

SKOČJAN
LJUDSKA POKOZNICA

RAST – L. IX,
ŠT. 1 (55)
FEBRUAR 1998

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št.1 (55)

UVODNIK	Hudič je v podrobnosti ali poigravanje z oklepaji	1	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Slap	3	Oton ŽUPANČIČ
	Pesmi	4	Marjanca KOČEVAR
	Jesen 1997	5	Ivan GREGORČIČ
	Zrcalo		
	Rast		
	Negativ		
	Pesmi	6	Helena CRČEK
	Vem	7	Urška HENIGMAN
	Veselje		
	Ljubimci		
	Kadar živim: padam		
	Povej mi število popolnosti	8	Andrej LUTMAN
	Brez bolečin slasti		
Prevod	Sentimentalne pesmi	9	Felipe ALFAU (Prevod: Sonja STERGARŠEK)
Proza	Razpoka v kristalni vazi	11	Anica ZIDAR
	Enodnevna enigma	14	Irma PLAJSNEK
KULTURA			
	Civilizacija in umetnost	17	Janez KOLENC
	Izjemen kulturni in politični dogodek	23	Stane GRANDA
	Matičkov odrski krst v Novem mestu	26	Miloš JAKOPEC
	Vsaka vas ima svoj glas	30	Natalija PETAKOVIČ
	Zgodovinski parki in vrtovi na Dolenjskem	34	Mitja SIMIČ
	Janez Zorko	39	Monique CAZEAUX
	Janez Zorko - zadnji montparnassevec	42	Rudi STOPAR
NAŠ GOST			
	Z muzejem od začetka (Pogovor s Slavko Ložar)	45	Ivica KRIŽ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Evolucija kulture	53	Artur ŠTERN
	Virtualno (Novo) mesto	57	Franc TRČEK
RASTOČA KNJIGA			
	Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine	63	Marko KOŠČAK
	Gozdni turizem	70	Samo PAHOR
ODMEVI IN ODZIVI			
	Arheološka razstava Kapiteljska njiva	73	Zdenko PICELJ
	Svetovni pianistični kongres	76	Karolina VEGELJ STOPAR
	Instrumentalno glasbeno življenje v občini Krško	78	Drago GRADIŠEK
	Trideset let Trdinove poti	79	Jože PERŠE
	Novosti Dolenjske založbe	80	Franci ŠALI
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON		83	Karel BAČER
KRONIKA	November - december 1997	89	Lidija MURN

HUDIČ JE V PODROBNOSTIH ALI POIGRAVANJE Z OKLEPAJI

DON

82

RAS

D2007/1942

Prva številka devetega letnika Rasti prihaja med naročnike in bralce v mesecu, ki ga med drugim vsaj za nekaj dni odločneje zaznamuje kulturno dogajanje. V prvi tretjini meseca se zvrste najrazličnejše kulturne prireditve, v stolnem mestu ljubljanskem podelijo kosti za brušenje zob slovenske nevoščljivosti, se pravi državne nagrade za pomembne dosežke na kulturnih področjih, vsepovsod je slišati Pesnikovo ime, na veliko se siplje visoke misli ali pa le v stanio! leporečja zavite besedne bonbone. Osmi dan v februarju je že več kot pol stoletja zapisan kot Prešernov dan oziroma slovenski kulturni praznik. V samostojni Sloveniji je postal celo državni praznik in - da se ljudstvu ne izmuzne iz zavesti - tudi dela prost dan. Na ta način izpričujemo našo temeljno zavezanost kulturi, ki je, kot vemo in radi povemo, kadar želimo poudariti posebnost slovenskega žitja in bitja, odigrala izjemno vlogo v narodnem obstoju in razvoju, saj sta bila za oblikovanje slovenske narodne identitete namesto politične ali vojaške moči odločilna kulturna ustvarjalnost in ohranjanje jezikovnega izročila.

Kar sam od sebe se ob tem zapisuje po šolskih klopek dišeč stavek: s kulturo smo (bili) usodno povezani. A glej, zapisuje se mi nekoliko nenavadno, izzivajoče in vprašljivo, prav nič šolsko jasno, z besedo v oklepajih. In tu je kleč oziroma hudič je v podrobnostih, se pravi v obeh oklepajih. Če oklepaja izločita besedo bili iz stavka, potem stavek govori o dejstvu, da kultura ostaja nekaj pomembnega za našo identiteto in obstoj, če pa oklepaja izpustim, se zavezanost kulturi pokaže kot nekaj, kar je sicer bilo, ni pa več odločilnega pomena. In če to ni več, potem ji seveda ne gre tisto mesto, kot ga je doslej imela, in se ni več mogoče sklicevati na njen usodni pomen pri odločanju, kaj in kako z njo.

Tole brkljanje z oklepaji bi prav lahko imeli za kratkočasno poigravanje z besedami in pomeni, če se ne bi ob njem izkazovalo, da skozi poigravanje prihaja na dan nekaj, kar ni igrakanje, ampak resno in resnično vprašanje: kaj je s kulturo v samostojni slovenski državi. V odgovoru na to vprašanje - z njim se že lep čas mučijo mnoge modre glave - ležijo tudi odgovori na vprašanja, po kateri poti bo krenila oziroma kakšna bo slovenska kulturna politika, v kakšnem obsegu bo poslej kulturi načrtan nacionalni pomen in kakšna bo njena prepuščenost tržnim zakonom ter vsemu tistemu, kar prinašajo. Da prinašajo ob nekaterih dobrih stvareh tudi marsikaj kulturi hudo neprijaznega, je pa že mogoče kar z gotovostjo reči.

Milan Markelj

Janez Zorko: GEJZIR, 1993
marmor, 140 x 100 x 30 cm

Oton Župančič (1878 - 1949)

"...Iskanje življenja pa mora biti mnogostransko, ker je življenje tako mnogostransko – širje kakor ga pojmuje naš psevdorealizem in naš esteticizem – iskati ga je treba ne samo s sanjami, kakor ga je iskala romantika, temveč tudi z mislijo; ne samo z mislijo, kakor ga je iskal racionalizem, temveč tudi z voljo; ne samo z voljo, kakor ga je iskala mistika, temveč tudi s strahom; ne samo s strahom, kakor ga išče simbolist, temveč tudi s pogumom; ne samo s pogumom, kakor ga išče naravoslovec, temveč... - z vsem, z dušo in telesom, s strahom in upom, z veseljem in žalostjo, s hrepenenjem in voljo – z zdravimi instinkti nepokvarjene narave."

(Moderna nima z romantiko ničesar skupnega, Iz literarne zapuščine Otona Župančiča, NS 1949, postumna objava)

SLAP

*Sredi samotnih sten
v pajčolanih pen
slap pada, pada, pada.*

*Sonce nad šumom mavrice spleta,
ptica meglice pršeče preleta,
stresa dragulje s peroti;
prišel po daljni sem poti
preko strmin in čez loge,
z mano nevestica mlada,
pa sva oba kot zakleta,
vklanjena v biserne kroge:
venomer
slap pada, pada, pada.*

*Tiho večer
nad sanjajočim se jezerom boči,
najine misli prepletene
v božjem počivajo naročji;
kar se skloni z glavo do mene:
»Tam pa sam
sredi samotnih sten
v pajčolanih pen
slap pada, pada, pada...«*

*Troje oken, pred vsemi noč,
mrka, stroga straža, stoji;
poleg moža vsa vroča leži,
v spanju ga objemajoč,
v snu zamrmlja iznenada:
»Joj, tam sam
slap pada, pada, pada!«*

*Koliko let še? Šli so pred nami
bratje in sestre nepovratno pot;
tihi, skrivnostni tisti so hrami,
tih, kot gluhi je njihov rod;
ali jih mami, ali jih drami,
ko tam sam
sredi samotnih sten
v pajčolanih pen
slap pada, pada, pada? ...*

Marjanca Kočevar

Osvitnjena
kikiriknem v dan.
Jastreb se mi izgrebe
iz kletke prsi.

Temna rana
naplivka
belo anemono.

Po njej poležem.
Vame se lahno
pogrezne
bela perutnica,
vetrasta popotnica
za drzen let.
V neznano.

*

V ostrem oblizu latvice
žgalina.

Ne verjamem
snežnim solzam,
ki potrkavajo po dnu.

V zaup glinenca
se nagrnem,
da ne bi pljusnila prek roba
in suho poniknila
v sipek čas.

*

Kapljice
se spreminjajo
v led.

Sren
se mi nabira
v ustih,
prekriva postanost
kot ledena plesen.

V vse pore
pritiska mraz.

Nobenega spola
nimam več.

Vse se je
skrčilo v meni
v drobno
ledeno zrno.

Ne pripada mi več tisti dotik
kot mehkonebni glas.
Skala je padla med naju s sohodcem,
zagozdila se je sredi najinega stojišča,
v risu S-astih gibanj,
da je muka postala pirueta,
vrtinčasta vztrajna preslica,
obložena z molitvijo,
v strahu obrnjena navznoter
kot pri ožigalkarju,
proti kateremu švigne srebrna harpuna.

Pa vendar, povrhnjica slutnje proseva
svetlobo, kotljivo majhne iskre,
da bi prežarile skalni klin,
zadrta med najine bližine,
prežarile navitek prošenj
in gordijsko zavozlane gibe.

Iz težkega svinca bo kanil ukaz,
iz ulitka prerokbe,
ko se bo samota užejala
in se bo hotela izpod skale napiti
prozorno razcvetene studenčnice.

*

Le še spomin je
na vbodljaje jagnedi
v nebo
mrč sekire
iskrasta rana v lubju
solzast obraz
kot jarmovih žena
užaloščenih ob izgubi

v nosnicah
davni vonj obžganega

v namišljene vrhove
iztezam roke
v rahle rahle veje
sanjaste
in po prstih se spustijo
tople kaplje
proti zemlji
ki postaja kamen
ves bel od bolečine
za zagrnjenimi dnevi

Ivan Gregorčič

JESEN 1997

*Po zrelem diši
in po koncu.
Na brajdi izabela
črno zori
na poševnem soncu.
Mlečna svetloba
ne gleda
več domače.
Hlad stopa
na velika
in stranska
vrata.
Tesnoba shaja
kot kvas,
ko dedova roka,
suha kot trta,
s svojega vrta
z muko
obira
svoj trpko zreli
čas.*

ZRCALO

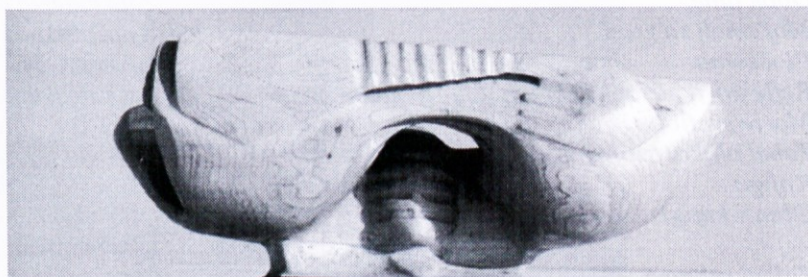
*Ta breg.
To osamljeno drevo.
To suho šelesteče listje v krogu.
Te gole veje, stegnjene v zrak.
Te ptice v begu.
Ta vonj po snegu.
Ta Krka, ki teče
v črno morje.
Vse je stekleno.
Vse je ledeno.
Vse je v mraz potopljeno,
v razsuti čas,
v nič,
v hlapljivi zrak.
V ne-bo,
preraščeno z mrtvo mreno.
Vse je steklo, steklo.
Obarvano mehko
le v mojem minljivem zrklu.*

RAST

*Dihaš veselje,
obdeluješ svoje kratko polje,
zazrt v rajski vrt.
Od kraja do kraja,
od kraja do raja
ti raste
smrt.*

NEGATIV

*Sklonjena uvela roka –
kot vprašaj –
nad krožnikom riža.
Oči prazna jezera svetlobe,
kot v negativu.
Blizu,
a neskončno daleč
je do paradiža.
Kot vedno.*

Janez Zorko: PREMIŠLJEVALEC, les, 1983

Helena Crček

Sipine časa
na pobočju ukradenih mravljišč.
Tišine,
ki se slepe sprehajajo med
lestenci.
Polja vročičnih vzdihov,
ki si padajo na ustnice.
Grlo in
v njem
Molk.
Čas,
utekočinjen v pričakovanje.
Ljubiti pomeni narisati senco času.

Biti orel na perutih meseca,
pokritega s peno alabastrnih labirintov.
Vozel krivuljastega dneva,
ukradenega ležeči sfingi utekočinjenosti.
Razmazana prerokba na okenskem steklu,
padanje razvođenih dotikov dlani.
Vozel razuma.
Vozel Tišine.
Marelična Puščava.

Žuborenje narisanih zvezd.
Karnevali potokov,
ki so se pozabili preobleči v sanje.
Moje zvezde in tvoji oblaki.
Obok lune.
Moj smeh za vrati.
Pločevina.
Reflektorji pozabljeni molčijo pravljice.
Morje svetlobe in akvamarina.
Tunel alabastrnih obokov.
Knjiga.
Dlan v knjigi.

Zeleni zvonovi,
ki pozvanjajo v obrokih.

Ptiči in moja senca,
oblečena v uverturo večera.
Labod sem,
s krili pripet na polmesec.
Meduza,
izginjajoča na ponvi sonca.
Moje črte v dlaneh,
gordijski vozli tišine.
Splavala bom kot lastovica
in izginila kot šepetanje
listja ugašajočih palm.

So poletja in so križišča,
na katerih odkrivamo tančice
pozabljenih obzorij,
in so oaze,
v katerih palme slačijo
obliže s polepljenih lic.
S tišinami si oblivamo rane
in s stiski dlani kodramo obzorja.
Sled sonca smo,
s pomarančami
na ustnicah mežikamo zvezdam,
utopljenim v črnini mesečeve kapuce.

Urška Henigman

VEM

*Praproti zelene so tvoje oči,
sinjasto krvave so tvoje dlani,
vem, da čakaš.*

Oprezno za vogalom sliniš pohoto.

*Veter pozdravlja blazno jesen,
umazane starce na vrvastih robovih.*

*Oprezno se znojiš pod zreliimi kostanji,
dereš v moja pljuča,
čisto na grobo,
kakor piton.*

VESELJE

*Počasi hodim po tvojih obrveh,
čisto nalahno,
da ne padem čez rob
in se prevrnem po tvojem obrazu.*

*Nalahno se sprehajam po tvojih ustnicah,
potiho in mirno,
da ne prebudim
ust lakote.*

*Veselo se sklonim k tvojemu ušesu
in ti zašepetam
nič nepomembnega,
nič norega.*

LJUBIMCI

Ljubimci v meni spijo.

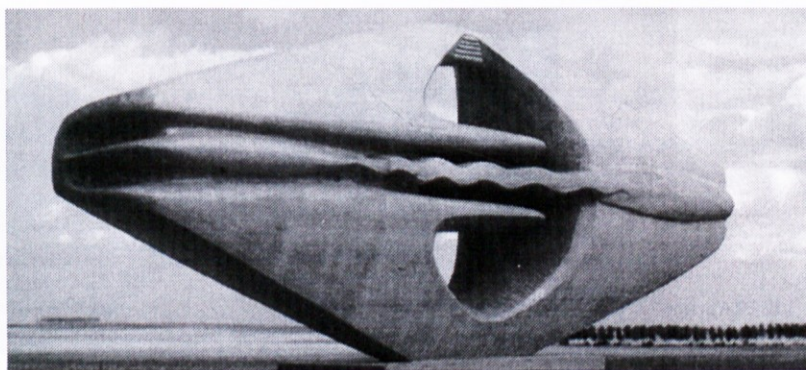
*Kadar se zbudijo,
se vrelo prepoteni zlivajo
v alabastrne posode minljivih želja,
stiskajo ali božajo me po vratu,
nemo dvigujejo svoje dolge prste proti lasem
in mrmrajo:
besede zraka,
besede vode.*

In toliko jih je!

*Kadar živim: padam,
kadar padam: norim
in z mano norijo veliki baloni
čez zlato nebo...*

*Kadar živim z velikimi baloni,
me vedno prevzame občutek norosti,
zakaj vsi nekaj hočejo...*

Te tvoje zlate oči.

Janez Zorko: MEDITACIJA, les, 1986

Andrej Lutman

POVEJ MI ŠTEVILO POPOLNOSTI

*Je vrednost tista, ki molči,
o kom se sklepa,*

do kje seže naklep.

*Je nje število njen blišč
in je njena pest spet ena
v luči svojega raztočja.
Zdaj glej zadaj!*

*Od kod do kod seže oko v nikjer.
Je svod nebesne svežine telesa zvezd srag
in posmeh meje*

in hlapen dež krvi.

BREZ BOLEČIN SLASTI

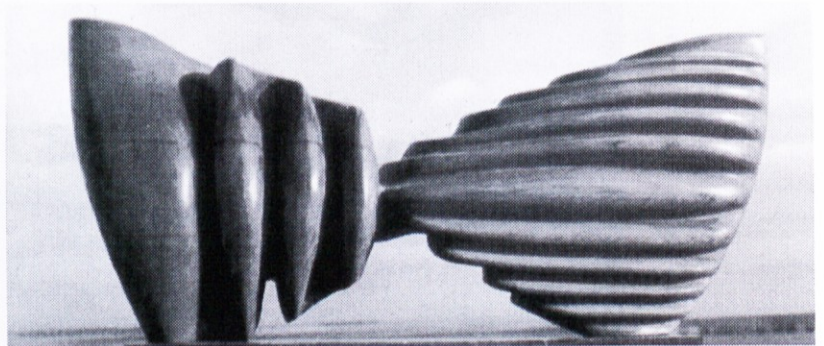
*Odjemanje svetlobe. Ognjemet v megli.
Nastop z bliščem vsega na poti glasbe,
kot da ni izpolnitev v eni vsoti dveh*

*ali več kolobarjev obsedenosti s trajanjem,
z gibkostjo svetlob rakovih tekanj.*

*In jelen in konj in lovec in jezdec
v tonih sozvočij. Kaj že početi?*

Skoz okno vije svoj slap las zvezdna noč.

*Žar puščave daljša sence zidovom trdnjave,
iztegnjen prst ne najde vetra:
slina razkošja bruhne v popolnost brezbrizja.*

LITERATURA
Rast 1 / 1998

Felipe Alfau

Prevod: Sonja Stergaršek

SENTIMENTALNE PESMI

Premišljevanje

*Oblaki, ki so odbežali v pomladnih dneh,
so se na zemljo povrnili kot jesenski dež.
Upi naše izgubljene mladosti
postanejo solze v jeseni našega življenja.
(1956)*

Zakaj?

*Ni umrla ona.
Ko so jo odnesli,
ko so mi jo iztrgali,
mi v prsih pustili odprto praznino,
sem umrl jaz.
Zakaj sem torej še vedno tako močan?
Zakaj ne krvavim jaz, če sem usodno ranjen?
In, če sem mrtev, zakaj še vedno sem?
(1939)*

Žalosten pogled

*Žalosten pogled.
Če je za to kriva temačna zima,
ne pusti, da zmrzal
te ovije s kopreno hladno,
žalosten pogled. Ne misli na sneg.
Na dež, ki od jeseni, že od poletja pada.
Dež!
Ne predaj se dolgočasju,
žalosten pogled. Razveseli se, in nič ne jokaj!
Če pogledaš ven, boš videl,
da zares dežuje. Toda, padajo rože!
Pomlad je tu. Mar ne vidiš?
(1939)*

Upodobitvi neke dame

I

*Tvoje telo tako človeško, tvoje oči tako lepe,
me spominjajo na miren tolmun
v poletnem dnevu pod senčnimi drevesi,
ki vabijo k počitku.*

*Tvoja strastna usta, tvoja koža tako rjava
pod tvojim nežnim čelom,
so kot poletni dan pod čistim nebom
pred nevihto.*

Felipe Alfau

*Tvoje mamljive obline, ki se same ponujajo, tvoja diskretna eleganca,
ne puščajo dvoma, kdo si.
Potrjujejo in zavračajo Božjo Skrivnost,
ki je druge ženske ne skrivajo.*

*Tvoja brezbriznost je umetnost; privlačiš in potem žališ;
če bi te kdo rad poljubil,
ga tvoje preteče oči vržejo na kolena.
Toda ti tega še opaziš ne!*

II

*Proč od ljudi, ta neprepoznavna dama,
nezavedna vsega,
je vzvišena čisto načrtno. Čeprav brezčutna,
me njen prikrit nasmeh vsega prevzame.*

*Njena koketnost razkriva
prevaro hladnega pogleda, ki včasih blaži
in včasih boli; na nič ni osredotočen,
pa vendar mogoče zloben, to ji daje čuden odtенок.*

*Videti je učena. Njena koža je temna,
topla in polna senčnosti, v popolnem nasprotju
z njenim veselim vedenjem, njenim dolgočasjem.*

*Občasno se zbudi, kot da ni tu,
ko nekdo ji govori. Njen smrten pogled je leden...
V njej zasluti človek naučen nastop.*

Epitaf

*Z mečem v desnici
je nenadoma postal zgodovina
- pokončan od bika -
v zloveščem popoldnevu,
veličastnem
in zlatem popoldnevu.*

(13. maj 1978)

O PISATELJU IN PESNIKU

LITERATURA
Rast 1 / 1998

Pisatelj in pesnik Felipe Alfau (1902, Barcelona) je po kratkem uspehu v poznih 30. letih resnično padel v pozabo. Šele proti koncu 80. let je v ZDA, kamor se je izselil v času prve svetovne vojne, ponovno izšel protomodernistični roman *Locos* (ime kavarne v Toledu, kjer so potekale različne diskusije; 1936), ki je za skoraj 35 let izginil z literarne scene. Leta 1990 je dobil za roman o newyorških Špancih-emigrantih *Chromos* (končal 1948), v katerem »umetnost nenadoma preneha opisovati življenje in prične imitirati samo sebe«, nagrado National Book Award for Fiction. 50 let je pisal ter zaznamoval druge – Itala Calvina, Vladimirirja Nabokova, Rolanda Barthesa, Jorgeja Luisa Borgesa – ne da bi bil sam bran. Sodi med

tiste španske pisatelje, ki jih morajo prevesti v španščino, da jih lahko berejo v Buenos Airesu, Mexico Cityju ali Barceloni. Poleg dveh romanov in povesti za otroke *Old Tales from Spain* je v letih 1923 do 1987 napisal zbirko pesmi *La poesía cursi*. Pesmi so izšle leta 1992 v dvojezični špansko-angleški izdaji *Sentimental Songs* (La poesía cursi), Dalkey Archive Press, Elmwood Park. Prevaljalec v angleščino in pisec spremne študije Ilan Stavans se je odločil za *Sentimentalne* pesmi zaradi "kompleksnosti besede cursi" – prenapet, pretiran; kičast in celo surov; starokopiten; sentimentalni; ki po njegovem mnenju najbolje ponazarja pesnikovo osredotočenost.

Sonja Stergaršek

JUTRO, z žlahtno, na široko razlito svetlobo. Lidija vstane z občutkom dobre volje. A le za hip. Kar nekaj dni jo že obletavajo slabosti, z njimi pa dvomi, mračne slutnje, strah, negotovost... Vzne-mirjajo jo. Tudi mlado sveže jutro je ne iztrga iz njih. Stisne jo sla-bost; saj čez čas izgine, z njo izginejo tudi črni kolobarji, ki se ji dre-njajo pred očmi, pehajo jo v vrtinec. Vsa je mlahava. Sama sebi odveč. Iz kuhinje jo oplazi vonj po pečenih jajcih. Želodec je vznemirjen, začuti se v grlu. Seveda. Boris si pripravlja zajtrk. Štiri, pet jajc... V zadnjem letniku srednje šole je. Vztrajen. Marljiv. Njen zlati fant.

Lidija obsedi na postelji. Spet slabost. Črni kolobarji pred očmi so vse pogostejši. Prime se za nočno omarico, da ne bi omedlela. Slabost počasi popušča, vrtinec pred njo se oži, izginja... V kuhinji ropot; Boris odhaja. Lidija ve, da bo že na stopnicah zavpil: »Mami, drži se! V pisker pa vrzi kaj dobrega. V šoli bo ful nori dan!«

Nasmehne se, ko zasliši njegovo pojočo govorico. Zdaj bo v hiši mir; do službe ima še dve uri časa. Hčerka Urška pa bo tako še spala. Na pedagoški fakulteti je zaključila z izpiti; še diploma. Odrasla sta, ubirata svoja pota. Misli o družini se ji utrinjajo naprej... Ustavijo se ob možu. Njen Drago. Zavzdihne. Ob tem času že drvi s svojim alfa romeom proti Ljubljani. Rine že v petdeseto, pa študira ob delu. Ekonomija. Vse zaradi stolčka; zamajal se mu je. Zdaj je kot buba, zamotan in zakopan v knjige, zadirčen, stran od življenja, ki pa vsak dan prinaša kaj prijetnega, drobceno srečo, pa tudi neprijetnosti. Take neprijetnosti so njene slabosti, jutranje slabosti. Spet jo stisne. Tako mlahava je v nogah. Zagriže se v robček, da ne bruhne... Stisne jo v mislih. Z mračno ironijo se mota po njej šepet: to je nosečnost. Strese se, kakor bi se kaj utrgalo v njej. Poloti se jo hlipanje. Glasno se pre-pričuje, da to ne more biti res. Spet se jo narahlo loteva vrtoglavica. Privleče se do ogledala. Ko zagleda v njem svoj obraz, se začne odmi-kati od njega. Kakšen obraz! Stisnjen, utrujen, z nenavadnim sojem v očeh, z vođenim pogledom... To je nosečnost. Nosečnost pri njenih letih, saj jih ima že štirideset. Zadene jo kot strela z jasnega. Ne, ni vesela. Da bi se spet začenjalo vse znova. Ne! Rada bi živela tudi zase, za vse tisto, kar se je ves čas prepletalo v njenih sanjarijah. Za petje, za igro, za knjige, izlete, potovanja... Pri delu se zna zasukati, v hiši je vse urejeno, na svojem mestu. Prepeva v zboru, igra v dram-skem društvu, obiskuje tečaje za dramsko igro. Bere, hodi v hribe. Zanimivo, polno življenje. Vse to bi potlej morala zavreči. Ne!

Spet vrtoglavica s črnimi kolobarji, pred očmi se ji temni. Stisne jo občutek, da pada v globino brez dna. Nekaj jo zgrabi v grlu, da zas-toka. Bolečine se razbeže. Misli pa vrtajo. Vrtajo, da ji na licih zagori rdečica; pa jo hitro izrine bledica... Ven! Ven! Nosečnost. To zanjo ni sreča, zdaj ne. Zazdi se ji, da vse življenje samo streže, streže drugim. Najprej bolni materi, potem možu, pa otrokom, delavcem ob gradnji. Vsem. Misli se vlečejo naprej. Mož Drago bi si jo rad čisto podredil; ni mu uspelo, zato pogosto bega z očmi po njej, vrta v njeno notra-njost, v dušo, v srce, odkriti hoče vsako njeno še tako skrito misel. Potlej nekaj zamomlja, nejevoljno, skoraj z ihto; čez hip se zakrohota, zgrabi jo za lice, z ostrim glasom sikne: »Moja si! Moja last!« Gube na čelu se mu ob besedah še poglobe. Nakremži se. V takih trenutkih divje zabobna po njej; zmetala bi vanj nekaj besed, da ne živi v pravem

času; pa le stisne ustnice, v sebi zakolne, sicer bi se sesula, teža v prsih se ji zmanjša.

Misli še vrtajo... Večrat jo vznemiri skrita želja po nežnostih, po dotiku. Toda Drago je pozabil na vse. Na šepetajoče besede. Na čustva. Ali jih je sploh imel? Morda. Toda to je bilo nekoč. Zdaj se ji pokaže v čisto drugačni luči. Nikoli ni bil čisto na tleh. Na visoko je rinil. V nebo. Poln samega sebe. Lidija začuti, da ji srce divje tolče, vse jo boli. Misli pa še kar naprej gnetejo po njej. Težke in pekoče. Begajoče. Zgrnejo se v en sam klobčič, da začuti strašno napetost. Nosečnost! Nosečnost! Plane v jutro; to je beg pred spoznanjem, da ni več sama.

VEČER. V službi je vse premlela. Večkrat. Zagrizeno. Z vseh strani. Izgubljenost, ki jo je prepredala zjutraj, se je razcefrala. Otroka ne bo obdržala; saj jo stiska pri srcu, a dva je spravila pod vrh skoraj sama; mož je imel na stotine drugih opravkov, marsikaj bi lahko pustil, pa ni. Nabral si je funkcij. Zdaj pa še študij. Lidija si dopoveduje, da bi rada življenje po svoje uredila; to pravico ima, pravico do sebe. Pa vendar so v njej mučni občutki, kot bi bila pretepena. Primanjkuje ji sape, ko spregovori:

»Drago, pogovoriti se moram s teboj!«

»Kaj pa ti spet manjka? Nimam časa! Izpiti. Preloži!«

Oster, nestrpen glas, kar jo spet navda s tesnobo. Le na pol poslušaj njegovo besedičenje. Prava ploha dolgih skrotovičenih stavkov o tem, da ga v hiši nihče ne razume. Mir potrebuje. Mir. V Lidiji se vse žge od razburjenja; zgrabi jo krč, da komaj iztisne iz sebe: »Noseča sem! Slišiš? Noseča!« Grize ustnice, da bi zadržala ihtenje.

Drago pogleda s čudnim iskrenjem v očeh, ki pa ugasne, ko hlastno udari z besedami: »No, to je pa res pametno. Naravnost idealno! Boš vsaj doma! Zdaj imaš tako vse misli obrnjene k zabavi... Jaz pa študiram, izgorevam za vaše dobro. Hvaležnost pa taka!« Posmeh v glasu, nekaj zajedljivega mu obtiči v kotičkih ust, pogled se mu pomrači.

Lidiji gre na jok. Škrtne z zobmi in natak njeno butne iz sebe: »Ne bom ga obdržala. Prestara sem že. Ves čas živim le za druge. Rada bi tudi zase.«

Gleda jo mrzlo, porogljivo. Vzravna se, kot bi hotel pokazati svojo vrednost, imenitnost. Zviška vrže iz sebe:

»Kakšno govorjenje pa je to? Upornost? Splav? Rečem ti: Norost!« Opazujeta drug drugega. Drago je kar siv v obraz. Z jezo ledeno spregovori: »Nehaj s tem blebetanjem! Veš, kaj to pomeni? Splav? Nimaš nobene vesti? Ne vere? Otrok je tudi moj. Moja beseda ima težo. To menda veš!« Čez obraz se mu stegne režanje, ki glasno potrjuje: moja last si, moja...

Po Lidiji zagomazi: telo se ti je uklonilo, duša pa se ne bo; nikoli. Spregovori z glasom, polnim globokega nemira: »Ne bom ga obdržala. Odkar študiraš, to se vleče že lep čas, si izgubil že ves stik z življenjem. Študij ti žre živce. Pozabil si smeh. Na prijetne besede tudi. Veselih, sproščenih obrazov ne preneseš. Še ješ s knjigo, z zapiski... Ne greš tako nikamor več. Le služba in izpiti. Meni pa delo v pevskem zboru, v dramskem društvu veliko pomeni. Pomaga mi živeti. Ko vse uredim po hiši, je čas moj...«

Srdito jo prekine: »Ne čvekaj! Moja žena si! Lahko bi mi bila v oporo!«

»V oporo? Naj sedim pri tebi? Saj nikogar ne trpiš v bližini; tako si še otroka odrinil od doma; v hiši je tako, kot bi imeli pogrebščino, radio je utihnil, televizija molči. Vse, kar se razpleta okoli tebe, je kot zaprta knjiga. Nekaj hočem zase. Tudi sebe moram imeti rada. Sprašujem se, koliko časa boš še študiral.«

»Nehaj! Nobene besede nočem več slišati! Veš, da imam izpit!« krikne s temnim glasom, skoraj sovražnim. Lidija se mu zazre v oči; prešine jo težak občutek; to je srečanje s starčkom... Študij ga je izpil, postaral. Pa trmasto vztraja. Vse lepo in prav. A za takšno ceno? Ob posedanju pri knjigi je vse bolj zavaljen. Vse bolj sta si tuja. Drago trdo zapre vrata za seboj. Pa ne za seboj; pomaga jih zapahnuti tudi njej, vrata v njeno notranjost. Tesnoba, v njej je preživela ves dan, se po razgovoru z njim še okrepi. Zbita je, utrujena, potrta. Nasloni se na okno. V sebi zasliši moževe besede. Pogosto jih je s posebnim poudarkom vlačil na plan: »Veš, moja družina je bila od nekdaj odlična, cenjena, visoko izobrazena, no, pa tudi bogata. Sami imenitni ljudje. Moram se jim približati.« Lidija se žalostno nasmehne, v sebi zlobno pripomni: Čudno, da ni v njihovih žilah še odkril modre krvi.

Zamakne se v minule dni. Pridrsajo spomini. Ti njegovi tako imenitni ljudje so ji na vsakem koraku nekako namignili, da je revna, potegnili jo je iz vaškega zakotja. Kako hvaležna bi morala biti za vse to! Kje so tisti časi, ko je bila zaljubljena vanj, tako zaljubljena, da ni opazila nobene napake? Videla je le njegove svetle oči, vabile so, obljublale... Z leti se je vse to obrusilo, osulo; daljava je med njima, ničesar več si nimata povedati. Tujca sta si.

»Žena mora biti vdana možu, pokorna!« je trdo, ukazovalno razpredala njegova družina.

»Pokorščina! Hm! To spada v srednji vek, ne pa v dvajseto stoletje,« se jim je nasmehnila; po njej pa so bruhale kletvice.

Kakšna je bila ta njihova pokorščina, so pokazale tri njegove sestre; vse tri so se ločile.

Urška in Boris sta očetovo družino sprejemala bolj s posmehom, skoraj s pomilovanjem: »Hm! Namišljena veličina! Kako bedasto!«

NOČ... Lidija leže. Knjigo drži v roki, pa ne more brati. Zaposlena je s svojimi mislimi. Vrtajo. Vrtajo. Ne sme odlašati. V bolnišnico mora. Mora. Dregne jo misel, kaj je imela od življenja. Koliko sanj je privlekla v zakon! Ves čas pa le delo, služba, otroka, gradnja hiše... No, nekaj trenutkov je bilo tudi svetlih, prijetnih, še več pa praznih. Drago ni nikoli znal živeti z otrokoma, z njuno mladostjo, vedno je vsiljeval le svojo pretirano varčnost, pogosto se je izrodila že v skopost. In če mu je oporekala, je od togote kar bliskal z očmi.

Ne more ležati. Vse jo boli, kot bi na desetine šib tolklo po njej. Škrtno z zobmi. Misli pljuskajo in klokotajo po njej. Mladost je mimo, lepota tudi. Z osemnajstimi je povila Urško. Vse tiste skrite sanje so zdrknile globlje, ni pa se jim odpovedala. Tudi zase mora živeti. Da bi vse začela znova. Ne, tega ni sposobna. Babica bi mu lahko bila, ne pa mama. Da se je moralo to zgoditi! Bolečine se še močneje plajhajo po njej. Prižge luč. Pogled se ji ustavi na kristalni vazi. Prelepo mamimo darilo za rojstni dan. S pogledom se kar prilepi nanjo, pa ne ve, zakaj. V njej je vrtnica. Usiha. Lidija se stegne, frene po vazi. Vedno je tiho zazvenelo. Tiho, a prikupno, nežno. Zdaj pa ni zvena. Seveda, v vazi je drobcena razpoka. Skoraj neopazna. Zvena ne bo več. Zmede jo misel, trdno stisne ustnice: kot v najinem zakonu. Razpoka je v njem.

Razjeda, poglablja se. Širi...

JUTRO... Zbude jo ostre bolečine v križu. Širijo se na vse strani. Stiska jo v trebuhu. Strese se, vsa je v krvi. Spreleti jo: splav. Trdo zareže vanjo. Kaj ga je povzročilo? So bile želje po njem tako močne? Ujeta je v čudno pajčevino, tanko, a ostro, ki se ji zažira v vsako vlakence. Splav. Splav. Nekaj ji kot mora lega na srce. Še jutro se ji zdi črnikasto. V njej je porogljiv glas: »To si hotela. Na vse kriplje si se otepala tega otroka.« Stresa jo jok. Krvi je vse več. Zareže ji v zavesti.

Pokliče moža: »V bolnišnico moram!«

»Pa prav zdaj? Pred izpitom? Hudiča, kdaj bo mir v tej hiši? Le kaj ti pade na pamet?« Glas se mu trese od nestrpnosti. Obraz je siv, togoten; zaničljivo skremži ustnice. V Lidiji pa bolečine, ostre, vse bolj pogoste, da se ji pogled kar megli.

»Prav zdaj! Takoj!« skoraj zatuli, kar zgane tudi moža. V njej se tolčejo bolečine, jeza, strah... Nekaj se ji plazi v srce, nekaj lepljivo težkega, da stisne oči... Zdrzne se. Spet vidi vazo in drobceno razpoko v njej.

Širi se, poglablja, raste...

Irma Plajnšek

ENODNEVNA ENIGMA

Prebudil se je z občutkom varnosti in umirjenosti, ki jima ni vedel vzroka. Za Alana je bila Kreta vedno, kadarkoli se je vračal sem, otok oljk, ki so se razprostirale ob vijugah ceste, edine povezave med glavnim mestom na severu in odmaknjeno južno obalo. Že skoraj teden dni ni imel kaj početi, preveč je poznal to drobno vas in njeno življenje v življenjih njenih prebivalcev, ki so bili tu kot od nekdaj in za vedno. Ker je bilo to skoraj edino, kar ga ponavadi ni prav nič utrujalo, si je kraj izbral za svoj poletni oddih – vsaj tako je običajno rekel, kadar je govoril o Matali.

Obala sosednjega kraja je že od nekdaj privlačila množice obiskovalcev, on pa jo je vedno gledal kot filmsko platno, ki so mu menjajoči se prizori menjali tudi značaj, pomen in celotno sporočilnost. Tudi sam se je večkrat počutil kot takšno platno in še vedno ni mogel odkriti, kaj je tisto, kar je njegovo jedro, kar je morda najbolj njegovo ali, bolje rečeno, najbolj on. To je bila še največja enigma njegovega življenja (morda edina še) in ni bil prepričan v neizogibno možnost smiselnega odgovora, zato se je raje prepuščal valovanju vsakdana in morja.

Ležal je na plaži in se stapljal s peskom ter vročino v umirjenost, ki je z nedoločljivo, abstraktno težo dušila blage očitke v njegovih mislih – očitke, da zapravlja čas, a ta v Matali in v okoliških krajih tako ali tako ni imel svoje vrednosti in nad tem dejstvom se je vedno nezavedno zabaval. Vse dogajanje in topi hrup kopališkega vrveža je poslušal skozi zaprte veke in opoldanska svetloba je kot laserski žarek vstopala v njegovo kožo in dalje v notranjost telesa. Imel je občutek, da prihaja prav do njegovega skeleta in da je ta že razbeljeno bel. Odprl je oči in vse je nenadoma postalo še mnogo bolj glasno. Oči so ga bolele od hrupa valov, brezvetrja, pogovorov navidežno petičnih letovalcev ter kričanja otrok. Podoba pokrajine je bila negibna in kot da bi se v tej pripeki prisušil in ustavil čas. Le morje ni mirovalo.

Odločno je spodkopavalo peščena tla pod njegovimi gležnji in grizlo korak. Kot druge kopalce je tudi njega že po nekaj metrih ustavilo besno zaganjanje valov, zato so le redki uspeli priti v globljo, mirnejšo vodo; za to je bilo treba iti dovolj globoko pod gladino, kjer je bilo valovanje manj izrazito.

Ko je odhajal, se je, tik preden je dosegel cesto, ustavil in se ozrl, da bi še od daleč videl obalo. Kopalci so se mu zdeli kot drobne točke, ki so se trudile utopiti vročino septembrskega dne. Postal je pozoren na eno izmed teh pik, morda zato, ker v tistem trenutku ni bilo nobene druge v bližini; vse so se izgubile nekje na istobarvnem pesku kopnega. Nekdo pa je počasi vstopal in se očitno nameril proti globlji vodi. Alan je videl, kako se je potopil, in z napeto pasivnostjo športnega navdušenca na tekmi čakal, da ga zopet zagleda. Že kar nekaj časa se ni prikazal, zato je občudujoče pričakoval, da ga bo zagledal, človeško piko, plavati kje prav daleč, ko bo končno zopet zajel zrak. Na drugi strani pa je bilo videti dve bleščeči modrini neba in morja ter skoraj nevidno mejo med njima. Spomnil se je, kolikokrat je še kot otrok zavzeto pričakoval, da se bo kateri od kopalcev po nekaj plavalških virtuoznostih zopet prikazal izpod gladine – kljub predolgim, viskozno razvlečenim sekundam se je to vedno zgodilo in še danes se je moral posmehniti svoji pretirani skrbi. Začel je verjeti, da tokrat v resnici sploh ni videl nikogar, bil je že daleč od kopališča, zato se mu je najbrž le zdelo, da se morju približuje neka pika, ki bi bila lahko tudi človek.

Zamudil je avtobus, ki je kot običajno krožil med obalnimi kraji, zato se je proti Matali odpravil kar peš. Sonce mu je korake pribijalo na cestni asfalt. Hodil je že več kot kakšno uro, ko se je pred njim končno pojavila Matala. Šele zvečer se je odpravil na običajni klepet k trgovcu v prodajalno izdelkov iz oljkinega lesa. Rad je zahajal sem, ker je bilo staremu Grku vedno več do pogovora z njim kot pa do prodaje razstavljenih predmetov. Trгоvec je vedno govoril počasi, s pozornostjo in preudarkom, ki sta, tudi kadar je pripovedoval nekaj že dobro znanega, dajala vsemu povedanemu poseben pomen in celovitost. Če bi zapisoval njegovo izreko v notno črtovje, bi uporabil polovinsko pavzo v vsakem drugem taktu. Barva njegovih oči je bila enaka barvi oljkinega lesa in razlivala se je v njegovo polt. Pričela pa sta govoriti celo o vremenu in trgovec mu je, še vedno v svojem značilnem tonu, povedal zanimivost, ki je bila nedvomno novica dneva: kljub brezhibnemu vremenu je ravno ob tisti obali, kamor je danes odšel Alan, in ravno takrat, ko se je nahajal tam, nekdo utonil. Vse njegove misli so sedaj utripale v dogodek na plaži; enodnevna, že skoraj pozabljena enigma je zavalovala v njem kot groteska. S ponovnim občutkom nemoči in brezjednosti si je želel, da ne bi utonil v njej, da bi ostal na površju platna svojih misli kot košček oljkinega lesa v prodajalčevi trgovini. Vse drobne samoumevnosti, ki jih je bilo polno njegovo življenje, so postale ogrožujoč vprašaj. Vseenost, ki jo je živel doslej, je prvič občutil kot breme – ne, ni bil moralist, a bal se je umreti, pa karkoli bi to v resnici lahko pomenilo, tudi če samo nevidno črto med dvema modrinama morja in razžarjenega obzorja. Noč je skoraj prebeždel sedeč v kričeči temi sobe. Naslednjega dne pa ni več prenesel hrupa valov; preveč ga je spominjal na govorjenje starega Grka. Matala ga je pričela utrujati, zato je odšel. Na kopno. Preko morja. Z odgovorom.

Janez Zorko: VELIKA FUGA (detajl), 1978
les

Janez Kolenc

CIVILIZACIJA IN UMETNOST

Kultura, pomen knjige, civilizacija in kultura, politika in kultura in še bi lahko našteval naslove, ki so silno žgoči za današnji čas, da, če bi se jih lotili globinsko, bi najbrž lahko govorili dneve in dneve, napisali debele knjige, pa ničesar rešili, morda bi se vprašanj le dotikali. Potem bi morali spregovoriti o pomenu javnih knjižnic, o množičnosti pesnenja in pisanja sploh, o škodljivosti ali koristi tega početja, o televiziji, ki vedno bolj zasušnjuje človeka in ga poneumlja, o vsem tem in še o marsičem bi morali govoriti, če bi hoteli reševati v današnjem času kulturo oziroma človeka v boju s civilizacijo, ki je današnjemu človeštvu že izkopala grob, le čaka, kdaj ga bo vanj milostno tudi pahnili, oziroma kdaj bo razvrednoteni človek samomorilsko vanj skočil sam.

Pred nedavnim sem gledal pretresljiv film Trije dnevi v aprilu, ki je bil narejen leta 1995 v režiji Oliverja Storza. Vem, da sem pretresen razmišljal dolgo v noč, si lajšal nespečnost z Balantičevo poezijo, ki je prav tako tragično končal v vojni kot nedolžni ljudje, nagneteni v živinske vagone brez vode in hrane in osnovne higijene in so dolge tri dni čakali na odrešujočo smrt. Balantič mi je pel:

Kako me mučiš, o Lepota strašna...

In v isti noči mi je nespečnost krajšal Charles Baudelaire s Himno Lepoti, v kateri poje:

Z neba li globokega, iz brezna ti morda prihajaš,

Lepota? Pogled je peklenski in poln milin

božanskega, dobro in zlo na slepo razdajaš.

In potem se sprašuje: Si li od Boga ali Satana?

Pesnika - ki sta hrepenela po Lepoti, po neki večnosti in sreči. In isto noč sem doživljal strahote razčlovečenega političnega fanatika, ki je človeka tako ponižal, da rabelj in suženj nista bila več razpoznavna kot zemeljski bitji. In že ob tem mi je jasen odgovor: politika, država prinaša človeštvu že od nekdaj mnogo zla, v današnjem času pa toliko večje, ker je človek že na taki stopnji razvoja, da rabi le nekak okvir države, ne pa državo. In država vse bolj postaja last posameznikov, in ti posamezniki najbolj govore o demokraciji.

***

Časi se spreminjajo: včasih verska blaznost, potem vekni nevere, včasih prevladovanje duha in znanosti, poezije ali filozofije, drugič povečevanje vzpona tehnike, znanosti, in tu se poraja vrsta vprašanj, kam spadamo mi, kaj nam sedanji čas nudi, česa nas ropa, kaj nam ponuja, pa ne znamo zaužiti... Ali - bolj ko študiraš, bolj ko se vase poglobljaš, bolj spoznavаш, da je človek le človek in da je menjavanje dob le menjavanje mode. Vsakodnevno branje, ki me polni, mi nudi mnogo lepega in pametnega, vsak dan se prav z novimi spoznanji otebam plehkosti, poniglave majhnosti, zlobe in neumnosti.

Vsak dan biti v stiku z daljnimi vekovi in katerokoli celino, z ljudmi, ki so človeštvu kaj dali in ki s svojimi deli še žive. In tu se mi utrga vprašanje knjige, kajti brez nje bi danes ne bil tak v sebi, kot sem, in tudi ne v takem družbenem položaju, kot sem.

Morda bi zdajle, namesto da premišljam o filmu, o Baudelairovi Himni, Balantiču, blodil s kamnom v roki za srnami, ribami, medvedi, morda bi plesal bojni ples, da bi napadel sosednje pleme in ga izropal... Čudne misli, pa vendar - prav knjige povedo, da taki ljudje še žive in da so naši predniki živeli tako.

Danes izide toliko knjig, da človek ne dohiteva več. Danes je pismenost na taki višini, da se ni več bati, da bi se kak talent zaradi nešolanosti zgubil. Če se zgubi, ga je, ker je bil prešibek, pogoltnil čas. Za Prešerna se moramo zahvaliti zgolj naključju: dali so ga v šole. In tako je bilo do nedavnega. Danes pa je šola tako rekoč skoraj pred vrati domov. Torej je tu en vzrok za poplavo popisane papirja.

Tehnika je silno napredovala. Poglejmo stare stavbe, kipe ali izdelke v stavbah. Umetniki so ustvarjali desetletja, mi, dediči, otroci dvajsetega stoletja, ki večji del ustvarja bolj za hitro, za vsakdanjo potrošnjo, nemi stojimo pred čudesi narave, ki je ustvarjala svojo naravno lepoto milijone let, zavidni smo in ponosni na pretekle rodove, ki so ustvarili neverjetne gradove, grobnice, katedrale, kar bi mi z vso tehniko, vsaj kar se tiče lepote, težko dosegli.

Toliko slikarjev, toliko pesnikov, pisateljev, da že ne veš več, bi kaj prebral ali ne. Danes bi bil literarno že izobražen, če bi le po imenu poznal vse slovenske pesnike in pisatelje, kaj šele, da bi se vanje poglobil, kot tako poznam na primer našo in delno tudi tujo klasiko. Ali kako bi bil izobražen: le s podatki v glavi, ne pa z bogastvom, ki ga pričakujemo od dobre knjige. Čisto jasno je, da ima vsaka doba svoj način izživljanja - nekako modo življenja. Tako se tudi izraža, saj se spreminja tudi jezik. Ali - bistvo človeka je vedno enako: glava, dve roki, dve nogi, trup... Notranjost pa, ki išče, uživa, misli, naklepa zlo ali izžareva dobroto, naš notranji svet, je tako raznolika, da se očitno posamezniki med sabo danes bolj ločimo kot nekdaj; izrazitejše značilnosti naš čas izpričuje tudi tako, da smo bolj v sebi spoznani, kot so na primer divjaki, zato smo tudi bolj vase zaprti, obenem pa zaradi silnega razvoja manj svobodni, bolj last družbe, države.

In umetniki in znanstveniki raziskujejo, kar je človeškega, na različne načine. V raziskovanju človekove psihe smo prišli celo do surrealizma, ker tak svet tudi v resnici obstaja. Ali - človek tudi obstaja kot spekulacija: marsikdo bi bil rad nekaj, za kar nima prav nobenih pogojev, na vsak način pa hoče postati pesnik, pisatelj, kipar in se obeša na rame teh novotarjev. In tako smo spet bliže nekemu odgovoru, čemu toliko pisanja, pa zelo slabega, plehkega, in čemu toliko nebranja kljub silnemu razmahu tiska.

Pišočih je okoli deset tisoč samo v Sloveniji, leposlovna knjiga pa največkrat izide v tristo izvodih, posebno poezija, kak politik v tisoč, dva, tri tisoč, če pa knjigo priporoči kampanjska reklama, nekoliko več, kolikor pač zadene trenutek časa, potem pa ponavadi s časom zaide. Le kake kuharske bukve izidejo v več nakladah.

Če je toliko pišočių, posebno pesnikov, bi lahko postali pesniki najbogatejši, tako pa je izid pesniške zbirke prava finančna pustolovščina: dobiti moraš darovatelja, ki mu s tujko rečemo sponzor, prosjačiti, potem pa knjižico podariti, če nočeš imeti zalog popisane papirja doma. Ali problem: najti tristo ljubiteljev poezije, da ne boš vsiljiv.

Pa čemu toliko pisanja, se sprašujem. Je koristno ali škodljivo? Pred leti sem bral pretresljive šolske naloge: Dajte mi ljubezni, Doma imam le polne hladilnike, Rad bi, da bi me imel kdo rad... In mnogi se zatekajo k papirju in mu zaupajo, človeku nimajo komu in mu tudi ne zaupajo. Slabe izkušnje: današnji človek je izkoriščevalec... Ali te naloge sem popravil, redoval, morda sva se ustno o čem pogovorila, ali v tisk niso šle. Za tisk še od daleč niso bile primerne. Tudi dr. Boris Paternu je izrekel približno takole: "Mnogo bolje bi bilo, da bi mnogi dali svoje umotvore v družinske albume." Prišel je namreč do spoznanja, da preobilica, pa še nedognana in netalementiranih, bolj škoduje, kot koristi. Prav za poezijo, ki naj bi bila nekako nabit izvleček čustev, misli, dognanj, spoznanj, dognanj, zdaj prevladuje misel, da jo je pisati zelo lahko. Napišeš kaj ekstravagantnega pa imaš pesem tu. Iz Prešernove Vrbe pa bi se dalo napisati zelo dinamičen roman, kaj pa iz sedanjih verzov premnogih? In takih je na tone. In vprašanje: zakaj pa danes ni toliko romanov, esejev, znanstvenih del, del iz prave glasbene umetnosti, ne pa popevkarske, posebno narodnozabavne, ki se napiše kar po naročilu in je pesem kot krajcar podobna pesmi iz druge skupine ali kot pravimo s tujko - ansambla? Odgovor je kaj enostaven: poezijo lahko napišeš mimogrede, za kaj drugega pa moraš imeti talent in znanje. In čimbolj ekstravagantna je poezija, bolj je svojska. Pomembno tudi je, da si v pravem klanu, kjer te obsvetljuje prava žarnica propagande. Tako se zgodi, da pred nagrajeno poezijo nem obstojiš in se sprašuješ, kaj je v njej, dobiš manjvrednostni kompleks, češ kako si neumen, da nič ne razumeš. Danes se to dogaja tudi že z romanom. Tako se književnost zapira v nek svoj svet izredno posvečenih, ki so ponavadi blizu polnega korita in zagovarjajo svojo požrešnost s silno razgledanostjo, pomembnostjo, vsi ostali pa so, če se ukvarjajo s književnostjo, manjvredni. A velika množica izven književnikov je do vsega brezbrizna in tako odteka prava duhovna ustvarjalnost hkrati s šarlatanstvom v praznino molka in iz dneva v dan je plehkost našega časa glasnejša in vidnejša.

Veliko zla je napravila tudi povojna doba tako imenovanega ludizma, ki je proglašala vse za umetnost, odpravila pa kritiko. Znanstvene kritike ni več, je le prijateljevo poročilo javnosti, da je izšlo to in to delo.

Neki pesnik, ki ga zelo cenim, mi je takole pripovedoval: Nikdar ne vem, če bom še kdaj kaj napisal. Najmočnejšega in najpopolnejšega se počutim, kadar "se izliva", čeprav sem takrat telesno popolnoma nemočen. Oči se začudeno zazro v to, kar je pred menoj, pa se je v meni dolgo nabiralo. Vse jim je novo: svetost in zlo, rojstvo zajčkov in smrt v klavnicah. Mravlja na poti z bremenom. Kakšno čudo Lepote en sam cvet.

Živeti - uživati vse in vsak trenutek. In obenem v vse dajati sebe. Vsaka ustvaritev je kot molitev k Nekomu, ki podžiga hrepenenja po Lepoti, ki drami Ljubezen do vsega živega. Ki dviga Smisel nad vsakdanjostjo. Vsaka stvaritev je potok, ki priteče iz skrivnostnega in se utelesi v suhoparnost vsakdana.

In zato ne morem biti organiziran poet. In zato nočem v Vilenico, ker ne sodim tja, saj nisem pesnik. Nisem se proglasil, da mi je to poklic. Lahko bi po vsakem rojstvu kot ustvarjalec usahnil. Izmi so podjetja, kjer izdelujejo najmodernejše pesniške zbirke. Pravemu pesniku pa je življenje kot tempelj skrivnostne molitve, samota doživljanja mu je edino zavetje in organizacija in edini izem, ki mu ne ve imena.

Zamislil sem se ob tej izjavi. Koliko resnice. In tega je vedno strah pred objavo: bodo skrunili? Ali izda, stisne zobe in da: če bo samo z enim človekom doumeval lepoto bivanja, pa se spleča. Kajti beroči in sodoživljajoči ga bo morda poglobil in doživljal njegove slutnje kot razodetje temu, kar je nosil v sebi, a ne znal povedati. Ni umetnine brez ustvarjalca in ta je brezsmiselna brez doživljajočega. In Sartre in mnogi so odklanjali vsa odlikovanja in priznanja, ker se za priznanja pulijo le lahkokruharji in bolni špekulanti. Ali: Kdo je bil Homer? Kristus ni napisal ene besede. Sokratova beseda se je ohranila po njegovih učencih. In vsi ti so se zavedali: Vse bo prešlo, moja beseda ne bo. Ali sodobna plehmuzika rabi ploskanje, laskave besede, denar, drogo. Ali ko modo čas preskoči, utone v nič ali zija kot opomin neumnosti v zakotju svojega pokopališča. Danes so le v domišljiji nekatera imena nedotakljiva, ki lahko pisarijo, kar hočejo, narod pa se ne zme-ni za take prismodarije. Gledano tako je prav, tudi po mojem mišlje-nju, narod tako ohranja okus, če ne bere. Vse življenje se ukvarjam s to rečjo, pa ničesar ne razumem in zato seveda zdeham. Kako naj prebi-ra tak, ki bi res rad le užival, razumel, dojel in zajel. Hvala lepa za poetične integrale, ki jih ne znam razvozlati. Ne sklicujmo se na pri-hodnost! Dovolj je že spekulacij s to stvarjo. Ljudje imajo določeno izobrazbo in marsikaj razumejo, tudi vsiljujočo se neumnost in pleh-kost.

Pesnik sedi udobno doma, piše, v hrbet pa mu piha puščavski veter, glavo mu zasipa zvezdni prah ali pa se trka na prsi in zgodovinsko pomembno napiše, da je prvi pri nas napisal v poezijo fuk. Banalnost prežvečenosti... Berem revije, pesniške zbirke, če ne bi bilo podpisanih imen, bi mislil, da so vse enega avtorja: brezdušne so. Ali beri Prešer-na, vedel bi, čigava je pesem tudi brez podpisa. Murna in Gradnika je lahko ločiti, prav tako Kosovela in Cankarja in še mnoge: sebe so dali v delo: svoj čas in svojo notranjost, zato s svojo prepričljivostjo res sežejo v sočloveka, njihova beseda ni brezoblična fraza, v katero piha puščavski prah in jo zakriva zvezdni prah ali ga zvezde obsevajo na podstrešju, podpisan pa je ta ali oni, saj je vseeno kdo, ker tistega avtorja ni, je le fraza, ki špekulira in ni plod prepričljive ustvarjalno-sti.

Nekoč sem bil pri Ladu Smrekarju. Kazal mi je šolski muzej slik. Na tleh je ležala velika pola popacanega papirja.

"Tuš mu je padel na tla, se razlil, pa je rekel: Pa naj bo to slika. Podpisal je in zdaj..." In jaz strmim, ker sem morda neizobražen, lahko izpadem neumen, poploskam, ker je umetnostni zgodovinar govoril in povedal... Morda je s podobnimi besedami odslovil že marsikaterega umetnika... Seveda je povedal mnogo lepega. Kritika nam je potreb-na, če hočemo preživeti kot kulturno in civilizacijsko razvit sodoben evropski narod. Kultura je za človeka večna in edina, ki ga dokazuje kot človeka. Kaj Homerju tisočletja, Sofoklej še izpričuje: Kratko je vaše življenje, rodovi človeški, njegova Antigona je še le v današnji družbi in državi dodobra oživela. Sokratova misel je še kako živa. Kristov nauk... Vladarji pa so šli, meje so se spremenile, države propale. Bogve, kje je Krezov zaklad?! Človeštvo pa je ostalo!

Majhni smo, a veliki. Imamo - velikane duha. Kaj delamo z njimi? Košati pa se spletkarska poniglavost in si na prsi pripenja raz-na priznanja. Ne bomo iznašli novih letal ne osvojili novih dežel, hvala bogu, lahko pa si ohranimo življenje, ko nas bo svet spoštoval, z znanostjo in kulturo. Nam sta umetnost kot znanost življenjskega pome-

na. In zato je prav, da se nekateri trudijo na vsak način ohraniti našo umetniško besedo. Žal pa vodijo svet politiki, ki imajo denar najprej zase, potem za svoje, potem veliko za oboroževanje za obrambo svojih interesov, narodu pa govore o ogroženi domovini; nekaj malega dajo še za kako kanalizacijo in cesto in kak bohlonaj - socialno pomoč, umetnost je na repu. Politiki so nekaj slišali o kulturi, jemali to kot frazo, premalo so v sebi spoznani in izobraženi, da bi vedeli, da stoletja pred njimi žive za danes iz knjig; ne vedo, zakaj se narodi ponašajo s Shakespearjem, Goyo, Rembrandtom, Tagorejem, Prešernom, Beethovnom, Bachom in še in še bi lahko našteval. Nočejo vedeti, da pa so božanski politiki v svojem času že nekaj let po smrti le nadležen spomin. Zato ni čudno, da denarja za plače funkcionarjev nikoli ne zmanjka, zmanjka pa ga - za kulturo. Tej se tudi, če le malo finančno zaškriplje, najprej odškrne še tisti pičlo odmerjeni denar. In tu spet škoduje čudna množičnost genijev, ki niso geniji. Kulturi nenaklonjeni darovatelj - sponzor upravičeno pokaže na "mojstrovino", ki je v resnici le izumetničena spaka, in upravičeno reče: Tega pa že ne bom plačeval. In rešitev? Kritika. Neusmiljena kritika, ki bo plevel uničevala, plodni mladiki pa pomagala do rodnosti. Kar smo zgubili zadnje kritike, smo ogromno zamudili. Josip Vidmar je bil odličen, ali pristranski. Pomagal pa nam je ohraniti slovenstvo - prav s pomočjo umetnosti, ko so že mnogi klonili pod jugoslovenarskim terorjem.

Književnost se mora izčistiti. Literarni teoretiki bi morali pisati o sodobnosti, ne pa - kolikokrat je kihnil Prešeren, kolikokrat je napisal to ali ono besedo, ali se je Cankar kdaj polulal itd. pa še to tako zavito učeno, da rabiš kupe slovarjev, pa še ne razumeš. Slovensko besedo branimo s slovensko mislijo in slovenščino. In bomo morda narodno in s tem človeško prebudili tudi darovatelje ali menedžerje, da bodo bolj ljubili slovensko zavest - vsaj tako kot zdaj svoj dobiček. Takrat slovenski besedi ne bo več potrebno iskati dobrih ljudi, živela se bo lahko sama iz sebe, kot se je nekoč. In piscu se ne bo treba več vdinjati politiku, da bi mu pisal za bore krajcarje govore, ki jih ta potem prodaja kot svoj umotvor. In če bomo brali res dobro knjigo, bomo počasi le doumeli, kaj je materin jezik, kaj sta Lepota in Poštenost. Ne bomo zaradi dobička uničevali narave, ne bodo otroci pisali v naloge: lačen sem ljubezni, ne delali samomorov ali se predajali mamilom; ženske bodo še kaj drugega kot le belo blago, in tako dalje. Še in še bi lahko našteval, kaj vse čaka človeštvo v tej ali oni smeri: zavrzi ali sprejmi; zaužij dobro in lepo ali plehko in zlo: ponuja nam eno ali drugo - morda poslednjikrat.

Tu moram pohvaliti take založnike, ki se trudijo dati notranji kruh današnjemu človeku, večkrat na svojo finančno izgubo in s tem tudi proslaviti svoj ponos, svojo narodnost in nas uvrstiti dostojno v svet narodov. Ali tudi zanje velja: kritično, da ne bodo podpirali plevela proti rožam, kiča časa proti trajnemu v življenju.

In Dolenjska živi - kot je bila živa od nekdaj: Novo mesto, Grosuplje, Krško, Kočevje, Brežice in morda še kje postajajo središča branilcev lepe slovenske besede in misli. Ali nehamo: novomeški pesnik, potem morda še klerikalni pesnik, pesnik Združene liste... Slovenski in kdor doseže še občečloveško raven, se ponosimo z njim, berimo ga in mu pomagajmo, da bo svet uvidel, da porajamo na vseh področjih velike ljudi, ne le v smučarskih skokih. Marsikaj bi dosegli, da ne bi bilo naše nevoščljivosti in zaplankanosti v bedaste, narod le izkorišča-joče stranke.

In rad bi spet zapel z Balantičevim sonetom Lepoti:
*Če res umreti moram ves ubog,
te prosim, naj umrek od tvojih rok.*

Rad bi le dodal: Mnogi bi pomislili, da sem za stoječo, enkrat za vedno dognano poezijo ali umetnost sploh. Da sem proti razvoju. Daleč od tega. Življenje teče, panta rei, so vedeli že stari Grki, in mi smo otroci naše dobe. Tudi jezik se spreminja. Mi smo izšli iz svojih staršev, ne pa padli z neba.

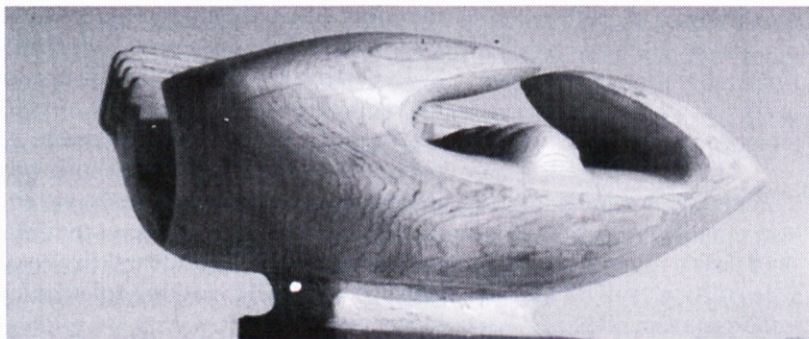
Današnji čas pa nekako zaničuje vse preteklo, klasiko, prepričan, da ustvarja svojo večnost. V starih časih niso tako merili dela na ure kot danes. Ni se jim mudilo, niso bili razbiti, nemirni, bili so bolj skladni in skladen je tudi njihov pojem Lepote. Ali ta je le eden od milijontih pojmov, kaj je Lepota, ker je neujemljiva. Čudo in tragedija današnjega časa je, da ne pozna svojega obraza, spoznati bi mu ga mogla in mu pomagala le umetnost z veliko pisana, današnja umetnost za današnjega človeka s pomočjo klasike, kakor otroci zrastejo ob svojih starših in ne shodijo v samostojnost prvi dan svojega rojstva. Dognano raste iz dognanega, nič ni absolutno izvirnega in dokončnega, ali vendar je vsak človek svet zase. In vsak človek naj bi bil res svet zase - s svojim besediščem, svojim občutenjem, le tako bi ga res dojel kot sočloveka, da bi bila ustvarjalec in uživalec eno, ne pa kot ponaredek neke špekulacije, s katero ne veš, kaj bi: bi se smejal, jo pomiloval ali hladno odklanjal.

Današnji človek pa se le prerad domišljavo posmehuje preteklosti. Spreminjala se je obleka, vrhnost človeška, ne pa človek v globino. Res več ve, ali ljubi, spoštuje, grabi, škoduje, ubija, se rodi in seveda umre - kot človek. In umetnost je za človeka, ne pa kaprica nekega posebneža, ki se postavi na piedestal in vpije: Občudujte me, kaj sem se domislil. Domislil, ne pa ustvaril iz človeške globine. Narod pa se ne zmeni za take prismodarije in prav ima.

In prav taki lahkokruharji brez sramu terjajo zase vse privilegije, pravi umetniki pa se skrivajo v sramu le v svoje delo. Tako je prišlo do razkoraka - človek se posmehuje današnji umetnosti, ne rabi je, ker mu nič ne pove, ne koristi mu, pa je kultura umetnosti prav današnjemu človeku najbolj potrebna. Umetnost je družbeni pojav, smo tudi bolj izobraženi, zato lahko za ponaredek umetnosti mirno rečem: Ne razumem in te tudi prihodnost ne bo, ker je vse skupaj gola neumnost (skakanje, kričanje po odru v gatah itd.). Umetnost naj bi pomagala današnjemu zbežanemu človeku odkrivati sebe v Lepoti in kot dobra gospodinja na zeljniku ruvati in uničevati, a ne tendenčno, plevel - zlobo in neumnost. Umetnost bi morala v človeku dohiteti civilizacijo, ki ga brez kulture razčlovečuje.

Janez Zorko: PREMIŠLJEVALEC,
les, 1983

KULTURA
Rast 1 / 1998

IZJEMEN KULTURNI IN POLITIČNI DOGODEK

Ob 150-letnici prve uprizoritve komedije Antona Tomaža Linharta Ta veseli dan ali Matiček se ženi 6. januarja 1848 v Novem mestu

Novomeška premierna uprizoritev Matička 6. januarja 1848, ki ji je sledila tri dni kasneje repriza, obe predstavi sta bili dobro obiskani, sproža številna vprašanja. Na mnoga od njih verjetno ne bo nikoli mogoče povsem zadovoljivo odgovoriti. Kljub temu si jih velja zastavljati in iskati nanje odgovore. Med njimi zasluži osrednje mesto tisto, ki je povezano z vprašanjem takratnih kulturnih in političnih razmer in nam skuša pojasniti, zakaj se je to zgodilo prav v Novem mestu in ne nekje drugje.

Iskanje zadovoljivega pojasnila je še posebno težavno, ker nimamo na razpolago ustreznih dokumentov in moramo odgovore iskati posredno. Pri njihovem oblikovanju moramo izhajati iz temeljnega strokovnega načela, da je potrebno iskati odgovore v tistem času in prostoru, da moramo odmisлити vse kasnejše dogajanje, predvsem pa nekatere sheme, ki jih imamo v glavah.

Linhart je moral biti v naših krajih popularen, saj je znano, da so Županovo Micko kot drugi v Sloveniji 1792 leta. uprizorili v Metliki.¹ Med avtorjeve znance ali prijatelje je sodil tudi baron Anton Breckersfeld,² prijatelj Valentina Vodnika, navdušenec nad slovenskim narodnim prepovedom, nekakšen nadaljevalec Valvasorja, sicer graščak s Starega gradu, ki je pomagal z gradivom Linhartu, da je napisal svojo znamenito zgodovino.³ Skoraj gotovo je imel v posesti tudi prvo tiskano izdajo iz leta 1790. V Novem mestu so bile ustanove, na primer frančiškanski samostan ali kapitelj, kot tudi nekaj posameznikov, pri katerih bi lahko iskali Smoletovo izdajo iz leta 1840.⁴ Dostop do Linhartove knjige, ki ni bila prepovedana ali na kakšnih indeksih, po našem predvidevanju torej ni mogel biti posebno težak.

Več težav je pri iskanju neposrednega pobudnika. Mnogi običajno kažejo s prstom na novomeškega advokata Jožefa Rosino. Ne bi mu radi delali krivico, toda takratna prestolnica Dolenjske je imela v tem času še enega moža z enakim poklicem: dr. Franca Zupančiča, ki je bil, kot vse kaže, celo bolj popularen med tukajšnjimi navdušenci za demokratične spremembe. Novomeška liberalna meščanska sredina ga je na frankfurtskih volitvah izvolila za namestnika poslanca. Kot je znano, izvolitve zaradi preobremenjenosti ni prevzel.⁵ Kasneje se je zelo izkazal tudi s podporo novomeški narodni straži, ki je združevala vrsto najbolj navdušenih pristašev marčne revolucije. Bil je najbolj odprtih rok.⁶ Kljub znani politični opredelitvi obeh novomeških advokatov pa na moč njunega vpliva meče senco dejstvo, da je bila uprizoritev tesno povezana z državnimi uradniki. Njihova imena in službe so po zaslugi v Bleiweisovi zapuščini⁷ ohranjenega lepaka znana. Kaj pa, če je ideja o uprizoritvi Matička vzklikla med njimi? Nasprotnega dokaza nimamo! Opozoril bi vas rad na moža, ki v dosedanji zgodovini Novega mesta ni znan, saj je bil verjetno še pred uprizoritvijo prestavljen v Radovljico. To je pravnik Ignac Guzelj,⁸ aktuar prvega razreda. Mož je bil silno liberalnih nazorov in aktiven v revoluciji 1848. V

¹ Anton Tomaž Linhart, Zbrano delo. Prva knjiga. Ljubljana 1950. Opombe Alfonza Gspana, str. 460.

² Podrobneje glej SBL I, str. 57. Sodobni "napredni" Novomeščani so se uprli predlogu, da bi po tem velikem možu imenovali eno izmed novomeških ulic.

³ Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Österreichs.

⁴ Podatke povzemam po Gspanu (glej op. 1), str. 473.

⁵ Stane Granda, Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49. Novo mesto, 1995, str. 236-242.

⁶ Ravno tam, str. 111.

⁷ Rokopisni oddelek NUK, Ljubljana.

⁸ Ignac Guzelj (Škofja Loka 1812 - Ljubljana 1854). Podrobneje o njem glej v Pol stoletja društva Pravniki. Ljubljana, 1939, str. 32.

⁹ Stane Granda, Radovljica v letu 1848. Radovljiški zbornik 1995, str. 141 - 174.

¹⁰ Podrobneje o njem glej SBL I, str. 619 - 620.

imenu radovljiške čitalnice se je šel 1849. leta v Kranj poklonit mrtvemu Prešernu. Mož je imel precejšnja nagnjenja do kulture in je bil tudi član Zgodovinskega društva za Kranjsko. Bil je liberalno-demokracijski političnih nazorov, protifevdalno usmerjen in nedvomno zaveden Slovenec.⁹ Po koncu revolucije leta 1848 je bil zaradi aktivnosti v njej preganjan in je že 1854. leta zagrenjen umrl. Zakaj ne bi upoštevali tudi njega kot možnega pobudnika? Imel je vse potrebne kvalitete: izobrazbo, ustrezno politično in narodno opredelitev, bil je silno družaben. Ker je v Radovljici dobil višje delovno mesto, napredoval torej, pomeni, da so ga imeli v Novem mestu odločilni ljudje radi in mu napisali kar najboljše spričevalo. Imamo celo odgovor na vprašanje, zakaj se mož ni ohranil v zgodovinskem spominu! Mož je že pred premiero odšel iz Novega mesta. Po revoluciji je bila prestavljena tudi vrsta njegovih novomeških kolegov. Nenazadnje je tudi kmalu zagrenjen in osamljen umrl. Res! S kakšno pravico izločamo kot možnega pobudnika Ignaca Guzelja?

Kaj pa, če pravi pobudnik ni ne med advokatom in ne med igralci? Vprašanje je na videz zapleteno, odgovor pa je bližji, kot si lahko mislimo. Ne glede na dejstvo, da tako novomeška kot nekaj tednov mlajša vipavska uprizoritev kažeta na notranje krhanje in razpadanje takratnega političnega sistema, absolutizma, ki ga nekoliko po krivici pripisujemo izključno Metternichu, pa vsaj prve uprizoritve ne bi moglo biti brez pristanka Antona von Laufensteina,¹⁰ okrožnega ali kresijskega glavarja, najvišjega tukajšnjega državnega uradnika, ki je vladal nad celo Dolenjsko. Mimo njegovega vedenja in pristanka državni uradniki ne bi mogli komedije ne pripravljati ne dvakrat igrati. Čeprav je bila takratna državna oblast že zelo razmajana, pa je vendar še zelo delovala in natančno vedela, s kom se kdo druži in kaj dela. Nenazadnje je bilo Novo mesto majhno in se ni dalo ničesar prikriti. Uprizoritev slovenske komedije je bila prvorazreden dogodek. K temu nas napeljujejo še naslednja dejstva. Uprizoritev ni bila nikakršno protidržavno dejanje, saj bi ga kot takega našli navedenega v kakšnem od ohranjenih policijskih pregledov, pa ga zaman iščemo. Laufenstein je bil tudi v revolucionarnem letu 1848 znan kot hud nasprotnik fevdalizma in so se graščaki zoper njega pritoževali. Znamenit je njegov nastop v kranjskih deželnih stanovih aprila, ko jih je v kmečko korist popolnoma onemogočil. V poznem poletju so ga dokaj radikalni volilci višnjegorskega volilnega okraja izvolili v dunajski parlament. Kolikor poznam dokumente, je bil Anton von Laufenstein najvišji državni uradnik na slovenskem etničnem ozemlju, ki se je tako odločno postavil na stran meščanske revolucije in kmetov še posebno. Zaradi nazorov in delovanja med revolucijo je bil po njeni zadušitvi preganjan. Za kazen so ga predčasno upokojili.

Na podlagi vsega povedanega se mi zdi, da neposrednega pobudnika uprizoritve zlepa ne bomo našli. Ne bi se upal opredeljevati za posameznika, ampak bi ga bolj iskal v takratnem novomeškem liberalnem krogu, ki so ga morali sestavljati poleg omenjenih advokatov še nekateri državni uradniki. Ključno je bilo stališče Antona von Laufensteina, in to je bilo pozitivno, sicer krstne uprizoritve v Novem mestu ne bi moglo biti.

Zavedam se, da v dosedanje poznavanje okoliščin prve izvedbe Linhartovega Matička vnašam nekaj novitet. Do tega me ne vodi želja biti originalen, ampak zgolj sledim poznavanju tedanjih časov na podlagi zgodovinskih virov in večletnega ukvarjanja z nekaterimi poseb-

¹¹ Natančno 71,48 %. Podrobneje glej v Anton Krošl, *Zemljiška odveza na Kranjskem*. Ljubljana, 1941, str. 58.

¹² Anton Tomaž Linhart, *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*. Peti akt, tretji naslop. (Zbrano delo, Ljubljana 1950, str. 111-112.)

nostmi zgodovinskega in političnega razvoja na Dolenjskem. Kot je znano, so dolenjski kmetje opravljali skoraj tri četrtine vse tlake na Kranjskem in je bila Dolenjska v tem pogledu njena najbolj obremenjena pokrajina.¹¹ Fevdalizem je bil v njej še vedno dokaj trd, konzervativizem pa še večji. Tu so bili socialni problemi, ki jih načenja Linhartov Matiček, še kako aktualni. Laufenstein je moral kot najvišji okrožni državni uradnik pospeševati nekatere državne ukrepe, ki so omiljevali fevdalizem, vendar je imel pri tem bolj malo uspehov. Čeprav je nosil plemiški naslov, najnižji sicer, fevdalnega družbenega sistema ni maral. Očitki na račun plemstva, ki jih najdemo pri Linhartovem Matičku, ga niso motili. Dvomimo, da ni poznal stavkov, ki jih je ta izrekel o baronu Naletelu in že dišijo po bližnji revoluciji: "Ali je kej bolši koker jest? - Vzemimo dnarje, žlahto, ime, potegni mo doli to prazno odejo inu postavi ga kje, koker je človek sam na sebi, tok ne bo vreden, de bi on meni služil!"¹² Gotovo je njegovim občutkom in prepričanju godilo tudi godrnjanje Budale: "Le krasija, k-krasija, ta je naž križ...." In nekoliko nižje: "S kmeti je pak clo ta velka težava. De mo le kolčkej nakrižim hodi, vže ga zlode v k-krasijo nese, vže vupije: "Pravica, pravica!"

Anton von Laufenstein je nedvomno znal slovensko, ne vemo pa, kako se je nacionalno opredeljeval. To vprašanje sploh ni osrednje takrat. Pri presojanju revolucionarnega leta 1848/49 ne smemo izhajati iz prepričanja, da imamo v prvi vrsti opraviti z nacionalnimi nasprotji. Ne! Osnovna delitev je bila izrazito politična. Ne Slovenci niso bili samo napredni in tudi Nemci ne samo nazadnjaki. En politični tabor so predstavljali zagovorniki starega družbenega sistema, drugega pristaši sprememb, demokracije in meščanske družbe. Ne prvi ne drugi nista bila enotna. Pristaši revolucije so se tako delili na tiste, ki so stremeli predvsem za odpravo fevdalizma (predvsem kmetje), drugi pa so hoteli še nadaljnje politične spremembe, ki bodo uvrstile državo med parlamentarne monarhije. Znotraj te skupine pa je postajala vse močnejša delitev med tiste, ki so videli možnosti za demokracijo edino v združeni Nemčiji, drugi pa v demokratični Avstriji, ki bo dala možnost tudi za oblikovanje združene Slovenije. Ko je bila marca 1849 revolucija zadušena, po pristaših revolucije niso planili Nemci, ampak nasprotniki sprememb. Ti so potem začeli z raznimi insinuacijami preganjati pristaše revolucije. Ignaca Guzelja je v Radvljici zasliševal njegov nekdanji novomeški službeni sodelavec Matevž Pintar! Na drugi strani se že po zadužitvi oktobrske vstaje na Dunaju, ko je postalo jasno, da je revolucije praktično konec, med seboj niso povezovali Slovenci, ampak pristaši revolucije, četudi so se še nekaj tednov poprej prepirali glede združitve Nemčije oziroma Slovenije. Namestnik dr. Jožefa Rosine, predsednika novomeškega slovenskega društva, ustanovljenega 4. decembra 1848, je postal Toussaint vitez pl. Fichtenau, ki je bil med glavnimi organizatorji novomeških frankfurtskih volitev! Osnovna delitev med ljudmi, tudi v Novem mestu, ni potekala na narodni osnovi, izraz nemčur takrat še ne moremo uporabljati, ampak med pristaši in nasprotniki demokratične meščanske družbe.

Prva uprizoritev Linhartovega Matička v Novem mestu je nedvomno izjemen kulturni in politični dogodek. Na eni strani dokazuje protifevdalno razpoloženje v Novem mestu, zlasti precejšnjega dela uradništva z okrožnim glavarjem na čelu, na drugi pa že najavlja revolucijo. Da so bili naši predniki pri uprizoritvi prvi, je rezultat tudi kančka sreče v tistem predpustnem obdobju, saj bi jih ob malo obotavljanja

Anton Tomaž Linhart
(1756 - 1795)

Letak za uprizoritev Linhartove-
ga Matička v Novem mestu 6.
januarja 1848

prehiteli Vipavci. Izbor slovenskega besedila ni slučajen, saj je bil materni in pogovorni jezik velike večine gledalcev pri obeh predstavah slovenski in je bolj mislila, da nemškega razume, kot ga je v resnici. Ni slučajno govoril okoli leta 1840 takratni novomeški prošt Andrej Albrecht, da v Novem mestu ni pet meščanov, ki bi znali toliko nemško, da bi razumeli pridigo v tem jeziku. Novo mesto je bilo slovensko mesto! Vsekakor se velja prikloniti takratnim novomeškim državnim uradnikom, ki so poznali socialne razmere na Dolenjskem, duhovne potrebe ljudstva, ki so mu služili, spoštovali njegov (in svoj) jezik in njegovo (in svojo) kulturo ter se jim ni bilo nerodno javno izpostaviti s svojimi političnimi nazori.

Gledišče v Novim - mestu.

Na svetih treh kraljev dan 1848 bo v sdrushbe-
hišni od sbranih igran:

Veseli dan,

ali:

Matiček se ženil.

Komedija v 5 delih s petjem.

Ponaredil po francoski, „la folle journée, ou le mariage de Figaro, par Mr. de
Beaumarchais“ Anton Linhart.

Miloš Jakopec

MATIČKOV ODRSKI KRST V NOVEM MESTU

Letos 6. januarja je poteklo 150 let od slovensko pomembnega dogodka, ki se je zgodil v Novem mestu. Bilo je leta 1848 in Bleiweisove Novice so objavile kratko sporočilo: "V Novim mestu na Dolenjskem so na sv. Treh kraljev dan izbrani domorodci igrali Linhartovo kranjsko komedijo v 5 delih s petjem, pod imenom Veseli dan ali Matiček se ženil..." Dogodek je bil pomemben ne le za Novo mesto, pač pa tudi v slovenskem merilu, ker je bila to krstna odrska uprizoritev Matička. Avtor, utemeljitelj slovenske dramatike Anton Tomaž Linhart, je ni dočakal – takrat je že več kot pol stoletja počival v grobu.

Vsaka umetniška pisna stvaritev je namenjena branju, dramsko delo pa odrski uprizoritvi. Zato smo se dolžni, preden se ustavimo ob krstni uprizoritvi, pomuditi ob liku Matičkovega avtorja Antona Tomaža Linharta. Rodil se je 11. decembra 1756 v Radovljici, umrl pa je komaj 39-leten v Ljubljani 14. julija 1795, zadet od srčne kapi. Bil je iz ugledne obrtniške družine (oče je bil moravski Čeh, nogavičar), v Ljubljani je opravil gimnazijo in licej in nato vstopil v cistercijski samostan v Stični. Meništvo je že po dveh letih razočaran opustil in odšel na študije finančnih, političnih in trgovskih ved na Dunaj. Po prihodu z Dunaja je v Ljubljani le težka našel službo.

Že v gimnazijskih in študijskih letih se je lotil literarnega ustvarjanja. Pisal je v nemščini, želeč s svojim literarnim prispevkom dokazati večinskemu nemškemu narodu v Avstriji kranjsko ustvarjalnost.

V Ljubljani so ga sprejeli v *Academio operosorum*, največji vpliv nanj pa je imel Zoisov krog, ki ga je pritegnil v svoje omizje. Tu je Linhart sprejel in dojel idejo preporoditeljev, da Slovenci potrebujemo literarno ustvarjalnost v lastnem jeziku. Začel je tako, da je Zoisu pomagal prevajati operne arije v slovenščino. Te so gostujoči igralci, kdaj pa kdaj, v veliko veselje domačega občinstva, zapeli med predstavo. Linhart si je kot šolski nadzornik veliko prizadeval za ustanavljanje slovenskih šol na Gorenjskem. Njegova je zasluga, da so ohranjene mnoge rokopisne listine in knjižne vrednosti iz knjižnic razpuščenih samostanov na Kranjskem. Bil je pobudnik in ustanovitelj prve javne znanstvene knjižnice na Slovenskem, s katero je postavil temelje za poznejšo Narodno in univerzitetno knjižnico. Pomagal je Blažu Kumerdeju pri ustvarjanju slovenske slovnice in slovarja, sodeloval je z Valentinom Vodnikom pri njegovih pesniških in literarnih snovanjih. Njegovo pomembno delo je Poskus zgodovine Kranjske in drugih dežel južnih Slovanov Avstrije, ki je izšlo leta 1788 in 1791 v dveh delih, pa ga žal ni dokončal.

Linhart je utemeljitelj slovenske dramatike. V času, ko so slovenščino imeli za jezik preprostih ljudi, ki ni primeren za žlahtnejše literarno izražanje, se je trudil dokazati, da to ne velja. V Ljubljani je v devetdesetih letih 18. stoletja zbral amatersko gledališko skupino iz meščanov in z njo večkrat nastopil v stanovskem gledališču. Ob tem se mu je porodila želja po odrski uprizoritvi v slovenščini. Priredil in v slovenščino je prevedel Richterjevo veseloigro Vaški mlin. Dogajanje je prestavil na Gorenjsko in mu dal naše, domače obeležje. Tako je nastala Županova Micka. Uspešno je bila uprizorjena 29. decembra 1789 v stanovskem gledališču v Ljubljani in zaradi zanimanja po novem letu ponovljena.

Linhart se je takoj zatem lotil tisti čas zelo odmevnega Beaumarchaisovega dela Veseli dan ali Figarojeva svatba. Tokrat ni šlo zgolj za prevod in priredbo, pač pa za takšno predelavo francoskega izvirnika, da je njegov plod, Veseli dan ali Matiček se ženi, skorajda izvirno delo. Linhart je namreč od originala ohranil le glavno dramatično črto, ton in zgradbo. S slovenskim besedilom je tokrat vnovič dokazal, da je slovenščina primerna tudi za odrski izraz. Revolucionarna vsebina Matička, ki smeši fevdalno aristokracijo, se loteva nepravilne avstrijske upravne ureditve, graščinskega sodstva, nerešenih vprašanj v šolstvu in rabe nemščine kot uradnega jezika. Vse to so bili vzroki, da Matiček, ki je doživel natis v pozni jeseni 1790, kar pol stoletja ni dočakal odrske uprizoritve. Tudi cenzura, ki je bila zaradi francoske revolucije še ostrejša, je bila kriva, da avtor ni doživel uprizoritve. Veliki um, ustvarjalec in svobodomislec Linhart, ki se v svojem času ni kričavo razkazoval, je na smrtni postelji odklonil duhovnika. Ob last se mu je maščevala tako, da je prepovedala objavo osmrtnice in svečan pogreb. Anton Tomaž Linhart pa se je vsemu navkljub s svojimi deli neminljivo vpisal v slovensko zgodovino.

Pomaknimo se zdaj od nastanka Matička za 50 let naprej, v obdobje njegove uprizoritve v Novem mestu. Ob dejstvu, da je šlo za krstno uprizoritev, se pač vsiljuje vprašanje, kako to, da je bila prav v Novem mestu. Popolnega odgovora na to najbrž ne bomo dobili nikoli. Zadovoljiti se moramo z ugotovitvijo, da so bili takrat v Novem mestu pravi ljudje na pravem mestu. Vsi raziskovalci pripisujejo zasluge za uprizoritev dvojici: slovensko zavzetemu novomeškemu odvetniku dr. Josipu Rosini in II. aktuarju okrajnega komisariata Francu Polaku.

Domnevamo lahko, da je bil nagib za uprizoritev dvojen: slovensko narodnosten in revolucionaren. Oba pobudnika sta bila zavedna Slovenca. Dr. Josip Rosina je to vselej izpričeval, bil je predsednik konec 1848. leta ustanovljenega Slovenskega društva (Slovenisches Leseverein) in prvi predsednik leta 1865 ustanovljene Čitalnice v Novem mestu. Franc Polak je takšno naravnost dokazoval v novomeškem časniku *Sloveniens Blatt*, ki ga je urejal v letu 1848 (glej: M. Jakopec: Časnikarstvo na Dolenjskem, str. 49 do 53 in str. 55). Revolucionarni nagib, ki izhaja iz Matičkove vsebine, je lahke duše mogoče pripisati obema pobudnikoma. Razen tega sta bila iz časnikov gotovo seznanjena z revolucionarnim vrenjem, ki se je takrat vnovič začenjalo v Franciji in je ustvarjalo napetost v vsej Evropi.

O izoblikovanih nagibih igralcev najbrž ne moremo govoriti. Oglejmo si zasedbo vlog v novomeški uprizoritvi. Bila je takšna: barona Naletela je igral akcesist Lovrenc Gorjup, gospo Rozalijo gospa Gromova, žena okrajnega pisarja Bartolomeja Groma, Matička Maks Jabornig, okrajni pisar, Nežiko gospa Dicenti (lahko tudi Di Cento?), Tončka gospa Benediktova, žena okrajnega pisarja Benedikta, Zmešnjavo Franc Polak, II. aktuar na okrajnem komisariatu, Žužka okrajni pisar Jožef Zupančič, Budalo okrožni konceptspraktikant Janez Recher, Jerico gospa Gorjupova, žena akcesista Gorjupa, Jako okrajni konceptspraktikant Anton Sandri, Gašperja okrajni konceptspraktikant Karel Schramek, biriča pa je igral neki Kaiserle. Vse nastopajoče uradnike je najti v *Provinzial Handbuch* gubernija Ljubljana za leto 1847. Tam ni le Sandrija in Schrameka, ki pa sta omenjena v ohranjenih spisih. O igralcu Kaiserletu ni nikjer najti sledu (morda je bil trgovski pomočnik), prav tako ni nič zapisano o gospe Dicenti (Di Cento).

Večina igralcev je bila iz vrst nižjih uradnikov. Predstava je bila v dvorani nemškega kazina v hotelu Pri soncu (to je bila edina dvorana v Novem mestu). Tam so sicer potekali družabni večeri in tudi odrske uprizoritve, v Kazinu pa se je govorilo samo nemško. Člani Kazina so bili višji uradniki okraja in okrožja in redki imovitejši meščani. Kazino ni bil dostopen krogu igralcev Matička, ker so pripadali nižjemu socialnemu sloju. Domnevamo lahko, da so nekateri bolj, drugi manj doumeli vsebino te komedije in tisto, kar je Linhart z njo želel povedati. Povšeči jim je bilo najbrž tudi to, da so nastopali v sicer zaničevanem domačem pogovornem jeziku.

Slovenska narodna ozaveščenost je bila tiste čase komaj zaznavna in je gorela le v srcih redkih posameznikov. Dokaz tega so lahko Bleiweisove Novice s svojim poročilom o novomeški uprizoritvi. Takrat so bile edini slovenski časnik, ki je izhajal, poročilo pa je imelo naslov: Domorodna novica (ne: Novica za Slovence), poročale so, da so: "...domorodeci..." (ne Slovenci) igrali v Novem mestu: "...kranjsko komedijo..." (ne: slovensko). Že ta kratek opis dovolj zgovorno priča, kako zatirana je bila tiste čase v Avstriji slovenska misel, in dokazuje, da je v resnici lahko le tlela v redkih srcih.

Ohranjeni okrajni in okrožni spisi dokazujejo, da je uprizoritev te komedije imela v Novem mestu mnoge odmeve, zlasti slovensko narodnostne. Komaj tri mesece po uprizoritvi je prišlo v Avstriji do marčne revolucije in v Evropi do pomladi narodov. Eden izmed proizvodov te revolucije je bila narodna garda (ljudska vojska, ki je imela nalogo braniti vladarja, z revolucijo uvedeno ustavnost in državo). Na Kranjskem so jo ustanovili najprej v Ljubljani, takoj za tem pa v Kranju in v Novem mestu. V drugih mestih so bili počasnejši.

Pri delovanju narodne garde je v Novem mestu prišlo do sporov. Vzrok je bil v tem, da je Novo mesto že imelo svojo meščansko gardo (bila je oborožena, uniformirana vojaška enota, sestavljena iz meščanov, imela je svoj častniški sestav in pihalno godbo). Njen glavni smoter je bilo paradiranje ob praznikih. To je bila zaprta ustanova, pogoja za sprejem vanjo sta bila predvsem ugled prosilca in njegova imovitost. Novo vojaško enoto, narodno gardo, so z veliko zagnanostjo ustanovili nižji uradniki okraja in okrožja, pri tem sta sodelovala tudi dr. Josip Rosina in Franc Polak. Med vodilnimi možmi te garde najdemo kar pet nosilcev vlog v Linhartovi komediji: Franc Polak je bil navaden gardist, v sporu, do katerega je prišlo, je deloval bolj iz ozadja, dr. Josip Rosina je bil član upravnega sveta garde, Maks Jabornig je bil poročnik, Janez Recher je bil nadporočnik in je bil v začetku aprila oblastno imenovan za kresijskega delegiranega komisarja za varnost, Jožef Zupančič je bil v gardi poročnik.

Domnevamo lahko, da je imenovanim mlajšim uradnikom vojaško udejstvovanje malce stopilo v glavo, posledica pa je bila nadutost. Njihovo obnašanje in prvenstvo, ki so si ga lastili v narodni gardi, niso bili niti najmanj povšeči mestni smetani, ki je bila zbrana v meščanski gardi. Ti so bili prepričani, da njim pripada prvo mesto, mladi uradniki pa so bili v njihovih očeh nadležni prišleki. Spor je tlel in se razraščal, po zaslugi Franca Polaka in njegovega pisanja v Sloveniens Blatt pa je dobil tudi slovenski narodnostni naboj. Narodna garda je prirejala srečanja in prireditve v slovenščini, meščanska garda pa v nemščini. Oboji so bojkotirali udeležbo na prireditvah nasprotne strani. Začela so krožiti pisma z medsebojnimi obdolžitvami. Na guberniju v Ljubljani so bili z nemirom v Novem mestu in s potekom razhajanj dobro seznanjeni, pa tudi zaskrbljeni (podrobnejši opis dogodkov glej v: dr. Stane Granda: Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49 str. 95 do 130). Okrožju in okraju so naložili preiskavo. Dr. Josip Rosina je bil kot odvetnik izven njihovega dosega, aktuarja Franca Polaka so premestili v Ribnico in se hkrati znebili nadležnega časnika Sloveniens Blatt, ki ga je urejal; Maksa Jabornika so premestili v Kranjsko Goro, Janez Recher in Jožef Zupančič pa sta bila opomnjena. V ohranjenih spisih ni nikjer omenjeno sodelovanje prizadetih v Matičku. Razmere in odnosi, ki so vladali v Novem mestu v daljnem 1848. letu, razvoj dogodkov in dejavniki, ki so sodelovali v njih, pa spodbujajo podmeno, da je v dogajanju marčne revolucije v Novem mestu šlo za odmeve uprizoritve Matička. 150-letnica krstne uprizoritve je zato tudi danes za Novo mesto pomemben dogodek.

Opomba: podatki o Antonu Tomažu Linhartu so vzeti iz komentarja prof. Alfonza Gspana v izdaji Veseli dan ali Matiček se ženi, Ljubljana 1962

Ob 150-letnici prve uprizoritve Linhartovega Matička so na hiši, kjer je bil nekdanj Kazino, obnovili spominsko ploščo, predstavniki Literarnega kluba Dragotina Ketteja pa so položili venček.

Govor Damlja in njegova kronika

Damlj

Pregovor "Vsaka vas ima svoj glas" potrjuje izjemno razgibanost slovenskega jezika, ki je rezultat tisočletnega zgodovinskega razvoja ter mnogih zunanjih in notranjih dejavnikov, od poselitve, zemljepisnih razmer ter politične in cerkvene upravne delitve slovenskega prostora. Poseben pečat nekemu kraju pa poleg narečja daje tudi njegova lokalna preteklost, vsi tisti, s stališča uradne zgodovine morda nepomembni dogodki, ki so zaznamovali življenje nekega kraja oziroma njegove ljudi. Lokalni govor se danes ohranja bolj ali manj le v zasebni rabi, veliko hitreje pa gredo v pozabo dogodki iz preteklosti, če niso zapisani.

V Damlju na skrajnem jugu Bele krajine ob reki Kolpi govorijo značilen južnobelokranjski govor, od ostalih podobnih vasi pa se razlikujejo po tem, da so dogodki, ki so zaznamovali dameljsko preteklost, zapisani v knjižici *Kronika vasi Damlj in okolice* avtorja Jožeta Fortuna. Oboje, govor in dameljska lokalna zgodovina, je rezultat specifične preteklosti belokranjskega prostora.

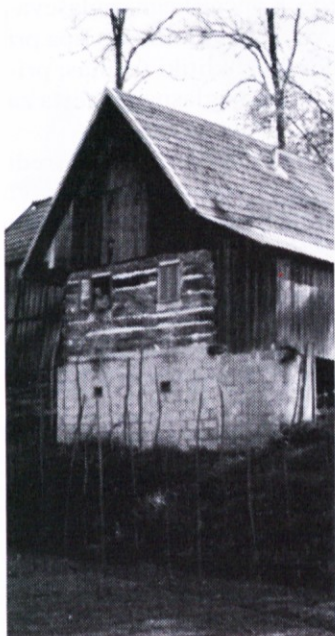
Bela krajina je kot obrobna slovenska pokrajina zaradi zemljepisne lege onstran Gorjancev in kočevskih gozdov ter zaradi politične, naselitvene in kulturne zgodovine v marsičem posebna. Povedano velja tudi za belokranjske govore, ki imajo med slovenskimi govori posebno mesto. Zemljepisna lega je Belo krajino ločila od ostalih delov Slovenije in jo močneje privezala na sosednje hrvaške pokrajine onstran Kolpe. Do 13. stoletja je bila Bela krajina v vseh pogledih hrvaška dežela, šele po tem času je prišla v območje slovenskih političnih, kulturnih in jezikovnih vplivov. Zveze z ostalo Slovenijo so postale še težje potem, ko so se na Kočevskem naselili Nemci in pretrgali že tako šibke stike z dolenjščino v okolici Ribnice. Nasprotno pa so se vezi preko Gorjancev nepretrgoma ohranjale vse do današnjih dni.

Za današnjo jezikovno podobo Bele krajine pa sta bila odločilna 15. in 16. stoletje, ko je ta pokrajina zaradi turških vpadov v Bosno, Liko, Dalmacijo in Slovenijo začela spreminjati sestav svojega prebivalstva. Tedaj je avtohtono, vsaj do neke mere gotovo že slovenizirano prebivalstvo začelo zapuščati svoja stara prebivališča in se umikati proti severu. To velja zlasti za bolj nižinsko in obkolpsko področje, medtem ko so prebivalci višjih hribovskih predelov verjetno ostali in medse sprejeli begunce iz južnejših krajev. V bolj ali manj izpraznjene dele Bele krajine pa so se zatekli begunci iz Hrvaške, Bosne, Like in Dalmacije. Današnji belokranjski govori so zato nastali na osnovi mešanja starega prebivalstva z uskoškimi begunci iz južnih krajev. To velja zlasti za del Bele krajine južno od črte Jelševnik pri Dobličah - Krasinec pri Podzemlju, medtem ko govori v okolici Semiča, Črnomlja in tudi Metlike nimajo take geneze.

Slovenski in pretežno slovenski govori se govore v severnem delu Bele krajine, namreč v Semiču in okolici, Črnomlju in okolici ter v Metliki in okolici. Na jug segajo do že prej omenjene črte Jelševnik pri Dobličah - Krasinec pri Podzemlju, kjer se začneja območje bolj ali manj mešanih slovensko-hrvaških govorov. Na tako delitev nas navedeta dve dejstvi:

1. Vsi govori severno od te črte obravnavajo staro akutirane in stal-

Canjarkina hiša, v kateri je bila pred 2. svetovno vojno šola v Damlju

Opomba:
Naglasna znamenja v besedilu zaznamujejo le dolžino samoglasnikov, ne tudi njihove kvalitete

no dolge vokale na isti način, torej so refleksi obojih vokalov enaki. V tem se ti govori skladajo z govori Dolenjske in ostalimi slovenskimi narečji. Govori južno od tod pa natančno ločijo med refleksi za staro akutirane in stalno dolge vokale: staroakutirani vokali so namreč še sedaj zastopani s kračinami kot v hrvaščini ali srbščini.

2. Vsi govori severno od navedene črte so tudi kratke vokale, nepoudarjene in kratko poudarjene razvijali v slovenskem smislu, to se pravi, jih bolj ali manj reducirali, medtem ko južni govori slovenske vokalne redukcije v glavnem ne poznajo, če izvzamemo tiste v neposredni sosesčini severnih govorov.

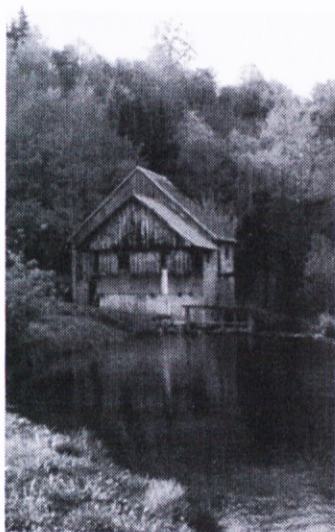
Govori v okolici Semiča, Črnomlja in Metlike so torej po svojem razvoju čisti slovenski govori. Mešanja s hrvaščino oziroma srbščino vsaj v starejših razvojnih fazah ni bilo. Razvoj dolgih in kratkih vokalov je tak kot v dolenjščini. Od te pa se ločijo zlasti po tem, da imajo samo padajočo intonacijo in da so izvedli nekatere akcentske premike, ki jih v dolenjščini ni, in ti predstavljajo samostojen belokranjsko-slovenski dialektičen razvoj. Govorica, ki jo slišimo v semiški, črnomljski in metliški okolici, je tako dokaz, da slovensko prebivalstvo teh krajev ni nikdar v večjem obsegu in za dalj časa zapustilo.

Območje severnih belokranjskih govorov se na črti Dobličje-Griblje stika z ozemljem mešanih slovensko-hrvaških govorov, ki zavzemajo skoraj ves ostali del Bele krajine. V teh govorih so se slovenski jezikovni elementi prepletli s hrvaškimi, čakavskimi in srbskimi v enoten jezikovni organizem, tako da je velikokrat težko reči, kaj je v njem še slovenskega in kaj hrvaškega, čakavskega ali srbskega izvora. Med posameznimi področji tega precej razsežnega dialektičnega območja pa so tudi razmeroma velike razlike tako v glasoslovju, akcentu in oblikoslovju kot tudi v besednem zakladu. Skupne vsem govorom so le že omenjene kračine za praslovanske dolge in novoakutirane kratke vokale ter to, da nikjer ne slišimo slovenske moderne vokalne redukcije.

Na skrajnem jugozahodu Bele krajine leži vas Damelj, obmejna gručasta vas, v bližini katere je tudi najjužnejša točka Slovenije. Govor Damlja po vseh značilnostih sodi med južne belokranjske govore. Slovenski govorni elementi so močno prepleteni s srbo-hrvaškimi na vseh jezikovnih ravneh.

Veliko posebnosti je predvsem v fonološki podobi govora. V dameljskem govoru ni slišati rastočih in padajočih intonacij, ne moremo pa tudi govoriti le o jačinskih poudarkih kot v katerem drugem netonemskem narečju. Dolgi vokali so padajoče intonirani in lahko govorimo o padajoči intonaciji govora nasploh. Značilna srbo-hrvaška poteza govora so kračine na mestu praslovanskih staroakutiranih dolgih in novoakutiranih kratkih vokalov (brāt, sēme, hiša). Akcentuacija tipa ĉkopa je na tem področju lahko rezultat dveh izhodišč. Deloma je lahko ohranjeno staro stanje kot v hrvaščini ali srbščini, deloma pa je nastala iz slovenskih oblik tipa ôko po terciarnem preskoku dolgega cirkumfleksa nazaj kot v severnih belokranjskih govorih, nato pa so se besede obeh akcentskih izvorov med seboj pomešale. Primeri za terciarni preskok dolgega cfl. za en zlog nazaj so še méso, séno, zóbi, něbo. Ni pa bil v tem govoru izveden akcentski premik tipa komār>kòmar, živim>živim, ki je sicer značilen za belokranjske govore. Prav tako v Damlju ne slišimo tipično hrvaškega akcentskega preskoka tipa kolèno>kòleno, ki je značilen za sosednjo Vinico, Preloko in Adlešiče, ni pa nikjer izveden dosledno. Iz tega lahko skle-

Breg v Damlju

pamo, da je bilo tod v zemljepisno bolj odprtih predelih ob Kolpi verjetno več stikov s hrvaškim ozemljem in mešanja prebivalstva kot v manj dostopnih območjih okoli Damlja in severovzhodnih vseh proti Poljanski dolini. Sicer pa je v govoru splošna težnja po poenostavitvi naglasnega mesta, ki teži proti začetku besede. Končniškega naglaševanja ni, redko je tudi mešano naglaševanje. V naglasnih sklopih tipa pri nas, pri njih ipd. je naglas vedno na predlogu oz. klitiki (prinas, prinjih). Ta pojav je analogičen splošnemu premiku naglasnega mesta za zlog proti začetku besede.

Kot v ostalih belokranjskih govorih se tu govori votli l tako sredi besede kot v izglasju. Pred začetnim u se je razvil protetični v: usta>vústa, uš>vúš... skupina vs prehaja v s: vsaki>sàki, usojeno>sójeno...

Stalno dolgi sonantni l (knjižno ou) je prešel v dolgi u kot v hrvaščini: volk>vúk, čoln>čún...

V ohranja zvonečnost pred vokali, pred pavzo in nezvonečimi vokali pa se zanj govori nezvoneči ľŏŭa, zdrŏf, prŏf... Pri izgovarjavi izglasnih zvonečih zapornikov ne slišimo tako izrazite nezvonečnosti kot v dolenjščini, konzonanta g in ŷ pa ohranjata zvonečnost v izglasju, kar je verjetno hrvaški vpliv.

Posebnosti v oblikoslovju so, da govor ne pozna končnice je v množini m. sp., temveč samo končnico i: gospódi, fŏnti, brŏti..., prav tako ni podaljšave z ov (sinovi): síni, vŭki, tŏti... Dajalnik in mestnik 1. ŷ. sklanjatve imata končnico e: sestri, pri sestri>sŕestre, pri sŕestre. Končnice im, ih, imi v pridevniški sklanjatvi imajo reflekse eh, em, emi: dobreh, pri dŏbreh, z dŏbrŕmi. Od dvojice ki/kateri se sliši samo ki, tako samostojno kot v sklopih: marsikateri>mŕsiki, nekateri>nŕki...

Oziralni zaimki kdor, kar, kakršen so nadomeščeni z vprašalnimi: gđŏ, kŕi, kŕkof, nŕkŕkof...

Dvojine ni slišati, kadar je potrebno za razumevanje, govorijo števniki dva: mŭdva, nŕsdveh, nŕmdvem..., ti dva kŏnji, te dve ŷŕnske...

Tudi pri spregatvi glagola dvojine ne slišimo. Zanimiva je tvorba velewnika za 1. os. množine, ki se tvori s pom. glagolom hoteti + nedoločnikom: čemo delat! Glagola vedeti ne poznajo, nadomeščen je z gl. znati tako kot v hrvaščini. Razlikujejo med morati in moči, izgubila pa se je prevojna stopnja glagola nesti, nesem, govori se samo nosit, nosim. Posebnost je glagol hoteti, ki je na celotnem belokranjskem področju ohranil staro o-jevsko končnico v sedanjiku in reducirano stopnjo čŏ, ki izvira iz prevojne stopnje korena xot'o: nedol.:xtŕt, edn: čŏ, čŕš, čŕ, množ.: čŕno, čŕte, čŕjo, del.-l: xtŕl, xtŕla, xtŕli. Pri spregatvi glagolov sicer ni velikih posebnosti, razen v mestu in naravi akcenta, kar sem ŷe omenila. Tu in tam je slišati aorist in imperfekt, vendar le v iz hrvaščine ali srbščine prevzetih pregovorih: Odoŷe oni, ravno im polje. Teŷko beŷe onemu, ki strehe nima.

V govoru starejših ljudi ni slišati zapletenih skladenjskih struktur. Prevladujejo enostavne povedi, od zloŷenih pa vezalna priredja, v podredjih pa prilastkovi, predmetni, osebkovi in naŷinovni odvisniki.

Za besediŷe je značilno, da vsebuje veliko izposojenk iz nemŷčine in hrvaščine ali srbščine. Germanizmi so značilni za razne obrtniŷke nazive (ŷoŷtar, ŷnajder) in orodja, obleko (fertoh, mantl'), se pravi za predmete in dejavnosti, ki so jih ŷirili kolonisti in kasnejŷi nemŷki priseljenci, kar potrjujejo tudi ŷtevilni priimki nemŷkega izvora (Lakner, ŷoŷtar, ŷneler...). Srbo-hrvatizmi so seveda dosti pogostejŷi, pogosto so sinonimi slovenskim izrazom: mlŕada/nevŷta, sŕlo/vŕs, čŕŕa/ŏŕa,

Dameljska cerkev sv. Mihaela

sčstrič/bratranec ipd. Za glagol govoriti uporabljajo turcizem divanit, ki so ga najverjetneje prevzeli od uskoških priseljencev. Srbo-hrvatizmi so pogostejši v govoru starejših ljudi, mlajše šolane generacije te izraze že precej opuščajo.

Pri proučevanju slovenskih govorov se potrjuje star pregovor: Vsaka vas ima svoj glas. Šolanje, stik s knjižnim jezikom in govorci z drugih narečnih območij te razlike danes seveda zmanjšujejo, predvsem na besedni ravni. Današnji način življenja seveda zahteva od ljudi obvladovanje tudi drugih jezikovnih zvrsti, narečje pa vedno bolj govorijo le v domačem okolju in med ljudmi, ki ga razumejo, kar ve-
lja tudi za govor Damlja.

Kot sem že omenila na začetku, pa je Damelj posebnost, ker je vas imela svojega kronista Jožeta Fortuna in zahvaljujoč njemu ima tako danes svojo kroniko Kronika vasi Damelj in okolice, ki jo je julija lani z nekaterimi dopolnitvami izdalo Turistično društvo Damelj.

Jože Fortun je živel v letih 1891-1974, njegova življenjska pot pa je bila močno zaznamovana z dogodki tega časa. Rojen je bil v Damlju, pri Županovih v hiši št. 2. Izkusil je fronto v Galiciji in rusko ujetništvo v prvi svetovni vojni ter grozote taborišča na Rabu v drugi vojni. Po vojni je bil imenovan za predsednika črnomaljskega okraja, v petdesetih letih pa je bil tudi sodni prevajalec za ruski jezik na novomeškem sodišču. Po upokojitvi je mlet na svojem mlinu v Krivcu ob Kolpi, umrl je v Damlju, kjer je tudi pokopan. Po pripovedovanju njegovih potomcev in ljudi, ki so ga poznali, je bil zelo inteligenten in razgledan človek. Zanimala ga je predvsem zgodovina Bele krajine in s tem rojstne vasi in njene okolice, in ker se je zavedal, da ostane le to, kar je napisano, je začel zapisovati dogodke, anekdote in običaje, o katerih so mu pripovedovali starejši in ki se jih je sam spominjal. Svojo kroniko začne s kratkim orisom srednjega veka s poudarkom na ustanovitvi viniške fare. V ta čas postavlja tudi poselitev oziroma nastanek Damlja. Sledi oris kasnejših stoletij, ki so jih zaznamovali vpadi Turkov, podatki o nastanku dameljske cerkvice sv. Mihaela iz leta 1644, opis fevdalnih dajatev in anekdote, povezane z oddajo živeža. 19. stoletje je opisano bolj podrobno. Omenja dogodke, povezane s francosko okupacijo, ukinitvijo fevdalnih dajatev, našteva Dameljce, ki so se bojevali pod generalom Radetzkyjem, opiše ljudske običaje in ustanovitve šole na Sinjem Vrhu. Najbolj podrobno so dokumentirani dogodki iz 20. stoletja, povezani s prvo in drugo svetovno vojno, gospodarsko krizo, izseljevanjem in naravnimi nesrečami. Našteti so vsi udeleženci in žrtve obeh vojn, opisani pa so tudi še nekateri drugi dogodki, povezani z vojnami, gospodarsko krizo, izseljevanjem in povojnimi spremembami v petdesetih in šestdesetih letih, s čimer se konča Fortunova rokopisna kronika. Pri urejanju gradiva sem upoštevala avtorjev koncept. Na začetku sem dodala le splošne podatke o legi, velikosti naselja in številu prebivalcev, v prvem poglavju bolj podroben opis Bele krajine v srednjem veku ter zadnji dve poglavji s podatki za zadnjih trideset let. Besedilo pa je popestrjeno tudi s številnimi fotografijami.

Avtor kronike Jože Fortun se je pri zapisovanju dogodkov, povezanih z njegovo rojstno vasjo, zavedal nezanesljivosti človeškega spomina in jih z zapisano besedo iztrgal pozabi. Tako so se ohranili za zmeraj kot vez z našimi predniki za nas in naše zanamce. Vrednost takega dela pa je neprecenljiva.

VIRI IN LITERATURA:

Tine Logar, BELOKRANJSKI GOVORI, SR 1958

Tine Logar, SLOVENSKA NAREČJA, 1975

Dušan Kos, BELA KRAJINA V POZNEM SREDNJEM VEKU, Zbirka zgodovinskega časopisa, 4, 1987

Jože Fortun, KRONIKA VASI DAMELJ IN OKOLICE, 1997

ZGODOVINSKI PARKI IN VRTOVI NA DOLENJSKEM

Zgodovinski parki in vrtovi predstavljajo verjetno najmanj raziskano in, lahko rečemo, tudi spregledano vejo umetnostnega snovanja pri nas. Šele zadnja leta potekajo prvi poskusi celovitejšega pregleda in ovrednotenja njihovih ostankov. Pričujoči članek predstavlja nekakšen uvod v zaporedje prispevkov, ki bodo podrobneje predstavili posamezne primere zgodovinskih vrtov in parkov na Dolenjskem. Pred natančnejšim pregledom je namreč potrebno osvetliti določena zgodovinska in družbena izhodišča ter njihovo vpetost v slovenski in širši evropski kulturni prostor.

Na teh nekaj straneh je seveda nemogoče dostojno in celovito predstaviti vrtno umetnost kot pomembno spremljevalko človekove civilizacije. Zato se članek omejuje le na nekatere najsposlošnejše značilnosti vrtno umetnosti ter podaja le tiste vzporednice s tovrstnim snovanjem drugod po Evropi in v svetu, ki so nujno potrebne za razumevanje naših domačih primerov. Če pa katerega bralca nekoliko bolj zanima ta tema, mu priporočam, da si poišče in pregleda v virih navedeno literaturo.

Družbena vloga

Za vrtno umetnost je, mogoče še bolj kot za ostale oblike umetniškega izražanja, značilna njena kulturnozgodovinska vrasčenost v družbena dogajanja. Tako vrtovi ne le da jasno kažejo dobo svojega nastanka, ampak lahko izpričujejo družbeno moč ali celo osebnostne lastnosti uporabnikov.

Prvi vrtovi, ki niso imeli zgolj uporabno-pridelovalnega namena, so nastali že s pojavom prvih razvitejših civilizacijskih kultur (Egipt, kulture Srednjega in Daljnega vzhoda). Ustvarjanje takšnih vrtov je bilo vezano le na pripadnike višjih družbenih plasti in je vedno predstavljalo določen statusni simbol. Za ta namen so bili vrtovi zelo primerani, saj je ena od najpomembnejših značilnosti vrtno umetnosti prav njena sposobnost ustvarjanja simbolnih sporočil. Pri tem vrtna umetnost uporablja posebne tehnike abstraktnega preoblikovanja gradiva (npr. strižene rastline) in najširši razpon gradiv (od rastlin, vode, reliefa do grajenih prvin) ter se izraža z lastno oblikovalsko govorico, ki se razlikuje od govorice drugih umetnosti.

Glede na vsa našeta dejstva torej ni slučaj, da so najpomembnejši parki in vrtovi nastali v okoljih, kjer so bila v določenem časovnem obdobju družbena dogajanja najsilovitejša. Naši kraji niso bili nikoli v jedru takšnih dogajanj, vendar pa so bili kljub temu deležni določenih odmevov, ki so jih umeščali v širše evropske kulturne tokove. To odslilkava tudi naša vrtnoarhitekturna dediščina. Primerjati naše vrtove z največjimi tovrstnimi dosežki drugod v Evropi in po svetu, bi bilo torej nesmiselno in lahko rečemo tudi nestrokovno. Pri obravnavi naših vrtov se moramo izogibati tako površnemu omalovaževanju kot tudi napuhlemu provincialnemu poveličevanju. Takšni, kot so ali so bili, so pomemben del naše dediščine in jih moramo tako tudi obravnavati.

Kratek zgodovinski pregled

Prvi zametki vrtné umetnosti so v naše kraje najverjetneje prišli za časa Rimskega imperija. Rimska kultura je poleg razsežnih, običajno cesarskih vrtov ustvarila tudi tip zaprtega, formalno oblikovanega vrta pravokotne oblike znotraj hiše v urbanem naselju, t.i. peristilni vrt (imenovan po pokritem stebrišču, ki je obdajalo vrt). Najbolje ohranjene primere takšnih vrtov so našli v Pompejih, odkrili pa so jih tudi izven ožjega območja imperija. Kljub temu da se zdi teza o obstoju antične vrtné kulture v tistem času pri nas verjetna, pa ostaja zaradi odsotnosti kakršnihkoli stvarnih dokazov le na ravni ugibanj in spekulacij.

Prvi izpričani začetki vrtné umetnosti na naših tleh so nastali v srednjem veku v samostanskih vrtovih, predvsem v t.i. klavstirih. Ti so pomenili nekakšno nadaljevanje izročila antičnega peristilnega vrta. Tudi klavstre so z vseh štirih strani obkrožale stavbe, ki so se odpirale proti vrtu s križnim hodnikom okoli njega. Oblikovanje klavstrov je imelo nekatere svoje zakonitosti, ki so jih kasneje povzeli tudi renesančni vrtovi (pravilne oblike, razdelitev na štiri dele, strižene živice, vodnjaki itd.). Klavstri so lahko imeli tudi čisto uporabno vlogo, tako kot druge oblike samostanskih vrtov (npr. zeliščni vrt, sadovnjak), vendar pa je prevladovala njihova okrasna in simbolna vloga.

Najpomembnejši samostani tistega časa na Dolenjskem so bili: cistercijska opatija **Stična** (od leta 1135), cistercijska opatija **Kostanjevica** (od leta 1234) in kartuzija **Pleterje** (od leta 1407). Vsi ti samostani so imeli tudi vrtove, vendar je značilno, da je praktično vsa naša dosedanja umetnostna zgodovina obravnavala le stavbe in križne hodnike, vrtove znotraj njih pa je praviloma spregledala. Na Dolenjskem se je klavster ohranil le v samostanu Stična, vendar je njegova sedanja oblika, kot posledica premajhne pozornosti do vsebine klavstrov, zgolj približek nekdanjega stanja. V Kostanjevici so površine nekdanjih vrtov dobile drugačno namembnost (Forma viva), medtem ko je bila pleterska kartuzija v začetku tega stoletja pozidana na novo skupaj z vrtnimi površinami v njeni notranjosti.

Največji razmah vrtnega oblikovanja, vezan predvsem na sosednjo Italijo, je prinesla renesansa. Skladno z literaturo in likovno umetnostjo podprtim duhom renesanse, poveljevanjem narave in obujanjem antičnih vrednot so naravna prizorišča postala privlačna za mnoge premožne odličneže. Tako je v 15. in 16. stoletju nastalo večje število imenitnih vil z vrtovi v bližini tedaj najpomembnejših kulturnih središč (npr. Firence, Rim) pa tudi drugod (npr. Dubrovnik). Vendar pa pri nas renesansa ni mogla imeti velikega odmeva, saj je bil to čas najhujših turških vpadov. Ti so onemogočali udejanjanje renesančnih načel, tako da so bili naši kraji v kulturnem in družbenem smislu tedaj še vedno v srednjem veku. So pa nekatera renesančna oblikovalska izhodišča prišla v naše vrtove skozi nekatere zgodnjebaročne stvaritve (strižene grmovnice, parterna polja pravilnih oblik, sistemi pravokotnih poti, poudarjene osi, fontane, pergole itd.).

Barok je do popolnosti dogradil in nadgradil oblikovalsko govorico renesanse in ji dodal še nekatere svoje izvirne prvine (bordure, pogled v neskončnost itd.). V družbenem smislu je bil to čas absolutizma, kar se je tudi odražalo v velikopoteznih parkovnih projektih, ki še danes nimajo primerjave tako po velikosti kot po zahtevnosti izvedbe (npr. Versailles, Wilhelmshöhe, Caserta itd.). Pri nas seveda do takšnih razsežnosti ni moglo priti, kljub temu pa je sporočilnost in oblikovalska govorica naših vrtov tistega časa sorodna.

Današnji ostanki nekdanjih parkovnih površin ob vhodnem delu. Foto: Mitja Simič

Prav doba zgodnjega baroka konec 17. stoletja z nekaterimi še renesančnimi slogovnimi značilnostmi pomeni čas največje tvornosti vrtno umetnosti pri nas. Največ parkov te dobe je nastalo ob sočasno zgrajenih dvorcih na Štajerskem (npr. Dornava, Črnci, Betnava itd.), na Dolenjskem pa je potrebno posebej omeniti **Sotesko**, ki je predstavljala verjetno najimenitnejši dvorec s parkom na Kranjskem. Tudi pri nekaterih starejših dolenjskih gradovih lahko opazimo manjše zametke parkovnega urejanja, ki se niso razvili v pomembnejše parkovne zasnove, razen v **Mokricah**, kjer pa od baročne zasnove ni ostalo skoraj ničesar. Sicer pa se nekatere slogovne prvine baroka pri nas pojavljajo še v 19. stoletju.

Baročne skulpture štirih letnih časov v angleškem krajinskem slogu urejenem parku na Mokricah. Foto: Mitja Simič - dokumentacija ZVNKD Novo mesto

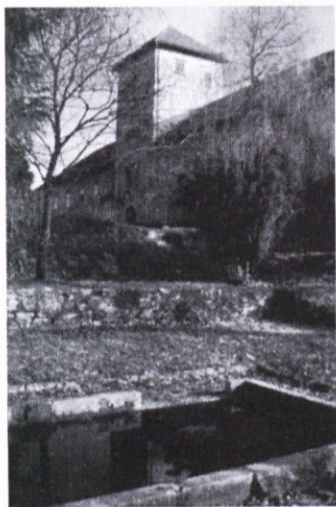

Pojav angleškega krajinskega sloga v 18. stoletju je najimenitnejši primer, kako lahko vrtna umetnost ne le odseva družbena dogajanja, ampak predstavlja njihov sestavni del, ki je bistveno spremenil podobo svoje dežele. Pri tem je šlo za vsesplošno gibanje, ki ga lahko nekoliko poenostavljeno označimo kot gibanje angleškega meščanstva, ki je nasprotovalo absolutizmu in plemstvu nasploh. Novi slog naj bi odražal nove družbene vrednote novonastajajočega meščanstva (svo-boda, naprednost, neizumetničenost). S svojimi naravi bližjimi in svo-

Osrednji del parka Gradac s poglavljenim parterjem. Foto: Mitja Simič - dokumentacija ZVNKD Novo mesto

Arhitektonska zasnova parka ob gradu Grm v Novem mestu. Foto: Mitja Simič - dokumentacija ZVNKD Novo mesto

bodnejšimi razpršenimi vzorci oblikovanja pomenijo parki tega sloga diametralno nasprotje baročnim oblikovalskim izhodiščem. Kot izrazna sredstva uporabljajo razgiban relief, travnate in vodne ploskve, skupine dreves in posamezna drevesa, arhitekturne člene (templji, mostovi) itd.

Glede na to, da pri nas meščanskega sloja skoraj ni bilo, je razumljivo, da angleški krajinski slog tu ni mogel imeti tolikšnega odmeva. Edini kolikor toliko značilen primer v bolj zadržani obliki je park v **Mokricah**, pa še tja je ta slog prišel z veliko zamudo, ko je šele na začetku 19. stoletja spodrinil baročno zasnovo. Parkovno snovanje v Mokricah je kmalu zapadlo pod vpliv za tisti čas značilnega zbirateljstva eksotičnega drevja, kar je nekoliko zameglilo prvotna oblikovalska izhodišča.

19. stoletje pri nas nadaljuje z izraznimi značilnostmi prejšnjih slogov. Nekako v začetek tega stoletja štejemo parkovno zasnovo pri gradu **Gradac** v Beli krajini, ki jo zaznamuje izrazito vzdolžna osna oblika in lega na polotoku. V tem času je nastala tudi drevoredna os na **Otočcu** in nekatere manjše vrtno zasnove ob starejših graščinah, ki pa se, prav tako kot drevored na Otočcu, niso ohranile. V 19. stoletju so bili zasaženi tudi nekateri pomembnejši (navadno kostanjevi) drevoredi v večjih mestih in naseljih, med katerimi velja na Dolenjskem omeniti predvsem Kettejev drevored v Novem mestu.

V Evropi so se predvsem v 19. in delno tudi 20. stoletju uveljavili t.i. zdraviliški parki, ki so imeli prepoznavne skupne značilnosti tako po namenu kot po obliki. V slovenskem merilu sta izstopali predvsem zdravilišči Rogaška Slatina in Rimske Toplice. Žal naše **Dolenjske Toplice** v parkovnem smislu niso nikoli dosegale takšnih parkovnih kakovosti, kljub temu pa so premogle parkovno urejene poti vse od zdraviliških stavb do območja ob Sušici (sedanji kamp in jasa). Drevored, ki so ga posadili ob tej poti, je prav lani dopolnil častitljivih sto let. Tvorijo ga v dve ravni vrsti izmenično posajene lipe in kostanjevi. **Šmarješke Toplice** so mlajše in nimajo tovrstne tradicije. Čeprav se v današnjem času sicer trudijo z urejanjem odprtih površin, pa je jasno, da gre bolj za ljubiteljsko ustvarjanje in da ne moremo govoriti niti o tradiciji niti o jasnem sodobnem oblikovalskem pristopu.

Med svetovnimi vojnami se je v Evropi pojavil stilno močno izražen arhitektonski vrt, ki je dobil svoj odmev tudi pri nas. Na Dolenjskem je najizrazitejši takšen primer park pri gradu **Grm**. Sicer se je ta slog najbolj uveljavil pri meščanskih vrtovih, vendar na Dolenjskem nimamo evidentiranega niti enega ohranjenega spodobnega meščanskega vrta, ki bi premogel kaj več kot sadno drevje, zelenjavo in v najboljšem primeru še vrtno uto in kakšen pušpanov grm.

Stanje in varovanje

Današnje stanje historičnih vrtov in parkov na Dolenjskem kot tudi v celotni Sloveniji je sila klavarno. V zadnjih desetletjih je družbi uspelo ohraniti in obnoviti kar nekaj kulturnih spomenikov, vendar pa lahko dejstvo, da ob tem nismo spodobno obnovili niti enega samega pomembnejšega vrta ali parka, označimo kot narodno sramoto.

Pri nas še vedno obstajajo poenostavljene predstave o vrtu kot predmetu ljubiteljskega ukvarjanja z rastlinjem. Od tod tudi izraz "hortikultura", ki dejansko označuje dejavnosti vrtnarstva in sadjarstva. Uporaba termina hortikultura kot sinonima za vrtno arhitekturo torej izkazuje nepoznavanje ali pa samovoljo.

Dandanes povsod po svetu obravnavamo vrtno umetnost kot pomembno sestavino kulturne dediščine. Še do nedavnega pa vrtna umetnost, razen nekaterih najimenitnejših primerov po svetu, ni bila deležna posebne pozornosti, kar še posebej velja za naše kraje. Pri nas smo zaradi očitnega nezanimanja strok, ki so se ukvarjale z varstvom kulturne dediščine, tovrstno dediščino strpali pod okvir naravne dediščine in smo jo poimenovali *oblikovana naravna dediščina oz. spomeniki oblikovane narave*, kar je še vedno veljaven zakonsko opredeljen termin (Zakon o naravni in kulturni dediščini - Ur. l. SRS 1/81).

Čeprav se je kmalu izkazalo, da naravovarstvena izhodišča ne ustrezajo bistvu vrtnoarhitekturne dediščine, pa je bilo takšno varovanje vsekakor boljše kot nič. V mnogih primerih gre naravovarstvenikom (predvsem biologom) zasluga, da se je v Sloveniji ohranilo vsaj tisto malo parkovnih površin ter parkovnih in drevorednih dreves, kolikor jih je še ostalo.

V bližnji preteklosti se pri nas ni nihče bolj poglobljeno ukvarjal s preučevanjem vrtnoarhitekturne dediščine, razen redkih posameznikov, med katerimi je vsekakor potrebno omeniti delo arhitekta Franceta Vardjana ml.. Nekoliko intenzivnejša in množičnejša obravnava vrtnoarhitekturne dediščine se je pričela šele z uveljavitvijo krajinske arhitekture (pričetek visokošolskega študija leta 1976) kot nove stroke pri nas in hkrati tudi nove stroke v službah za varstvo naravne in kulturne dediščine.

V skoraj vseh dolenjskih parkih in vrtovih so bila v preteklosti izvedena (ali pa še potekajo) manjša revitalizacijska dela. Kje je torej vzrok, da smo pri teh delih tako neuspešni in počasni?

Vsekakor se pozna dolgoletna zapostavljenost te vsebine, ki so se je praktično vse stroke znotraj služb za varstvo naravne in kulturne dediščine praviloma izogibale. O dolenjskih zgodovinskih parkih in vrtovih je zelo malo ohranjenih virov, tako pisnih kot tudi grafičnih. Ostanki nekdanjih parkovnih zasnov so na terenu že zelo zabrisani, če ne celo uničeni, prvotne rastline pa so že zdavnaj propadle. V zadnjih letih so se službe za varstvo naravne in kulturne dediščine sicer kadrovsko okrepile, vendar so ustrezni kadri obremenjeni predvsem z drugimi deli (soglasja v upravnem postopku, večja zavarovana in druga varovana območja itd.). Največji problem pa je verjetno pomanjkanje celovite nacionalne strategije reševanja te tematike, saj bi s sedanjimi sredstvi, ki jih iz republiškega proračuna za svojo obnovo letno dobijo vsi slovenski parki in vrtovi skupaj, lahko zadovoljivo obnovili le kakšen manjši in manj zahteven primer.

Poleg problemov obnove parkov in vrtov, ki se pojavljajo znotraj institucionalnega varstva, pa nastajajo vedno večje težave tudi z zunanjimi dejavniki. Tu velja omeniti turizem kot hitro razvijajočo se gospodarsko panogo, katere pridobitna naravnost je pogosto v nasprotju z načeli varstva. Drugi velik problem pa se kaže v denacionalizaciji, saj lahko privatni interes na zakonsko varovani privatni lastnini resno ogroža širšo družbeno korist.

Kljub vsem otežujočim dejavnikom vendarle obstajajo možnosti, da se stvari končno premaknejo na bolje. Upanje zbuja že samo dejstvo, da smo se naše vrtnoarhitekturne dediščine le začeli zavedati in da jo zadnje čase tudi resneje obravnavamo.

Viri in literatura

Ogrin, D.: Vrtna umetnost sveta. Ljubljana 1993

Valvasor, J.W.: Slava vojvodine Kranjske. 1689. Novo mesto 1877

Zgodovinski parki in vrtovi, publikacija ob Dnevih evropske kulturne dediščine, Uprava RS za kulturno dediščino. Ljubljana 1995

Park kot kulturni prostor, katalog, Mestna galerija Ljubljana. Ljubljana 1990

Dokumentacija Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto

Mogočni kipi umetnika globokega navdiha

Zorkovi kipi, obli in izčiščeni, krasijo nebo Šampanje. Ostri in nakopičeni čakajo v ateljeju na Montparnassu, da bi jih kdo prestavil v velike prostore, kjer se bodo preobrazili.

Mogočni kipi umetnika globokega navdiha.

Izvirajo iz najbolj ranega otroštva...

Zorku je treba slediti po njegovi življenjski poti. Že v najnežnejših letih ga je kot otroka, ki ni ničesar vedel o umetnosti, očarala narava in slovenske gore. Vsako jutro, ko je pešočil v šolo, je imel pri sebi risarsko beležnico, v katero je skiciral pokrajine. Risanje je njegovo pisanje. Zaljubljen je v kamne, ki jih najdeva v krnicah ob koničastih vrhovih, ki jih je preobrazila ledeniška erozija, in že sanja o tem, da bi jih preoblikoval. Mladostnika najdemo, presajenega v mesto, da bi se izšolal za strojnika. V Ljubljani, mestu palač in baročnih cerkva, kjer ni več z gozdovi poraslih gora. Tu doživi svoj izjemen dan. Nek profesor je prišel do hvalevredne zamisli iti z učenci v muzej. Ob enem samem obisku in na mah Zorko odkrije impresionistično slikarstvo, baročno umetnost in kiparstvo Henryja Moorea. Star je sedemnajst let.

Odtlej ga strast do muzejev ni več zapustila.

Ta obisk ga je opogumil, da je izboljšal svojo risbo; vpisal se je v večerno šolo, kjer se je učil slikanja. S čustvi in hvaležnostjo se spominja šole Klas, ki ji dolguje vse svoje znanje, zahvaljujoč čudovitemu pedagogu Igorju Plešku.

Toda sanja, da bi odšel v Pariz in se izpopolnil. Leta 1964 pride na Montparnasse - kjer je še danes - razdeljen med strojništvo - treba se je pač preživljati - in večerne tečaje v Ateljejih mesta Pariza. Nič več ne slika pokrajin, ampak modele. Njegove hitro in mogočno ustvarjene risbe že dajo slutiti, kakšno bo njegovo kiparstvo.

Leta 1965 pri Delpechu osvaja umetnost grafike, v ateljeju François Villona pa ustvari svoj prvi kip. Ne more se upreti kiparjenju, kajti vedno bolj skozi svoje figurativne risbe začne čutiti kompozicijo volumnov v prostoru, ki daje vtis razgibanosti. Ta energija je zanj očarujoča. V kiparjenju znova odkrije tisto vročico, kot ga je gnala v gore rodne Slovenije, na katere se je vzpenjal ne oziraje se na nevarnost.

Boj z materijo ga poživlja.

S svojim pariškim ateljejem se tako ne zadovolji več.

Išče prostor, po njem ima življenjsko nujno.

Potrebna so mu široka obzorja, ki zamejujejo ključne linije njegovih del.

Išče in najde Šampanjo, kredasto, široko valovito pokrajino, ki daje vtis razgibanosti, ki je sorodna njegovim kipom. Šampanjo, ki jo včasih okopa bleščeča svetloba. Doumel je nekaj nenavadno skupnega med naglobljim bistvom svojega bitja in to pokrajino, ki je imela to prednost, da so se tu srečevale civilizacije in da so morda njegovi daljni predniki nekoč davno prišli sem, kajti široke doline Šampanje so bile v stikih s srednjo Evropo.

Tu Zorko izpove vso svojo veličino.

Morali bi videti Zorka, kako obdeluje les, kako premišljuje pred drevesnim deblom, ki ga naredi za svojega, ga otipava, čuti njegovo

Janez Zorko: RDEČE SOZVOČJE, 1985
marmor, 40 x 67 x 30 cm

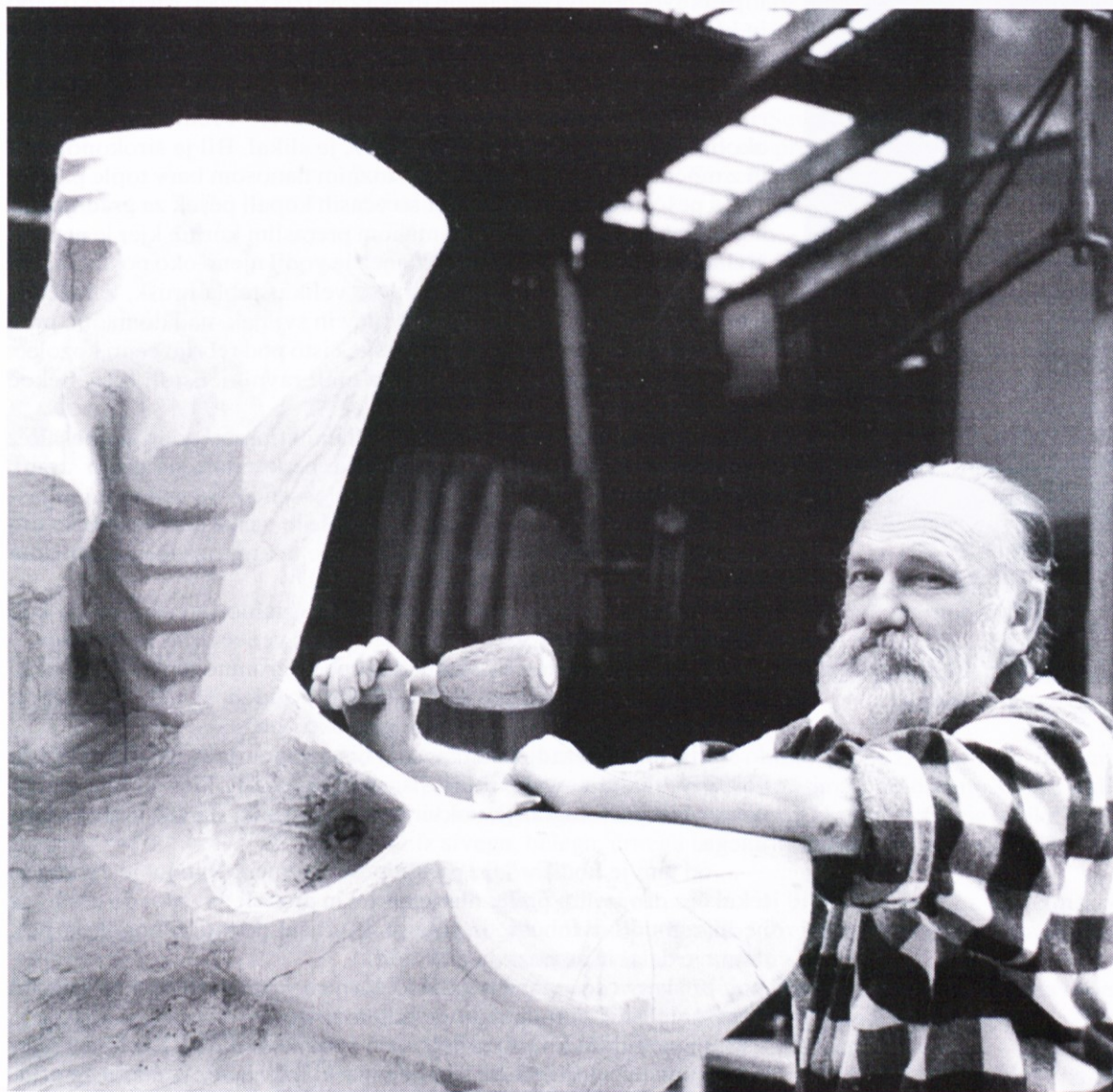

Monique Cazeaux
JANEZ ZORKO

toplino in vrednoti, kolikšen potencial energije zmore. Kajti kipar namenja materiji, ki jo obdeluje, vso svojo pozornost, pa naj bo to les, marmor ali kamen. Zorko posveča prav toliko skrbi izbiri kamnov kot raznim vrstam lesa. Vsak kamen ima svojo preteklost. Intuicija kiparja ga usmeri k določenemu kamnu ali lesu, kajti treba je zaslutiti skrivno moč, ki je prikrita v materialu. Gre za nemi in zaljubljeni dvogovor med umetnikom in snovjo (materijo), za katero po krivem pravimo, da nima duše. Zorko zna odkriti čutnost in energijo materiala, ki ga otipavajo njegove mogočne roke. Spoštuje ju: ve, da bi, če bi preveč izvotlil material, ošibil energijo, ki se mora sprostiti, osvoboditi iz kipa. Abstrakcija, gola, čista misel Zorkovih kipov izraža njegovo najgloblje premišljevanje. Nekateri med kipi se zde, kot da bi prišli iz davnih dob in prinašali s seboj, v lesu ali kamnu, iz česar pač so, obilje duhovnih energij.

Prevod: Nataša PETROV

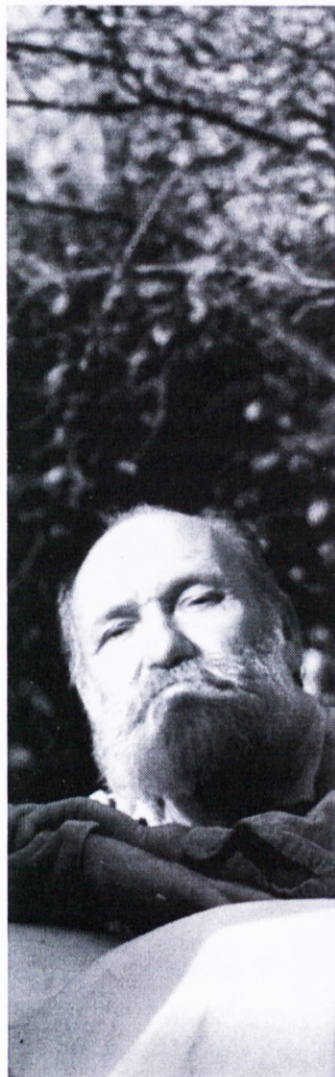
Janez Zorko pri delu

Rudi Stopar

JANEZ ZORKO - ZADNJI MONTPARNASOVEC

Janez Zorko

Janez je prava grča naših tal, a ustvarja sredi Montparnassa v Parizu, v majhnem ateljeju, kjer je pred njim delal in živel Constantin Brancusi, eden pomembnih kiparjev sodobne evropske skulpture.

Jeseni pred tremi leti je našel čas, da sva prekramljala o prehojeni poti najinega prijateljstva, veliko med potjo v njegovo rodno Podgorje, kjer je pred skoraj šestdesetimi leti ugledal luč sveta, še več pa ob mrzli krušni peči njegove umirajoče domačije pod rebrijo visokega Rudenika. Ogrevale naju je sadjevec, ki vsakega domačega čaka v tabernaklju v hiši nad mevtrogo, mizo, v kateri se je včasih mesil kruh.

Do njegove rodne domačije je uro hoda od ceste Sevnica - Planina ob mali, a živo tekoči Sevnici. Dvanajst kilometrov iz Sevnice se pri Pipanu svet postavi pokonci in tu sva zagrizla v reber. Med težko sapo in klepetom je pridno drdrala Sonyjeva snemalna kamera, ki je bila kot nekakšen agresorski tujek v festivalu jesenskih barv. Ko naju je prevzemala čudovita skala jesenskih barv, mi ni znal, ni mogel odgovoriti, zakaj je opustil slikarstvo. Novi izzivi? Preden so ga razne okoliščine in dogodki odgnali v Pariz, je slikal. Bil je širokopotezen in z močno voljo nabit slikar s pastoznim nanosom barv tople palete.

Za peščenim grebenom, kjer so včasih kopali pesek za gradnjo, takoj pri lesenem, z desetletnim mahom preraslim koritu, kjer je napajal živino, je spet zabrnela kamera. Janez je vodil njeno oko po domačem raju, ki v miru samote odhaja. Tu so velika stebila hrušk, zaraščene jablane, za njimi je skrit podirajoč hlev in svinjak, nad domačijo prav otroško čepi kašča, Janezov prvi atelje; čisto pod rebrijo čemi kozolec, ki ga je nekdo obil s krajevci, in na mali ravninici stoji hiša, nekoč topel dom Zorkovih.

Brnenje kamere se je v objemu strhlenih tramov podrtije mešalo z zvonjenjem večernega ave zabukovške cerkve tam na drugi strani. Molčala sva, Rudenik pa je počasi lezel v senco. Še vedno mi ni jasno, zakaj je to tudi Podgorje, saj je do šole in vaške cerkve debelo uro hoda. Tudi v specialki sevniške občine je ta kraj označen z napisom Zorko.

Pod pragom hiše je našel ključ, tam je stalno in čaka, da ga kdo dvigne - občasno Janezov brat ali sestra, ne vedoč drug za drugega.

Malo sva posedela na vegasti klopi pod ogromno tepko. Iz njenega debela bi Janez rad sklesal kip, ki bi bil po ideji, velikosti in lepoti nekaj izrednega. To ga tišči nekje globoko - pa...

V hiši nama je sadjevec razvezal bisagi spominov. Njegove oči so nekaj iskale na ustavljeni uri, lisastem ogledalu, kjer so bile zatak-njene obledele fotografije, uokvirjeni poročni sliki staršev in srca Marijinega.

... od tam je hodil v šolo na Radno v Sevnico. Vstajal je zgodaj in tekal čez drn in strn preko obmejnikov in grobelj navzdol do ceste, da ne bi zamudil avtobusa; iz šole se je vračal pozno, mnogokrat peš, doma je delal in se pozno v noč učil...

... prišla sva do avtomehaniške delavnice v Brežicah, kjer se je izučil za avtomehanika. Tudi tu mu ni bilo rožnato...

... spotaknila sva se ob nedeljskem pohajkovanju po Karlovcu, kjer sva na koncu petdesetih let služila vojaški rok. Janez je takrat že prid-

no "malal". Takrat je od tega imel prve koristi - svojo sobo, svoboden izhod v mesto. Oficirjem je slikal Tita, ki je na sliki počel tisto, kar je bil konjiček posameznega oficirja: Tito tankist, Tito šahist, Tito ribič... Takrat sva obrnila veliko besed o slikarstvu, kiparstvu, poeziji, o umetnosti sploh. Spomnila sva se slike Bela krizantema, ki jo je postavil na zeleno polje za žično mrežo. Slikal je moj portret, ki ga je bilo lepo videti, ker je zbrisal vojaške cunje in me napravil civila...

... spomin naju ponese v Ljubljano. Delal je na Dolenjski cesti v Renaultovem servisu. Pozimi je kuril centralno kurjavo, tako je lahko stanoval v sobici nad veliko kurilnico. Soba je imela prelep razgled na Ljubljansko barje s Krimom v ozadju. Tu se je razvil v slikarja, nastalo je veliko risb in oljnih slik, predvsem tihožitij in pokrajinskih motivov. Postal je član slikarske šole Klas pod vodstvom prof. Pečka. Na Prešernovem trgu oziroma na začetku Čopove so imeli razstavno izložbo, Janezova dela so bila večkrat v njej. Spomnil sem se oljne slike Jesen, narejene s slikarsko lopatico v nekakšnem mozaičnem nizu vodoravnih ploskvic jesenske palete barv. Bila je še slika razburkanega morja v modrih tonih pa slika Sončnica, velik format - olje na juti. Sončnico je s polja prinesel v sobo, postavil pred okno in jo naslikal z ozadjem Krima. Suha je še dolgo stala tam...

... v začetku šestdesetih let je imel v Sevnici svojo prvo večjo razstavo. V Klubu TVD Partizan smo na provizorična slikarska stojala postavili dvajset platen: Piran, Kozolec, Kašča, Domačija, Zabukovje v zimi, Sončnica in druge...

To je bil kalejdoskop - labodji spev - njegovega močnega slikarstva. Vem, kako sva se pogovarjala o iluziji, ko rdeča barva na vrhu naslikanih smrek zažari zeleno. Bile so slike s praznimi polji platna in jute, ki so čudovito dopolnjevale druge, viharne nanesene barve. Še je bilo nekaj razstav, veliko slikanja, veliko plezanja v visokogorje: Čopov steber v severni steni Triglava in Cine. Tudi tako je jeklenil svojo slikarsko voljo.

Kot strela z jasnega je odšel. Opus slik je pustil pri nekom v Šiški, kasneje so se vse izgubile. V Parizu je bilo težko, a se je znašel. Začel je kipariti, nastali so prvenci, lupinaste človeške figure in v Renaultu svobodne forme, zvarjene iz avtomobilskih odbijačev.

Mrak naju je pregnal v dolino.

V Pariz je s seboj odnesel za vedno del Rudenika, neizdelano skulpturo iz domače hruške, škripajoči prag in v mrak izginjajočo domačijo. Kamera je vzela vase žalost osamelosti. Vse pa bo Janezu dalo novih moči, da se bo lotil novih idej kiparske monumentalnosti, ki ga bo s podgorsko energijo, trmo in pridnostjo ponesla med svetovne kiparje velikega formata.

Zorkovi kipi so mehke, kroglaste oblike, polne življenjskih vibracij in večplastne idejnosti. V njegovi formi ima pomembno vlogo tudi material, ki daje vsaki skulpturi vzvišeno enkratnost. Svoje velike kipe kleše iz sivega, belega, črnega in roza marmorja pa granita, lave, lesa in redkeje iz kovine.

Zagrizel se je v umetnost, nič mu ni bilo podarjenega. Umetniško okolje ga je pojilo in danes prepojilo v zrelega, velikega mojstra skulpture - zadnjega montparnassovca, kot ga imenujejo. Zakaj? Na njegovem Montparnassu je srečeval Piona, Zadkina, Dalija, Préverta in še mnogo drugih velikih imen - z nekaterimi je tudi prijateljeval.

Zorko bo ostal montparnassovec - Parižan - Slovenec - Francoz. Nekaj smo zamudili!

Janez Zorko: KOMPOZICIJA, 1987
les, 145 x 60 x 60 cm

Ivica Križ

Z MUZEJEM OD ZAČETKA

Pogovor s Slavko Ložar ob njeni 85-letnici

Slavka Ložar

Gospa Slavka Ložar, nekdanja sodelavka Dolenjskega muzeja, je januarja letos praznovala svoj 85. rojstni dan. Rodila se je 7. januarja 1913 kot drugi otrok Ivanu in Frančiški Košak, ki sta vodila znano in dobro obiskano gostilno na Ločenski cesti. Šolala se je v Novem mestu in v Škofji Loki, kjer je leta 1933 diplomirala na zasebnem učiteljskišči, ki so ga vodile sestre uršulinke. Nekaj časa je poučevala v Loškem Potoku, na Bizeljskem in na Otočcu. Vojna leta so prekinila njeno službovanje. Po vojni se je leta 1953 zaposlila v Dolenjskem muzeju kot pisarniška referentka. Opravljala je delo računovodje in tajnice, vendar je opravljala še druga dela: vodila je akcesijo, zbirala predmete, vodila predmetno kartoteko in inventarne knjige, vodila strokovno knjižnico in še bi lahko naštevali. Od leta 1977 je bila kustodinja na etnološkem oddelku, od leta 1980 pa tudi vodja oddelka. Z vso resnostjo in marljivostjo je opravljala strokovno delo. V tem času se je lotila tudi raziskave gostilničarske obrti v Novem mestu. Plod njenega dela je bila zelo odmevna in obiskana razstava Novomeške gostilne in gostilničarji, ki je bila odprta v marcu 1981. leta v galeriji Dolenjskega muzeja, in pa knjiga z istim naslovom, ki je odličen vir za poznavanje te obrti in še več: tudi gospodarskih, kulturnih, družabnih, političnih in drugih razmer v Novem mestu. Leta je 1981 se je upokojila, vendar pa je svoje raziskave gostilničarske obrti razširila na celotno novomeško občino in izdala leta 1991 knjigo z naslovom Stare gostilne.

Leta 1940 si je ustvarila družino s pravnikom Alojzijem Ložarjem. V zakonu so se jima rodili trije otroci: Boštjan, Alenka in Barbara. Vojna vihra ji je vzela moža, toda z močno voljo in marljivostjo je sama preživljala otroke, da so vsi dosegli tudi visoko izobrazbo. Vse ima rada in je zelo ponosna nanje kot tudi na pet vnukinj, ki ji prinašajo največ veselja v življenju.

Življenje ni prizanašalo s hudim, vendar je znala prebroditi vse viharje in vedno je našla čas tudi za pomoč drugim, staršem, sestrkam in otrokom. Takšna je še danes. Sledovi njenega pridnega dela so še vedno prisotni povsod v muzeju in hvaležni smo ji, da nam še vedno nesebično pomaga, kadar se obračamo nanjo z vprašanji in težavami. Sama sem prišla v muzej leta 1980, ko je bila sredi najbolj intenzivnih priprav na razstavo in izdajo knjige. Kljub temu je vedno našla čas tudi zame in me je skozi svoje delo uvajala v poznavanje Novega mesta in muzeja in mi z ljubeznijo, ki jo sama čuti do obeh, približala sedaj tudi moje mesto in delo.

V pogovru za revijo Rast sva odprli le nekaj poglavij iz knjige njene- ga življenja.

Slika levo: družina Košak: oče Ivan, mati Frančiška s hčarami Martino, Slavko, Faniko in Stanko. Fotografirja last Slavke Ložar.

Slika desno: Slavka Košak, leta 1936. Foto: Pogačnik, Ljubljana. Fotografirja last Slavke Ložar.

- Gospa Slavka, rodili ste se v znani novomeški gostilničarski družini Košak leta 1913. Povejte nam kaj več o vaši družini, otroštvu v Novem mestu in dogodkih, ki so se vam vtisnili v spomin.

“Zelo lepe spomine imam na očeta, ki je bil enkrat človek, zelo delaven in silno dobrega srca. Ena sama dobrotga je bila. Nekoč, ko sem bila še otrok in je toča strašno klestila, je stal pri oknu in solze so mu drle po licih. Zmeraj je našel čas tudi za nas, otroke. Naj je bil še tako utrujen, je vedno imel čas, da nas je vzel v naročje. Imel pa je težko življenje. Stari oče Jakob Košak, ki je bil sicer ugleden župan Bele Cerkve in je imel štiri razrede normalke, znal malo latinsko in nemško, je hotel mojega očeta poročiti z bogato nevesto, oče pa je imel rad neko skromno dekle. Ded ga je zato razdedinil oziroma je dal posestvo drugemu sinu. Zato je 1892. leta odšel v Ameriko. Tam ga je mučilo strašno domotožje. V začetku je dobil delo, ker so mu Slovenci pomagali, potem je nastopila kriza in je bil brez posla. Nazadnje je le dobil spet službo v tovarni za izdelavo ženskih slamnikov. Domotožje ga je premagalo in leta 1898 se je vrnil domov z nekaj prihranki. Spočetka je prevzel Kosovo gostilno na današnjem Florijanovem trgu. Hiša je bila med vojno bombardirana. Sočasno je začel graditi svojo, na zemlji, ki jo je kupil ob Ločenski cesti. Kasneje mi je pripovedoval, da je vse življenje prelagal dolg na dolg, enega plačal in drugega vzel. S prvo ženo Marijo Šiška je imel šest otrok, dva sta se rodila še v Ameriki. Leta 1911 mu je umrla in moja mama, Frančiška Jaklič, doma iz Bučne vasi, je vzela vdovca s šestimi otroki, ki so bili že dokaj odrasli. Morala se je spopasti z delom v kuhinji, na kmetiji, v gostilni in z dolgom, ki je nastal. V drugem zakonu smo se rodile štiri hčere. Prva je bila Martina, nato jaz, za mano Fanika, najmlajša pa je bila Stanka. Ker so mnogi zaupali v očetovo poštenost, je tudi sam naivno zaupal drugim in je podpisoval menice vsakomur, ki ga je prosil. Žal mu nihče ni vrnil dolga in tako je prišel v brezizhoden položaj, da se je hranilnica vknjižila na njegovo imetje. Skoraj bi bilo prodano prav vse, razen hiše, kjer sedaj živim. Rešil nas je sorodnik, ki je Ljudski

hranilnici plačal očetov dolg in se intabuliral na posestvo. Tik pred vojno, med vojno in po njej je bilo že malo več zaslužka in takrat se je počasi odplačeval dolg. Leta 1951 je bil v celoti razbremenjen. Po očetovi smrti leta 1955 je sestra Fanika prevzela gostilno.”

- Osnovno šolo ste obiskovali v Novem mestu, zadnji razred pa v Škofji Loki, kjer ste opravili tudi diplomu na učiteljski, ki so ga vodile sestre uršulinke. Zanimiv bi bil kakšen utrinek iz vašega šolskega obdobja. Zanima nas tudi, kako ste preživljali počitnice v Novem mestu in kaj je takrat počela novomeška mladina.

“V ljudsko šolo sem hodila tu, v mestu. Potem sem šla v Šmihel v meščansko šolo, kamor je hodilo veliko meščank. Sicer je bilo daleč, ampak šola je bila dobra, moram reči. Vodile so jo sestre notredamke, ki so imele obenem tudi gospodinjsko šolo in šolo za gluhoneme. Četrti razred meščanske sem obiskovala že v Škofji Loki, kjer sem bila potem sprejeta na učiteljsko, ki je bilo pa ravno takrat iz štiriletne spremenjeno v petletno šolo. Ravno v to reformo sem padla. To se je zgodilo v času Živkovičevega režima, ko so hoteli čimbolj ovirati ali celo ukinjati privatne šole, in tiste redovnice, ki niso imele opravljene fakultete, niso smele več poučevati. Tako smo potem dobili v zadnjem polletju pred maturo nove profesorje. Hudo je bilo. Moram pa reči, da smo imeli izrednega slavista, profesorja Franceta Jesenovca. To je bil enkrat profesor. Pri slovenščini sem takrat pridobila več znanja kot prej vsa štiri leta skupaj. Poučeval je popolnoma drugače, bolj sodobno. Posamezna obdobja nam je predstavil kot celoto, bolj na široko. Gojenke te šole so bile iz vse Slovenije. V šoli je vladala stroga disciplina. Tam smo se naučile reda in ročnega dela. Strogo je bilo. Obiski domačih so bili enkrat na mesec. Ob nedeljah smo šle skupaj na sprehod. Tako, če pogledam nazaj, je bilo veliko pozitivnega, so bile pa stvari, ki so me potem v življenju tudi ovirale, recimo tista, ponižnost, ki me tako nesrečno spremlja vse življenje.

Čez poletje sem bila doma. Otroci smo morali delati tudi med počitnicami, pomagati doma, delati v vinogradu, če drugega ne, odnesti malico delavcem na njivo. Pomagali smo tudi v gostilni in v kuhinji. Potrebno je bilo pospraviti, posebno ob sejnih. Takrat smo tako hitele pospravljati, samo da bi lahko čimprej prišle na Krko. Seveda smo se morale izmuzniti na skrivaj. Kopali smo se ob Seidlovi žagi. Velikokrat nas je lastnik Seidl podil z jeza, a ni nič zaleгло.

Zelo lepe spomine na počitnice imam med mojim šolanjem in tudi še v obdobju brezposelnosti ter prvih služb. Povezane so z novomeškimi študenti, akademiki, posebno s Pilharji. To je bila družba mladih fantov, ki jih je vodil Vili Ipavec. Ustanovil je svoj pevski zbor. Prekrasno so peli. Ne vem, če se bom spomnila vseh, med njimi so bili še Lojze Gunde, Niče Falkner, Uderman, Jože Krall (tenorist). Shajali so se v Beletovi hiši, tam, kjer je danes Dolenjska banka. Beletova mama je imela silno razumevanje za mlade ljudi. Tam so debatirali, prepevali. Dekleta niso toliko zahajala tja. Sama nisem šla nikoli. Sem bila preveč zadržana. Fantje so si nadeli ime Pilharji - Popotniki. Hodili so po mestu in prepevali. Pogosto so peli tudi podoknice dekletom. Bili smo presrečni, če so prišli pod okno pet. Prepevali so tudi na Marofu in njihova pesem je donela po mestu.

Včasih smo šli v nedeljo kam na izlet. Skratka, res nas je družila pesem, pa nobenih neumnosti ni bilo. Imam občutek, da smo tista leta neprestano prepevali. To nas je družilo. Tudi v planine sem precej

Slavka Košak s svojimi učenci ob odhodu z Bizeljskega, leta 1939. Fotografija last Slavke Ložar.

zahajala. Prijateljica in sošolka Tea Samec, hčerka pokojnega akademika Maksa Samca, je bila pobudnica mojega prvega srečanja s planinami. Spominjam se je kot enkratne osebnosti. Zelo zgodaj je zgubila mamo. Vendar je znala biti vedra ob pravem času. S Teo in Neli Ipavec smo potem v letih 1934 in 1935 veliko hodile v hribe.”

- Prvo službo ste dobili v Loškem Potoku, potem ste učili na Bizeljskem, v Šempetru (Otočcu) pri Novem mestu...

“Potem je nastopila kriza. Maturirala sem leta 1933 in nisem dobila zaposlitve. Ostala sem doma in imela sem občutek, da sem staršem v breme. Pomagala sem doma. Potem je banovina ustanovila sklad za brezposelne učitelje in profesorje, tako imenovani bednostni fond. Nekateri izobraženci, predvsem profesorji, sodniki itn., so odhajali v službo celo v Srbijo. Dokler sklad ni bil izčrpan, smo prejemali plačo 600 dinarjev. Tako sem dobila prvo začasno namestitev za štiri mesece v Loškem Potoku. Zelo lepe spomine imam na ta čas in na tiste ljudi, preproste in zelo dobre po srcu. To je bilo res lepo doživetje. Sklad je bil nato ukinjen in sem ostala spet brez službe. Zopet sem pomagala doma. Prvo stalno zaposlitev sem dobila leta 1937 na Bizeljskem v Gornjih Sušicah. To je bil zelo lep kraj, kraj veselih, prijaznih ljudi. Nikdar več nismo toliko prepevali kot takrat. Veliko smo se družili, nazorsko sicer različni, vendar ni bilo nasprotij med nami, lepo smo se razumeli. Srečevali smo se v zidanicah, v gostilni, tudi v farovžu ali kjerkoli. Maja leta 1939 sem dobila premestitev v Šempeter, današnji Otočec, kjer sem ostala do leta 1941, ko sem dala ostavko na službo zaradi vojnih razmer. Imela sem že enega otroka, ločeno življenje, pričakovala sem drugega otroka. Težki časi so bili.

V Loškem Potoku pa na Bizeljskem in v Šempetru smo prirejali igre v okviru prosvetnih društev. To smo delali z veseljem. Samo po sebi je bilo umevno, da si delal še nekaj dodatnega. O kakšnem plačilu ali priznanju ni bilo govora. Vesel si bil, da si dobil ljudi skupaj in da so se izobraževali na ta način. Sama nisem igrala, razen enkrat, ker se mi je igranje zdelo pretvarjanje. Sem pa režirala igre.”

- Leta 1940 ste si ustvarili družino. Kasneje ste se preselili tudi v Ljubljano. Žal je bil to čas vojne in komaj začeto srečo mlade družine je pretrgala usoda in vam vzela moža in očeta. S tremi majhnimi otroki ste ostali sami, brez sredstev, v tujem okolju. To je bilo verjetno vaše najtežje obdobje. Vrnili ste se nazaj v Novo mesto ter z močno voljo, pridnim in včasih prekomernim delom na škodo lastnega zdravja, vzdržali to težko obdobje.

“Ko sem pričakovala drugega otroka, sem pustila službo in odšla k možu v Ljubljano. Mož izvira iz znane družine Ložar, ki je imela v Ljubljani gostilno Pri Kaplanu. Bilo je osem otrok. Vsi so študirali. Svak dr. Rajko Ložar je bil arheolog, etnograf in umetnostni zgodovinar. Promoviral je na Dunaju. Dolga leta je delal kot kustos v Narodnem muzeju, nazadnje, do leta 1945, je bil ravnatelj Etnografskega muzeja. Leta 1945 sem ostala brez sredstev, nisem zmogla plačevati stanovanja. Z otroki sem odšla nazaj v Novo mesto. Starši so se že tedaj iz gostilne preselili v hišo na Ločenski cesti, ker je mama že takrat zaradi bombardiranja Novega mesta živčno zbolela in je težko prenašala gostilniški hrup. Mama je imela Parkinsonovo bolezen, vendar je takrat še nekako sama hodila in jedla. Potem se je bolezen stopnjevala, polagoma je prišlo tako daleč, da ni mogla več skrbeti sama

Ob otvoritvi kulturnozgodovinske zbirke v Križatiji: profesor Janko Jarc, Slavka Ložar in Jakob Golob, leta 1953. Fotografija last Slavke Ložar.

Slavka Ložar in Janko Jarc pred Križatijo. Fotografija last Slavke Ložar.

zase. Skrb zanjo podnevi in ponoči sem prevzela jaz. To je trajalo nekaj let, vse do njene smrti leta 1950. Po vojni sem imela tri dijake na stanovanju in hrani za plačilo v živežu. Takrat nisem imela denarja, da bi na karte kupovala hrano. Živilske karte sem dala domačim, ki so imeli kmetijo in do njih niso bili upravičeni. Tudi domači so meni pomagali. Marsičesa je bilo treba pri taki družini. Moram pa reči, da so mi veliko pomagali moževi sorodniki iz Ljubljane, tako da zlasti dekleti nista občutili razlike v oblačenju, kar lahko zelo prizadene mladega človeka. Veliko so mi pomagali, moram reči.

V tistem času smo še vse delali ročno: vsako soboto je bilo treba poribati kuhinjo, vse ročno oprati, krpati in šivati neprestano raztrgane otroške žabice ipd. To sem delala ponoči, malokdaj sem šla spat pred drugo uro. Komaj sem zaspala, že je mama potrkala na steno, naj ji pridem pomagat. Ponoči, ko se je ulegla, je dobivala napade. Prelagala sem jo s postelje na fotelj. Težka je bila, komaj sem jo vzdigovala. Ko sem jo hranila, so včasih otroci vreščali, pa sem še bolj hitela, ker me je delo priganjalo, mati pa je prigovarjala, da sem premalo z njo. Sčasoma sem postala tako zgarana in izčrpana, da mi ni bilo več do hrane. Začela sem omedlevati. Zdravnik je ugotovil, da sem zdrava, a popolnoma oslabela. Potem me je moževa mama vzela k sebi v Ljubljano za en mesec in me negovala, da sem se spet okrepila. Vrnila sem se domov, dijake, ki so stanovali pri meni, pa sem poslala na hrano v menzo, ker nisem več zmogla kuhati še zanje.”

- Leta 1953 ste končno dobili stalno službo v takrat komaj dobro ustanovljenem Dolenjskem muzeju, ki ste ga potem pomagali graditi in ustvarjati njegovo zgodovino skoraj trideset let. Leta 1981 ste predčasno prenehali z aktivnim delom v muzeju, ne pa tudi s svojim ustvarjalnim delom.

“Že pred materino smrtjo, leta 1950, sem večkrat razmišljala in omenjala zaposlitev, pa me je mama zavrnila, kako bom šla v službo ob treh otrocih. Tudi ona me je potrebovala. Po njeni smrti sem začela iskati službo in leta 1953 sem se zaposlila v Dolenjskem muzeju.

No, to je bilo, moram reči, moje najlepše obdobje. Zakaj? Ker me je zagrabilo samo delo. Nekoliko me je to delo že prej zanimalo, delno tudi, ker je bil svak dr. Rajko Ložar iz te stroke. V sili je bila ta služba, ker druge takrat ne bi dobila, ampak, hvala Bogu, bila sem srečna, čeprav je bilo ničkoliko tudi trpljenja in hudega. Delala sem pa vse. Delo sem sama videla, in samo me je priganjalo. Ko sem prišla v Križatijo, je bila prazna, ena sama pisalna miza je bila notri. Ravnatelj profesor Janko Jarc mi je dal majhno mapo aktov. Sedela sem tam osem ur in nisem vedela, kaj naj počnem. Dolgčas, tistih osem ur. Potem sem videla parket, da so okna umazana.... In sem se lotila dela, samo, da je čas hitreje minil. No, potem so počasi začeli voziti predmete iz Pleterij, kjer so bili shranjeni. Začeli smo hoditi tudi na teren, nekaj so pa ljudje sami nosili. Počasi se je nabrala kopica predmetov. Depoji so se polnili. Nismo pa imeli strokovnjakov za posamezna področja. Strašno me je težilo, da predmeti ležijo nepopisani, da se lahko kaj uniči ali zgubi. Zato sem začela sitnariti, da bi jih bilo dobro popisati. A kaj, ko je bilo takrat težko razpisati delovno mesto za zaposlitev strokovnjaka, ker ni bilo denarja. Sama sem bila nastavljena kot pisarniška referentka s precej nizko plačo, delala pa sem skoraj vse, od sprejemanja predmetov do dela na terenu. S pokojnim Francem Avscem, ki ga je potem profesor Jarc honorarno zaposlil, sva obredla

Obisk arheoloških izkopavanj na Znančevih njivah v Novem mestu: Slavka Ložar in dr. Stane Gabrovec. Oktober 1960. Fotografija last Slavke Ložar.

vso okolico Dvora in Žužemberka in nabirala litoželezne dvorske predmete. Za poln kombi sva jih nabrala samo enkrat. Potem je bilo potrebno to urediti in popisati in seveda nismo imeli človeka za to delo. Profesor Jarc se je nato dogovoril s takratnim direktorjem Antike Jožetom Šajnom, da bi prišel v Novo mesto pogledat in strokovno ocenit predmete. Tri dni sva delala, popisala sva predmete v etnologiji, kulturni zgodovini in v galeriji. Šajn je vse ovrednotil in opremil z ustreznimi podatki, jaz pa sem vse zapisovala in nato prenesla na kartoteke in v inventarne knjige, kar takrat pravzaprav ni bilo moje delo. Ampak jaz sem se tako spoznala s predmeti in muzejskim delom. To je bila tudi osnova za tiste, ki so prišli za nami.

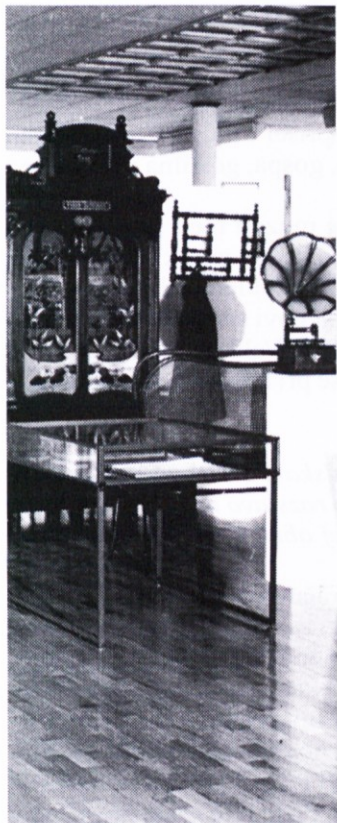
Prva razstava po mojem prihodu v muzej, če se prav spomnim, je bila umetniška razstava del Borčiča, Moleta in Lamuta. Potem smo odprli kulturnozgodovinsko zbirko z listinami in vsem, kar je bilo takrat možno dobiti v zvezi z zgodovino Novega mesta. Žal tega danes ni več, bi pa moralo biti v vsakem pokrajinskem muzeju. To je velika pomanjkljivost. Pri postavitvi razstave nam je veliko pomagal tudi gospod Jakob Golob, ki je bil honorarni uslužbenec Narodnega muzeja. Iz Ljubljane je za to priložnost prinesel halštatski oklep iz Novega mesta, kar je bilo takrat prava atrakcija. Ta oklep je izkopal v Kandiji moj svak dr. Rajko Ložar med vojno, v času italijanske okupacije. Ker je bila nevarnost, da bi ga Italijani zasegli, ga je odnesel shranit v Narodni muzej v Ljubljani. Pozneje, ko je bil že v izseljenstvu, mi je pisal, da oklep spada v Dolenjski muzej.

Kasneje je bila v dveh sobah levo od glavne dvorane postavljena zbirka NOB, v zadnjih dveh sobah pa je bila arheologija, ki pa jo je, mislim, pripravil že kustos Tone Knez.

Na začetku je muzej opravljal tri poslanstva, muzejsko, arhivsko in spomeniškovarstveno. Arhiv je najprej spadal še pod okraj, nato pa je prišel pod varstvo muzeja. Prvotno je bil arhiv v osnovni šoli, ker pa je bila tam nastanjena vojska, je bil v obupnem stanju. Pokojna Otmar Skale in Franc Jaklič sta imela ogromno dela, da sta tisto umazanijo spravila v red. Morala sta čistiti z raznih listin dobesedno človeško blato. Potem se je gradivo preselilo v muzej in se je tako rešilo in uredilo. Arhiv se je dopolnil še z raznimi okrajnimi in občinskimi arhivi. Dokupovali smo predvsem starejše listine, pomebne za zgodovino Novega mesta. Po Otmarjevi in Jakličevi smrti je prevzel arhiv profesor Mlinarič, ki je prišel v Novo mesto poučevat latinščino. Delo v gimnaziji ga strokovno ni zadovoljevalo, je večkrat potožil. Posredovala sem pri profesorju Jarcu in po opravljenem pogovoru ga je sprejel v muzej. Kasneje je dr. Jože Mlinarič večkrat povedal, da mu je ravno profesor dal pobudo in veselje do arhivskega dela. In pogledjte, kakšen velik strokovnjak je danes! Tudi za kustosa Toneta Kneza sem posredovala. Zanj mi je povedal gospod Jakob Golob, ko sem ga vprašala, če pozna kakšnega arheologa, ker bi ga muzej nujno potreboval. Povedal je, da ve za nekoga, ki ni dobil službe, in je odšel v Bihač. Ko sem to povedala profesorju, je ta naročil, naj takoj zvemo za njegov naslov. Pisali smo mu in z veseljem se je odzval povabilu. Spomnim se tudi, ko smo razpisali mesto hišnika in je prišel na razgovor pokojni Mirko Muhič. Tako dober vtis je napravil že ob prihodu in tudi potem se je izkazal kot odličen delavec.

Ko sem prišla v muzej, je bila Križatija že obnovljena, vendar so bile stranke še v pritličju in na podstrešju, in imeli smo precej težav, da smo jih izselili. Potem se je začela gradnja galerije po projektu

Razstava Novomeške gostilne in gostilničarji v galeriji Dolenjskega muzeja, leta 1981. Foto: Jovo Grobovšek. Fotografija iz etnološke fototeke Dolenjskega muzeja.

arhitekta Filipčiča in končala leta 1965. Od takrat so se začele postavljati večje umetniške razstave. Je pa zanimivo, da je vsako poletje, v času turizma, profesor Jarc v galeriji razstavil slike starih mojstrov, ki so bile sicer shranjeni v depoju. Potem so se vrstile razstave Gasparija, Kobeta, Jakca, Moleta, Stiplovška, Perka, Debenjaka, Maleša, Stovička, Klemenčiča in drugih.

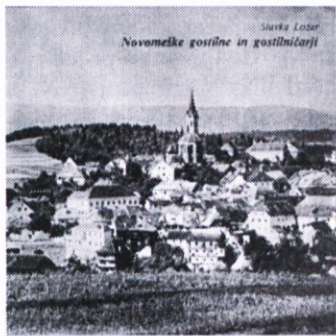
Po muzeju sem tudi vodila skupine in posameznike. Četudi je prišel en sam obiskovalec, sem šla z njim skozi zbirke in vodila. Ob nedeljah smo dežurali, vsak eno nedeljo izmenoma. Obvezno dežurstvo brez nadur. To je bilo za promocijo muzeja. Res sem bila skoraj pri vsaki stvari zraven. Moram poudariti, da je bil profesor Jarc moj mentor in vzornik. Vsako stvar smo reševali skupaj, vse predebatirali. Če so prišli strokovnjaki iz muzejev ali spomeniškega varstva, me je vedno povabil zraven in rekel: "Gospa, pridite zraven, to morate tudi vi vedeti." Tako me je vpeljeval v stroko. Pošiljal me je tudi na strokovne ekskurzije, zborovanja in muzejske seje. Tako sem se ob tem delu izobraževala. To mi je veliko pomenilo. Vodila sem tudi muzejsko knjižnico. Po nekaj letih sem končno pridobila naziv učitelj pedagog.

Muzej je nekaj let opravljal tudi spomeniškovarstveno službo. Na skrbi smo imeli gradove in vse ostalo, kar je spadalo v okvir spomeniškega varstva. Prizadevali smo si za obnovo gradu Otočec. Pri tem je sodelovala arhitektka Špela Valentinčič, ki je bila nekaj časa tudi na naši plačilni listi. Otočec se je obnavljal zlasti v obdobju izgradnje avtoceste. Spominjam se, da je bilo potrebno opremiti apartma za obisk Rankovića. Za opremo je direktor Lampret nekaj kosov kupil v Antiki v Ljubljani, nekaj pa si jih je sposodil v našem muzeju, tako da je bila soba primerno opremljena za protokolarni sprejem. Potem se je začel sanirati Hmeljnik, a je žal zmanjkalo denarja in je sčasoma spet začel propadati. Grad Soteska je bil velik problem, prevelik kompleks za obnovo. Oskrbeli smo samo Hudičev turn in del grajskega stolpa. Tudi obnova Tolstega vrha - Gracarjevega turna je bila izvršena v tem času, predvsem obnova in zaščita osrednjega starega stolpa. V gradu je Dolenjski muzej odprl spominsko sobo pisatelja Janeza Trdine, ki je bil stalen gost nekdanjega lastnika gradu Dragotina Rudeža. Prekrila se je tudi streha gradu Prežek in se tako začasno ustavilo nadaljnje propadanje. Osrednja naloga spomeniškega varstva je bila obnova samega mesta, predvsem Glavnega trga, odpiranje arkad. Tu je veliko vlogo igral pokojni magister in direktor Krke Boris Andrijanič, ki je bil zelo zavzet za mesto. Med seboj so se povezali Marjan Mušič, Božidar Jakac, Boris Kobe, Jakob Savinšek, Boris Andrijanič in Janko Jarc. Ti so skupaj načrtovali obnovo in iskali zveze in sredstva zanjo. Profesor Jarc je bil nekakšna gonilna sila vsega, spiritus agens. Sama pri tem delu nisem sodelovala, ker so se zbirali v prostorih zunaj muzeja. Smo pa imeli v muzeju o tem precej korespondence. Z Jakobom Savinškom je v mesto velikokrat prihajala tudi žena Mila Kačičeva, ki je ob neki priložnosti spesnila naslednji sonet z akrostihom Janku Jarcu, ki lepo odslikava omenjene razmere:

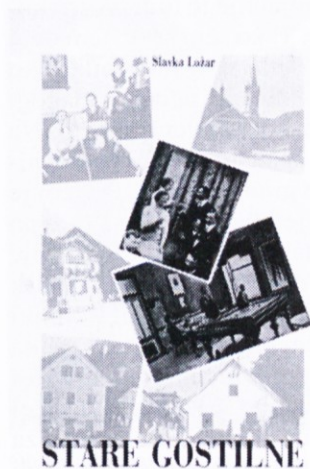
SONET JANKU JARCU

<i>Jeza je bogov kot pasji lajež</i>	<i>Umetnikov in znanstvenikov glave,</i>
<i>Ako Janko Jarc povzdigne štimo,</i>	<i>Ječe se nad pápirus sklonile,</i>
<i>Nujno zahteváje: "Postavimo</i>	<i>Amor ustvarjanja jim dal je sile</i>
<i>Kipov lepo rešto v večni trajež!"</i>	<i>Rešitve vzkile so in bile prave.</i>

Naslovnica knjige Slavke Ložar Novomeške gostilne in gostilničarji, izdal Dolenjski muzej Novo mesto 1981.

Naslovnica knjige Slavke Ložar Stare gostilne (Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini), izdala Dolenjska založba Novo mesto 1991.

Vabilo na razstavo Novomeške gostilne in gostilničarji. Besedilo Slavka Ložar, oblikovanje Jovo Grobovšek

*Celó sovražne volje someščani
Uspeli so spoznati pota prava
Čuteč, da v Novem mestu so možgani*

*Apostola vseh muz, da njega glava
Samotno tuhta in starine hrani.
Trobentana naj bo mu čast in slava !!!*

V Novem mestu 1955

Spominjam se, kako je profesor včasih prišel v muzej ves nasmejan in rekel: "Pa sem spet denar dobil. Veste, gospa, gostilna je imenitna inštitucija." In to drži!

Poleg tega smo bili v tistem času trije muzeji med seboj nekako povezani v konfederacijo: brežiški, metliški in novomeški. Shajali smo se enkrat na mesec in premlevali muzejske probleme. Takrat je bil v Brežicah ravnatelj Franjo Stiplovšek, po njegovi smrti pa Stanko Škaller, v Metliki Jože Dular in pri nas Janko Jarc. Velikokrat so tudi mene povabili zraven. Priznati moram, da sem se pri tem marsikaj naučila o muzejski stroki."

- Posebej se morava pomuditi pri vaši raziskavi gostilničarske obrti v Novem mestu, ki se je zaključila z uspešno razstavo in knjigo. Delo ste potem še nadaljevali in izdali knjigo o tej obrti v celotni novomeški občini.

"Pozneje, ko se je muzej širil, je delo računovodje, ki sem ga tudi opravljala ob pomoči honorane sodelavke, zahtevalo zaposlitev celoga človeka. Zaposlili smo računovodjo, mene pa je tedanji ravnatelj, inženir Peter Ivanetič, leta 1977 postavil za kustosa v etnološkem oddelku. Čutila sem, da moram ta naziv tudi upravičiti, ker nimam ustrezne izobrazbe. Lotila sem se raziskave novomeških starih gostiln. Osnova mi je bil seznam gostiln v Novem mestu, ki mi ga je oče povedal že kmalu po mojem prihodu v muzej. Poznal je vsako gostilno v mestu, vedel je za ime lastnika, kot tudi, kako se je reklo hiši po domače, celo ulico, skratka vse. To sem si takrat zapisala in spravila v predal. Po mnogih letih sem ta seznam spet vzela iz predala in primerjala s tistim, ki ga je sestavil po arhivskih virih tudi arhivar Otmar Skale. Oče se ni zmotil niti pri enem imenu. Imel je izreden spomin. To je bil začetek. Potem pa sem začela raziskovati naprej. Obiskovala sem nekdanje lastnike gostiln ali njihove sorodnike, zbirala podatke, stare fotografije in dokumente. Predelala sem tudi tiskane vire, zlasti Dolenjske novice, pregledala vse matične knjige in druge arhivske vire in pisane dokumente. Podatki so se kopičili in na podlagi tega sem potem napisala knjigo kot spremljavo k razstavi Novomeške gostilne in gostilničarji. Moram reči, da sem ponosna, ker je bila razstava res odmevna. Etnologinja dr. Marija Makarovič, s katero že vrsto let gojiva prijateljske stike, me je nagovarjala k nadaljevanju dela, češ da naj obdelam to temo za celotno občino. In res sem se lotila dela že po upokojitvi v muzeju. Obdelala sem celotno nekdanjo občino Novo mesto. To je bilo kar obširno delo, veliko sem hodila po terenu. Knjiga z naslovom Stare gostilne (Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini) je nato izšla 1991. leta pri Dolenjski založbi. Ob predstavitvi knjige je bila potem v manjšem obsegu spet postavljena razstava v hotelu Kandija."

Artur Štern

EVOLUCIJA KULTURE

Tretja kultura

V tem in preteklem stoletju je med naravoslovci prevladovalo stališče, da je resen in priznanja vreden predvsem tisti, ki se do potankosti, torej bolj kot kdorkoli drug, spozna na neko svoje področje. Iz tega seveda nujno izhaja silovita parcilizacija védenj, ki se v današnjem času iz trenutka v trenutek še povečuje, saj je na svetu čedalje več ljudi, ki se poklicno ukvarjajo z znanostjo. Tako smo še pred kratkim - dokler niso naposled za to prav banalno poskrbeli mediji - lahko naleteli na primer na kemika, ki se je bil vse svoje življenje ukvarjal s kloniranjem DNA, pri tem pa ni še nikoli slišal, da klonirajo tudi žabe, kunce in celo človeka. Kdo drug, na primer laboratorijsko uspešen nevrofiziolog, pa se, recimo, nikoli ne vpraša, še manj pa si lahko odgovarja na vprašanje, kako to, da je človek skozi evolucijo prišel do te svoje silne inteligence, ki med drugim omogoča tudi takšno visoko raziskovalno dejavnost, kot je njegova.

Do tu še nič hudega. A kaj, ko na podlagi teh izhodišč prihaja tudi do prepotentnih in nesramnih izpadov posameznih sicer formalno uspešnih in priznanih ozkih specialistov. Ti se namreč ne zadovoljijo le s tem, da znotraj svojih laboratorijev v miru eksperimentirajo in ustvarjajo ter da v imenu tehnične zahtevnosti teh svojih raziskav zanje od institucij pobirajo krepke denarje. Ne: čutijo se poklicani na ves glas oznanjati, da je to, kar počnejo oni, edina opravičljiva znanost; da je, skratka, življenje smiselno razlagati le še na ravni molekul in da je tisti, ki se ukvarja na primer z evolucijo kompleksnejših entitet ali celo z vprašanji vznika kulture ali pa, bogne daj, s povezovanjem navidez nezdružljivih disciplin, nevaren nazadnjaški fantast.

Stranski pojav specializacije je torej nesposobnost pogleda iz vsaj malce oddaljenejše perspektive niti na stvarnost niti navsezadnje na sebe samega - in to pelje v naravnost grozovito zatelebanost na vseh drugih področjih razen svojega, ozkega in zato ubornega. Po vsem tem ni niti najmanj presenetljivo, da je za številne predstavnike naravoslovno-tehnične inteligence poleg ravnokar navedenih podjetnih značajsko potezno in temperamentalno (jasno da: serotoninsko, adrenalinsko...) krmiljenih aktivnosti značilen prezir oziroma, še bolj učinkovito, popolna ignoranca - tudi v njihovem stališču in odnosu do humanističnih ved in filozofije ter podobno do vsakršnih umetniških nagibov.

Spričo vsega tega predstavniki te druge strani zase trdijo, da neke mere celo upravičeno, da so oni sami edini pravi intelektualci. Če je nekdo prebral večino literarnih klasikov, z nehlinjenim zanimanjem hodi v gledališče in na koncerte ter se pri tem spozna še na osnove filozofije in psihologije ter se literarno okretno izraža - mar mu sploh

še kaj manjka, da se ne bi mogel samovšečno počutiti kot mnogo bolj izobražen od tistih zgoraj navedenih? Če nek zgodovinar ali filozof pri tem ne ve, kako delujejo - tudi njegova lastna - jetra ali zakaj mu raste brada, ga to morda niti najmanj ne moti; še več: meni lahko, da so tovrstna znanja v primerjavi z njegovim drugorazredna. Ravno slednje pa je šele pravi problem te druge, tradicionalne skupine intelektualcev.

Klasično gledano, imamo torej, v grobem, dve kulturi: *scientistično* in *humanistično*. In nobena od njiju ni univerzalno sprejemljiva. Posamezniki - še bolje, po Kierkegaardu in prevajalcu Zupetu: posamičniki - pa gledajo na svet tudi celostno, povezujoč ne le segmente spoznanj znotraj svoje matične vede, marveč med seboj tudi najširša področja človekove duhovne dejavnosti: znanosti, umetnosti, religije in filozofije. Eden zgodovinsko največjih tovrstnih mojstrov vsestranskosti je bil Leonardo da Vinci. Značilno je torej dejstvo, in pomembno spoznanje, da med omenjene uvrščamo sploh najveličastnejše doslej znane mislece in ustvarjalce. Seveda ne gre za naključje, temveč za tavnološko zanko: šele tisti, ki je pokazal svojo tovrstno univerzalnost, si zasluži omenjeni naziv. Celo nekateri najuglednejši naravoslovni znanstveniki našega stoletja, katerega značilnost je bila velikanska usmerjenost v tehnologijo in redukcionizem, so tej v nekem pomembnem smislu kljubovali, četudi so bili po drugi strani prav njeni najpomembnejši nosilci. Pomislimo na primer na Schrödingerja, ki se je poleg svoje stroge specialnosti, kvantnega subatomskega sveta, izdatno ukvarjal z vprašanjem, kaj je življenje, in s svojimi uvidi za več desetletij prehitel večino biologov. Ali pa Einstein - ki je ustvaril znamenito fizikalno teorijo o vesolju, hkrati pa je po drugi strani pisal tehtne razprave tudi o moralnostnih razsežnostih sodobnih znanstvenih odkritij. Tu je potem na primer tudi Jung s svojo dejavnostjo na področju eksaktne psihologije, ki pa je v okrožje znanosti zanesel celo mistiko Daljnega vzhoda.

Mit o titanskih poliglotih, ki da so enkrat za vselej izginili z zemeljskega površja - zadnji med njimi naj bi bil Goethe - se je sicer dobro prijel, v resnici pa gre vendarle za popolnoma arbitrarno krilatiko. Tudi če sežemo prav do Aristotela, ko bi hipotetično morda še najbolj gotovo lahko veljalo, da ve omenjeni o sleherni stvari več kot kdorkoli drug - že po kratkem razmisleku uvidimo, da tudi tedaj kaj takega ni moglo držati. Če torej nikoli ni obstajala absolutna vsevednost, je ves ta fenomen univerzalnosti nekogaršnjega znanja samo vprašanje dogovorne mere. Cyranojeva izjava o sebi, češ da je bil vse in hkrati nič, tako označuje neskončni in hkrati nikoli dosegljivi obseg možnosti za vsakega iskalca ob vsakem času.

In v današnjem se oblikuje še posebej zanimiva kombinacija obeh doslej obstoječih ločenih intelektualnih kultur. Njeni predstavniki so vrhunski naravoslovno-teoretski znanstveniki z različnih področij - od kozmologije in kvantne fizike preko evolucijske teorije do umetne inteligence. Zanje so značilna tudi siceršnja široka razgledanost, vseskozišnje zrenje na druga področja splošne kulture, intelektualna odprtost in pa, kot nadvse pomembno, sposobnost komuniciranja med seboj, torej na ravni splošne inteligence in izobrazbe, ki jo dosega tudi nestrokovnjaki za specifično področje razprave.ELITIZEM odpada, kajti nihče se ne skriva za utrdami psevdosofisticiranih public. Poleg te širine in jasnosti v izražanju pa je odlika največjih med njimi tudi poseben literarni talent, ki se kaže na primer v nepatetični poetičnosti, hu-

domušnosti in duhovitosti. Nič čudno ni, da postajajo avtorji, intelektualni pripadniki te takoimenovane *tretje kulture*, popotniku skozi sedanjost že tako pomembni, da se zadnje čase na lestvicah uspešnosti, med sicer obvezno vsakovrstno plažo, pogosto znajde tudi kakšna njihova knjiga.

Evolucijska psihologija

Na neki globlji ravni se z obravnavanimi pojavi ukvarja mlada multidisciplinarna veda po imenu evolucijska psihologija - ki se je v zadnjem desetletju razrasla na pogorišču silovitih bojov med sociobiologi ter njihovimi različnimi nasprotniki.

Evolucijska psihologija in sociobiologija se ne razlikujeta le po imenu in po svoji časovni vpetosti, marveč obstaja med njima tudi nekaj vsebinskih razlik, ki pa so razmeroma subtilne, nikoli dokončno dorečene in predvsem tudi zelo subjektivne - vsakdo ima lahko rahlo svojsko mnenje o pomenu enega in drugega imena. Sam sem se doslej večinoma lažje identificiral s pojmom *sociobiologija*, ker mi pomeni nekaj več spekulativne in domišljijske širine, medtem ko evolucijsko psihologijo razumem kot čedalje bolj trdo, empirično eksaktno znanost, s katero se vse bolj ekskluzivno ukvarjajo pač samo evolucijski psihologi, posebej šolani v tej smeri. Sem eden tistih, ki menijo, da sociobiologija ni propadla in da je evolucijska psihologija ne more povsem nadomestiti. Vse skupaj pa je vendarle samo stvar uporabe izrazov - in če jih vsakdo pač ustrezno definira, se je mogoče učinkovito pogovarjati tudi na podlagi različnih nomenklaturnih izhodišč.

Vsekakor je treba reči, da so se zagovorniki tu obravnavane, mlajše vede znali modro in elegantno izogniti preteklim nesmisлом, ki so vsaj v drugi polovici našega stoletja vselej spremljali vsakršen poskus pogovora, ki bi povezoval humanistično-družboslovno področje in biologijo. V ta namen je bilo, in bo tudi še vnaprej, vseskozi treba jasno poudarjati, da se ta veda ne ukvarja z biološkimi *razlikami*, ki bi bile morebitna podlaga za raso, nacionalnostno ali seksistično diskriminacijo, marveč da je njen namen predvsem iskanje lastnosti, ki so bolj ali manj *skupne* vsem ljudem in ki so se razvile v teku evolucije. Pri tem se je treba učinkovito, se pravi predvsem eksplicitno, izogniti tudi vsakršnemu dvomu v zvezi z morebitnim genetskim determinizmom. To vprašanje je namreč med evolucionisti že zdavnaj povsem rešeno: da namreč ne obstaja nobena genetska lastnost, ki bi je vsaj načeloma ne mogli preseči z ustrezno intervencijo - bodisi od zunaj ali pa z lastno voljo, odvisno pač od področja, kjer se ta lastnost pojavlja.

Evolucijski psihologi trdijo, da je človekovo samozavedanje oziroma sebstvo, občutek lastnega jaza, pravzaprav sofisticiran evolucijsko razvit mehanizem, ki omogoča učinkovitejše preživetje in reprodukcijo naših genov. In če razmišljamo z znanstveno treznostjo, zaenkrat ni prav nobene druge alternative, nobene druge resne hipoteze, ki bi ponujala karkoli smiselnega. (Res pa je, da tudi sama omenjena *znanstvena treznost* ne prihaja od nikoder drugod kot iz evolucije - in že smo lahko v začaranem krogu.)

Kognicija se v luči evolucijske psihologije lahko v začetku pokaže kot nekoliko paradoksalen pojav. Njena primarna funkcija namreč ni ta, da bi nam omogočala osvoboditev od naših osnovnih, primitivnih nagonov - marveč ravno nasprotno: da si z njeno pomočjo še bolj učinkovito zagotavljamo njihovo uresničevanje. Freudova teza o spolnem nagonu, ki naj bi bil osnova vsemu dogajanju v človekovem življenju,

teza, ki se je spričo številnih neznanstvenih elementov v kombinaciji z njo zdela tudi sama precej za lase privlečena, se zdaj, v svoji evolucijski nadgradnji, kaže kot nadvse smiselna.

Tako rekoč vsi pripadniki obravnavane družčine se strinjajo, da je najosnovnejše gonilo vsega dogajanja v človekovem svetu podzavestna težnja po povečanju svoje takoimenovane vključne zmogljivosti ali preprosto - števila genskih kopij. Tisti individuumi, se pravi nosilci tistih variant genov, ki niso učinkovito poskrbeli za svojo reprodukcijo, so v evolucijskem teku vselej odmirali in za seboj niso puščali sledov. Tisti pa, ki so v ta svoj sprva nezavedni projekt postopoma pričeli vpletati tudi zavest, so lahko postali še toliko učinkovitejši pri svojem biološkem razširjanju.

A stvar je šla po tej nakazani poti samo do določene točke. V sodobnem času se je zavest v nekem smislu namreč paradoksalno obrnila v nasprotno smer od biologije - in sicer na področju načrtovanja družine, ki se v ekonomsko razvitem svetu brez izjeme kaže kot drastično zavestno uravnavano zajezovanje lastne biološke reprodukcije. Kljub temu pa evolucijskim psihologom še vedno ostaja na voljo za preučevanje zelo jasen svet sledov naše evolucijske preteklosti: četudi število otrok ni več nikakršen pokazatelj osebnostne uspešnosti, pa je število možnosti za seksualne avanture z raznoterimi partnerji učinkovito merilo potencialne evolucijske uspešnosti danega osebk - še zlasti, če govorimo o moškem spolu.

V zvezi s to zadnjo opazko je treba posebej poudariti, da v evolucijskem diskurzu o spolih ne manjka takšnih mest, kjer bi se vsakemu lovcu na tako imenovane *politično nekorektne* implikacije pričele svetlikati drobne oči - vendar so v novejšem času k sreči tudi v samih Združenih državah Amerike, kjer se je vsa ta gonja sploh pričela, na stvar začeli gledati bolj trezno. Kdor ne priznava, da sta spola biološko različna in da iz tega izvirajo tudi najrazličnejše vedenjske poteze, ki se med njima generalno razlikujejo - ta v sedanjih krogih trezno razmišljajočih ljudi pač nima veliko težje.

Pot, ki vodi od nekaterih tovrstnih spoznanj, lahko zavije v totalni hobbesovski ali machiavelistični cinizem, kjer ni več nobenega prostora za moralo ali sploh kakršnekoli apolonske vrednote - vsakršno še tako visoko tovrstno dejavnost je zlahka moč interpretirati kot manipulacijo z drugimi osebami, kot pričakovano daljnoročno povečanje svoje koristi. In to ne le v našem podzavestno uravnavanem delovanju, marveč - kot zdaj že lahko sklepamo - tudi z mobilizacijo zavesti. Toda za večino ljudi po drugi strani vendarle velja, da svoje zavesti vsaj občasno ne usmerjajo le v promocijo lastne koristi, marveč nepreračunljivo store takšno ali drugačno dejanje za nekoga drugega tudi povsem brez zavestnega pričakovanja povračila. Popolni egoist ne bi mogel učinkovito skrbeti za lastno korist, če ne bi, in to dokaj redno, počel česa koristnega tudi za druge. Brez tega bi se namreč izoliral oziroma bi si nakopal celo aktivno sovraštvo - vse to pa bi bilo zanj veliko bolj škodljivo od omenjene oblike bivanja. Pri vsem tem igra bistveno vlogo tudi zavest - in ta je le redkokdaj povsem brezobzirna; veliko bolj učinkovita je tista, ki se naveže na empatijo ali druge prosocialne oblike motivacije; tista, ki tudi sama verjame v to, da v danem položaju želi dobro izključno nekomu drugemu. S to povečano stopnjo avtentičnosti v svojem sodoživljanju drugega bitja lažje doseže učinkovit proksimalni izid svojega altruističnega dejanja, hkrati pa jo tudi ta drugi oziroma še vsi morebitni opazovalci bolj verjetno jemljejo zares - v

tem primeru, ko tudi sama podeljuje svojemu telesu takšno prepričanje. In potemtakem na tej zavestni ravni sploh ni več smiselno govoriti o pretvarjanju ali samozaslepljevanju, kot to počno nekateri avtorji.

V navezavi na evolucijsko psihologijo pa je naposled morda še posebej zanimiv metadiskurz - ta, ki zadeva same preučevalce teh fenomenov. Eno od vprašanj, ki se prej ali slej pojavijo, je: ali tudi sam evolucijski psiholog počne to, kar počne, med drugim tudi zato, da bi si zvečal reprodukcijski potencial? Podzavestno - tudi po njegovi lastni interpretaciji - vsekakor. Zavestno - morda prav tako, kajti od svoje superiorne informiranosti si lahko obeta učinkovitejšo sposobnost manipulacije s predstavniki drugega spola. Vendar dokončen odgovor vendarle ni mogoč, kajti človekova zavest je vendarle tako fleksibilna, da lahko krene tudi v povsem drugo smer, kot je to na primer seganje k smislu skozi samoodpovedovanje, skromnost in vsakršno vzdržnost.

Nekoliko sorodno vprašanje se glasi: ali dejstvo, da se spoznamo na evolucijsko psihologijo in na evolucijsko logiko našega vedenja, vpliva na naše nadaljnje ravnanje? Odgovor ne more biti drugačen kot pritrdilen. A s tem ni pač nič narobe: namen vsakršne znanosti, torej tudi tu obravnavane, je vsekakor ta, da bi karseda silovito in predvsem pozitivno vplivala na sedanjo realnost in prihodnost človeštva. Kajne.

Franč Trček

VIRTUALNO (NOVO) MESTO

Večina futuroloških predvidevanj, političnega leporečja o smereh razvoja in žal tudi družboslovnega teoretiziranja o posledicah hitrega razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologij oziroma nastajanja na njih zasnovane informacijske družbe je ujetih v iluzije tehnološkega determinizma. Tehnologije same in iz njih izvedene tehnične rešitve naj bi že s svojim obstojem reševale žgoče družbene probleme modernih družb (na primer nezaposlenost, družbeno izoliranost invalidnih oseb, problem politične (ne)participacije in podobno). Če izhajamo iz te - po mnenju avtorja tega eseja napačne - predpostavke, je seveda možen opis informacijske družbe kot uresničitve večne utopije, t.j. "paradiža v tostranstvu".

V besedilu želim - glede na svojo profesionalno "omejenost" in na dejstvo, da sem imel pred začetkom pisanja svojega eseja možnost branja članka Tomaža Levičarja Internet in mesto prikazati nekoliko bolj kritičen in, upam, da tudi bolj trezen pogled na razvoj informacijske družbe. Kot sociolog in raziskovalec (re)strukturiranja družbeno-prostorskega reda namreč izhajam iz drugačnega pogleda na vlogo informacijsko-komunikacijskih tehnologij. Na njih gledam kot na intermedijator, kot na neki možni posredovalni člen med družbenimi akterji. Obvladovanje možnosti, ki jih ponujajo, in predvsem lastništvo nad njimi pa določa tudi vsebino informacij, ki jih posredujejo.

Naj to na videz mogoče zapleteno misel ponazorim na konkretnih primerih. Multimedijški mogotec Ted Turner določa življenjske in predvsem potrošniške stile vaših otrok, ki gledajo risanke na njegovem programu; Bill Gates s svojo monopolno pozicijo določa razvoj programske opreme skupno z logiko njene uporabe, ki pa ni nujno logika povprečnega uporabnika; domači Telekom s svojim monopolom nad telekomunikacijskim in informacijskim omrežjem zavira razvoj Inter-

neta v Sloveniji, ker pač z "drobnimi nagajanci" postavlja vse ostale ponudnike, ki niso lastniki "žic", v podrejen položaj in podobno.

Skratka, zopet smo pri ključnem vprašanju sociologije: kako neka novost in spremembe, ki jih omogoča in povzroča, vpliva na (pre)razporeditev družbene moči ter na njej utemeljenega družbeno-prostorskega reda.

Kibernetški prostor in družbena moč

Prostor prenosa informacij in interakcij, o katerem je govor v tem eseju, v strokovni literaturi običajno označujejo kot virtualni, kibernetški prostor. Enostavno povedano, gre za "ageografski in fizično nedoločljiv prostor" (Strehovec 1997: 300). Kibernetški prostor je torej prostor, ki je realen po svojih učinkih, ne pa kot fizično-geografska entiteta. Definiramo ga lahko skozi vsebino interakcij vanj vključenih akterjev in na njihovi osnovi vzpostavljenih hierarhij. Idealno tipsko gledano je ta prostor zaradi svoje nefizičnosti globalen, skratka - če predpostavimo priključenost na Internet - dosegljiv komurkoli, od kjerkoli, kadarkoli.

Vendar če se kot državljani vprašamo, kaj dejansko določa razmerja moči v družbi, ugotovimo, da so ravno informacije in njihovo obvladovanje tisti razlikovalni element, ki loči vladajoče od vladanih. Ravno monopol nad informacijami je bil vedno ključni predpogoj tako obvladovanja podrejenih kot tudi vzpostavljanja in obstoja civilizacij. Družbe, ki niso (bile) sposobne obvladovati svoje informacijske kompleksnosti in informacijske kompleksnosti svojega referenčnega okolja, so bile (in še vedno so) obsojene na propad. Če upoštevamo ta dejstva, pa moramo vseeno priznati, da kibernetški prostor ob predpostavki njegove kolonializacije s strani nas, t.i. "navadnih državljanov", povzroča številne spremembe in s tem hkrati poraja tudi nove probleme. Obvladovanje družbenega dogajanja je bilo do danes utemeljeno na teritorialnem principu. Meje našega delovanja so bile običajno nacionalne države s svojimi značilnostmi in na njih utemeljeni sistemi družbeno-prostorskega reda. Ravno informacijsko-komunikacijski razvoj je začel krhati to samozadostnost držav in njihovih elit. Dokaj enostavno je nadzirati tako tokove ljudi in dobrin kot tudi materializiranih, tiskanih informacij; nadzor informacijskih tokov v kibernetškem prostoru pa navkljub razvoju informatiziranih nadzornih mehanizmov ostaja nerazrešljiv problem informatiziranih držav.

Država, mišljena kot nacionalna elita, ki ima monopol nadzora in pravico določanja tolerančnih pragov, ne postaja le hkrati prevelika in premajhna tvorba za zadovoljevanje potreb državljanov, ampak tudi neučinkovita tvorba v svojem - po mnenju elit - osnovnem poslanstvu, t.j. nadzorovanju, kaznovanju in nagrajevanju. Kljub težnjam po ohranjanju nadzora informacijsko-telekomunikacijskih tokov - v ZDA se kažejo kot poskus uvedbe državno nadzorovanega šifrirnega ključa, v Franciji kot prepoved šifriranja informacij fizičnim osebam ob zagroženosti relativno visoki zaporni kazni, na Kitajskem in v Singapuru kot državni nadzor Interneta in podobno - pa sama količina informacijskih tokov ter možnosti obhajanja ali razbijanja kontrolnih mehanizmov dejansko omogočajo informacijsko pismeni populaciji večjo svobodo izražanja in delovanja.

Kako informatizirati?

Pri teh ugotovitvah se nam postavi vprašanje, kaj imajo od vsega

tega informacijsko nerazvita regija (na primer Dolenjska), mesto (na primer dolenjska metropola), meščani, občani. Predvsem se lahko akterji, ki so prisotni v regiji, zavedajo pomena lastništva pri načrtovanju in izvedbi informatizacije regije. Vsi uspešno delujoči primeri informacijske družbe (mogoče z delno izjemo francoskega Minitela) so sistemi, ki so bili načrtovani in izvedeni na lokalno-regionalni ali mestni ravni, ob veliki vsestranski podpori nosilcev družbene moči na lokalno-regionalni ravni (več o tem oziroma o t.i. lokalnih virtualnih demokracijah glej v Trček 1997). Boj za lastništvo nad informacijskim omrežjem - t.i. "boj za zadnjo miljo" - pa je, na primer v informacijsko najbolj razvitih ZDA, dolgoročno razvojno gledano najpomembnejši boj redistribucije družbene moči, ki trenutno poteka (Miller 1996).

Gre za temeljno dilemo, ali naj se dopusti popolni liberalizem pri informatizaciji ali pa naj se izhaja iz skupnih družbenih potreb. Povedano drugače, ali se odločimo za grobi individualizem ekonomsko močnejšega, ki bo določal pogoje delovanja in tudi vsebine v nastajajočem kibernetskem prostoru, ali pa izhajamo iz potreb večine skupin v vedno bolj pestri, diferencirani skupnosti. Trezno in predvsem razvojno razmišljujoča urbana okolja se tega zavedajo in težijo po lastnem lastništvu nad informacijskimi omrežji. Če ne drugače, vsaj določajo stroge pogoje pri oddajanju koncesij, v katerih izpostavljajo potrebo po obstoju tudi neprofitno naravnanih niš v kibernetskem prostoru, ki so namenjene različnim informacijsko manj agresivnim manjšinam, informatizaciji delovanja lokalne uprave in politike, možnostim povezovanja javnih zavodov in izobraževalnih ustanov v informacijska omrežja, oblikovanju omrežij prostovoljnih, karitativnih organizacij in podobno.

Mogoče se pozornemu bralcu zdi vse to le še ena akademska puhlica, vendar ravno rešitev tega problema ključno določa bralčevo usodo v srednjeročni in dolgoročni prihodnosti. Zakaj? Prva možnost, možnost prostega, liberalnega informacijskega trga, nas nivelizira le v potrošnika, ki iz svojega "kiber-fotelja" zadovoljuje svoje potrebe in z razvojem tehnologije vedno bolj tudi skrite strasti (na primer kibernetski "seks" z virtualno dvojnico trenutno popularne medijske zvezde v kibernetskem prostoru); v potrošnika, ki ima svoj EMŠO v kibernetskem prostoru in katerega potovanja po njem shranjujejo za analize njegovih potrošniških navad, da ga lahko lažje uvrstijo v vedno bolj diferencirano množico potrošnikov in ga na osnovi analiz zasipajo z novo mano. Druga možnost, izhajajoča iz potreb širše skupnosti, ki mimogrede ne izključuje blagodatí prve, pa "omogoča" ne le pasivizacijo, negibnost, družbeno smrt (po Baudrillardu celo konec družbenega), ampak tudi možnost aktivizacije posameznika, njegovega samoudejstvovanja, skratka, izražanja in reproduciranja samobitnosti.

Kibernetski prostor nas potencialno osvobaja tako teritorialne ujetosti kot tudi ujetosti v množico in v njeno logiko povprečnosti želja, potreb in okusov. Informacijsko pismenemu meščanu, občanu, državljanu omogoča naselitev in kolonizacijo tistih otočkov v kibernetskem prostoru, ki so hkrati tudi celine njegovih specifičnih interesov, pa naj gre pri tem za tako "banalne" zadeve, kot so glasbeni, kulinarčni, umetniški okusi ali pa spolne, politično-ideološke, religiozne in filozofske preference.

Predpogoj za udeležanje te "utopije" pa je obstoj javno dostopnega, cenovno nezahtevnega, uporabniku prijaznega informacijskega

omrežja. Pri tem je potrebno zagotoviti tudi možnosti informacijskega opismenjevanja številnih iz procesa informatizacije običajno izključenih manjšin (na primer nemobilnim zaradi bolezni ali invalidnosti, upokojemcem, gospodinjam in podobno). V uspešno izvedenih primerih informatizacije na lokalno-regionalni ravni (na primer v Amsterdamu, Santa Monici) so tako, na primer, omogočili dostop do kibernetskega prostora vsem prebivalcem s postavitvijo javno dostopnih, brezplačnih terminalov na ključnih dogodkovno nevtralnih točkah urbanega okolja. Vendar, da ne bo pomote, kibernetski prostor ni le domena urbanega, lahko postane tudi povezovalce izginjavajočega ruralnega okolja z ostalimi okolji (na primer primera informacijskega povezovanja avstralskih farmarjev in farmarjev v ameriški državi Montana).

Kaj pa Bela krajina in Dolenjska?

Vem, da vas večina poreče, vse lepo in prav, vendar mi smo svetlobna leta daleč od tega, o čemer "nakladaš". Mogoče res, vendar je problem "svetlobnih let" problem mentalne ujetosti, ki se lahko z ustreznim razmislekom preseže s "svetlobno hitrostjo". Informatizacija pokrajin mojega otroštva je trenutno res skromna. A to ni razlog za skrajni pesimizem. Pri tem lahko presežemo tudi nasedanje na marketinške limanice, ki nas učijo, da mora biti vse najnovejše, najdražje, najboljše. Če lahko sarkastično pripomnim, je to v primeru računalniške programske in strojne opreme lahko tudi najmanj zanesljivo delujoče. Tekstovno se da komunicirati znotraj kibernetskega prostora tudi na starih, za Microsoftovo vedno bolj "debelo" programsko opremo že neuporabnih osebnih računalnikih. In za to ravno gre, za idejo, besedo, interakcijo, akcijo, mar ne?

Predvsem pa je potrebno preseči našo samozadostnost in dolgoročno uničujoči "individualizem grabežljive srake". Kljub informacijski nerazvitosti me na primer čudi, da Bela krajina in Dolenjska ne premoreta skupne predstavitvene strani, ki bi v začetnem stadiju vključevala vsaj vse turistično-prenočitvene možnosti in omogočala rezervacijo. Da je to izvedljivo, dolgoročno reklamno bolj učinkovito kot tiskanje brošur, predstavljanje na turističnih sejmih, skupno popivanje političnih elit pobratenih mest, in uspešno delujoče, kaže uspešen primer predstavitve občine Bohinj na Internetu.

Prodajalci avtomobilov, ki so tudi na Dolenjskem med prvimi oblikovali predstavitvene strani, se ne zavedajo, da bi namesto svoje, v množici predstavitvenih strani izgubljene, običajno zelo neinventivne in nezanimive, oblikovali skupno predstavitveno stran. Ta bi združevala njihove ponudbe in bi omogočala ne le primerjavo potencialnih kupcev, ampak tudi spremljanje konkurence in bi v končni fazi pomenila pozitivno vsoto za vse.

Tudi (samo)izobraževanje odraslih in delo številnih zaposlenih, ki že danes delajo pretežno za monitorjem, bi se dalo srednjeročno dokaj enostavno spremeniti v tele-delu in izobraževanje na daljavo. Hkrati pa bi informatizacija pokrajin mojega otroštva omogočila tudi povezovanje nas odseljencev z našimi koreninami. Pri tem ne mislim le čustvene povezanosti in informiranosti, ampak tudi tvorno, aktivno vključevanje znanj in zvez v oblikovanje razvojno naprednejše regije, katere razvoj žal - po mojih ugotovitvah - pogosto sega onkraj razvojnih interesov politične elite nacionalnega centra. Sam bi bil zelo rad, vsaj na daljavo, prisoten in aktiven v življenju Bele krajine in Dolenj-

ske in kibernetski prostor je najboljša možnost, da se to uresniči. Mi-mogrede, tudi razvoj visokega šolstva, ki si ga pokrajini želita, bi bil na ta način dosti lažje in ceneje rešljiv, pa še odprtost do novih idej bi bila večja ob možnostih tele-konferenčnih predavateljev, ki bi izhajali iz tega okolja, a bi bili okuženi tudi s širšo miselnostjo.

Kaj pa odmiranje mesta - urbanega življenja?

Profesor Mušič lepo pove, "ne kamni, ljudje tvorijo mesto". V kam-nih, lahko pripomnim, pa je le izraženo to virtualno mesto, urbana skupnost in kamni (arhitektura, urbanizem) kot objektivna kultura izražajo, kako je z urbano skupnostjo, katere ideje so v njej prisotne, če sploh so, in konsenzualno sprejete.

Izrazit strah pred odmiranjem urbanega življenja zaradi informacij-ske dostopnosti, ponovnega združevanja bivalnega in delovnega oko-lja ter domocentričnosti je - po mojem mnenju - votel. Na informa-tizacijo lahko gledamo tudi kot na možnost racionalizacije številnih procesov, ki omogoča manj entropično delovanje številnih v omrežja povezanih (sub)sistemov.

Prav gotovo se bo razvijalo tudi potrošništvo in zabava v kibernetskem prostoru, gotovo bo prihajalo do novih oblik kibernetske odvis-nosti. Nastajajo tudi že virtualna, imaginarna, a tudi v obliki tridimen-zionalnega kibernetskega prostora predstavljava in v doglednem času tudi - z ustreznimi taktilnimi vmesniki - otipljiva mesta. Vendar prak-sa kaže, da tudi najbolj okuženi kibernavti želijo srečati v realnem prostoru svoje prijatelje iz kibernetskega prostora, komunicirati z nji-mi v realnem (urbanem) okolju in uživati v prizoriščnosti, ki jo ta ur-bani prostor ponuja.

Gotovo bo (Novo) mesto postalo izpraznjeno določenih vsebin. Ven-dar predvsem vsebin, ki jih je mogoče znotraj kibernetskega prostora racionalizirati, vsebin, ki mogoče ne predstavljajo užitka kot sestavnega dela konzumpcije urbanega prostora in prizoriščnosti, ki ga ta nudi. Ta racionalizacija pa hkrati s svojim izločanjem osvobaja urbani pros-tor za nove vsebine. Osvobaja ga golega, množičnega potrošništva (na primer tudi z njegovo selitvijo v klone BTC-ja) in dolgoročno tudi upravno-administrativnih dejavnosti ter omogoča nadgradnjo in ponovno odkrivanje konzumpcije urbane kulture - prilagojene vedno bolj diferenciranim potrebam - kot čistega užitka.

Skratka, če je mesto, ki ga "tvorijo ljudje", mesto za ideje odprtih - tudi v kibernetskem prostoru informiranih - meščanov, z njihovimi različnimi vedenji, sposobnostmi, potrebami in željami; in če to mes-to omogoča njihovo realizacijo, potem ni strahu za njegovo odmira-nje. Ravno nasprotno, ob ustreznih prezentaciji v kibernetskem pros-toru ali podvojitvi njegove urbane dogodkovnosti v kibernetskem pros-toru lahko to mesto postane tudi globalno zanimivo ter privlačno.

Seveda se pri tem postavlja ključno vprašanje. Ali si res želimo tako mesto, ali želimo pestrost različnosti, drugačnosti in odprtosti tudi za kritiko in predvsem, ali smo zmožni dvigniti naš tolerančni prag, ki skorajda ne zmore prenesti, da si naši državljani drugih narod-nosti privoščijo koncert svoje narodnozabavne glasbe, kaj šele, da bi si zgradili svoj verski objekt (na primer džamijo)? No, nekoliko sar-kastično rečeno, njim ponuja kibernetski prostor možnost pobega od naše avtarkične samozadostnosti, nas pa pušča na obrobju dogajanja. Ali si res to želimo?

LITERATURA:

Miller, Steven E. (1996) *Civilizing Cyberspace: Policy, Power, and the In-formation Superhighway*, New York: ACM Press

Strehovec, Janez (1997) V svetu vi-sokoadrenalinske tehnologije, v: Wil-liam Gibson, *Neuromat*, Ljubljana: Cankarjeva založba (spremna beseda)

Trček, Franc (1997) *Virtualna demo-kracija - navideznost ali dejanskost?*, v: *Družboslovne razprave*, vol. XII, št. 24-25

Trček, Franc (1997) Dostopnost in izključnost v kiberprostoru: Računal-niško posredovano komuniciranje in spremembe prostorsko-časovne or-ganizacije družbe, Ljubljana: Fakul-teta za družbene vede (magistrsko delo)

Janez Zorko: KOBRA, 1988
marmor, 40 x 40 x 14 cm

Marko Koščak

PO POTEH DEDIŠČINE DOLENJSKE IN BELE KRAJINE

Regeneracija podeželja z vključevanjem naravne in kulturne dediščine kot elementa turistične ponudbe

Pričujoči tekst ima namen predstaviti izkušnje, pristop in metodologijo projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine.

V njem so predstavljeni posamezni tematski sklopi, ki predstavljajo zaokroženo in interdisciplinarno zasnovo, na kateri je temeljilo teoretsko-raziskovalno in praktično delo. Hkrati s tem so podane tudi smernice, kako se lahko izkušnje z Dolenjske in iz Bele krajine prenesajo tudi v druge regije Evrope ali tudi širše, še posebej zato, ker je imel projekt status pilotnega projekta za prostor centralne in vzhodne Evrope. Skratka, nakazani so elementi načrtovanja, oblikovanja, vzdrževanja in razvoja aktivnosti znotraj pilotne regije Dolenjske in Bele krajine kot trajne ekonomske aktivnosti pri razvoju podeželja tega območja, ki temelji na osnovah uspešne promocije in trženja regionalnega turističnega proizvoda tako na domačem kot tudi na mednarodnih turističnih trgih.

Uvod

Projekt Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine je pilotni projekt, ki ga je sofinancirala Evropska komisija DG XXIII - Enota za turizem, znotraj Evropske skupnosti. V regiji (regijah) Dolenjska in Bela krajina je potekal od januarja 1996 in se je formalno zaključil junija 1997. Njegov osnovni namen je revitalizacija podeželja Dolenjske in Bele krajine z vključevanjem objektov in območij naravne in kulturne dediščine kot elementa turistične ponudbe tega prostora.

Sam projekt je interdisciplinarno zasnovan, tako je bil sestavljen tudi mednarodni tim, ki ga je izvajal. Zaradi tega želimo opozoriti na širino problematike, ki se pojavlja pri snovanju razvojne strategije za tako oblikovan regijski turistični proizvod. Prepričani smo in zavedamo se, da bodo potrebni dodatni elementi in vrednotenja ter analize, ki bodo ključno prispevali k nadaljevanju, po našem mnenju, relativno uspešnega dosedanjega dela pri projektu. Le-ta se na osnovi podpisanega sporazuma o medsebojnem sodelovanju dvajsetih partnerjev projekta (združenih v interesno združenje s podpisanim sporazumom) predvsem na področju trženja in marketinga regionalnega turističnega proizvoda nadaljuje, zaenkrat v časovnem obsegu prihodnjih treh let.

Kaj je projekt Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine?

Ta projekt bi lahko definirali kot regionalno mrežo naravnih in kulturnih znamenitosti in turističnih storitev, ki je oblikovana v okviru

natanko določene turistične ponudbe in ki naj bi turistom omogočala zanimivo in pestro bivanje v regiji do enega tedna.

Projekt označujeta dve bistveni značilnosti, in sicer NARAVNA IN KULTURNA DEDIŠČINA, ki obsega izjemno kulturno krajino, arheološka najdišča, tradicionalno arhitekturo, dejavnosti domače obrti, prireditve, običaje itd. Druga značilnost je NATANKO DOLOČENA TURISTIČNA PONUDBA. Poti dediščine niso samo seznam podatkov o turističnih znamenitostih in turističnih storitvah v neki regiji, v našem primeru regiji Dolenjska in Bela krajina. Prav tako to ni niz znamenitosti, povezanih z eno skupno temo, ki jim turisti sledijo, npr. od mesta A do mesta B oziroma do mesta C. Ker je večji del podeželja srednje in vzhodne Evrope, kamor štejemo tudi slovensko, manj razvit in manj obiskan, tako ozko opredeljene storitve ne bi mogle zagotoviti trajnostne ponudbe.

Poti dediščine povezujejo različne vrste naravnih in kulturnih znamenitosti, turističnih storitev in dejavnosti in tako turistu ponujajo široko izbiro v okviru teme narava in kultura. Namen tega projekta je, da se obiskovalce sploh privabi v določeno regijo z raznovrstnostjo ponudbe. Ko pa obiskovalci v regiji so, torej ob njihovem obisku, pa si lahko oblikujejo svoje lastne poti s pomočjo seznama ponujenih možnosti ali dodatne ponudbe posameznih lokalnih skupnosti.

Zakaj projekt Po poteh dediščine?

Cilj tega projekta je izboljšati življenjski standard podeželskega prebivalstva, ne da bi pri tem korenito spremenili ali "uničili" lokalno kulturo ali obstoječi način življenja, in to predvsem na nekaterih naslednjih področjih:

EKONOMSKA OŽIVITEV. Projekt je izdelan kot razvojna možnost za ekonomsko oživitev podeželja. Iz že obstoječih središč pomaga širiti turizem na nova in malo obiskana območja, s tem da poveča število obiskovalcev, podaljša čas njihovega bivanja in poveča raznolikost zanimivosti in storitev (širjenje, podaljšanje, pestrost).

PRISPEVA K REGIONALNEMU TURISTIČNEMU RAZVOJU. Projekt je turistična ponudba, ki v svoje središče postavlja naravno in kulturno dediščino regije. Razvoj takega projekta je torej v skladu s cilji turizma bistven sestavni del razvoja celotne regije. Vendar je projekt Po poteh dediščine samo ena od ponudb, medtem ko lahko mnoge regije ponudijo še druge turistične storitve in proizvode, ki pa niso vključeni v projekt. Pri oblikovanju poti dediščine na Dolenjskem in v Beli krajini smo pogosto prišli v skušnjava, da bi vključili v ponudbo vse turistične zanimivosti in storitve v regiji. Vendar bi se s tem izgubil cilj natanko določene turistične ponudbe - tržne niše za ciljno turistično tržišče.

DOPOLNJUJE DRUGE TURISTIČNE PONUDBE. Čeprav se projekt osredotoča samo na nekatere zanimivosti v regiji, pa lahko služi kot dopolnilo ostalim turističnim storitvam in že izoblikovanim proizvodom. Prispeva lahko npr. k znižanju stroškov pri promoviranju regije - na Dolenjskem in v Beli krajini sta bila projekt Po poteh dediščine in že razvit proizvod zdraviliškega turizma v regiji promovirana skupaj in stroški so bili porazdeljeni. Projekt lahko prispeva tudi k širši ponudbi na ciljnih trgih. Če zopet vzamemo za primer Dolenjsko in Belo krajino, vidimo, da lahko zdraviliške goste zanima tudi ponudba projekta Po poteh dediščine, medtem ko lahko gostje, ki hodijo in odkrivajo poti dediščine, uživajo tudi v ponudbi zdravilišč.

PRENOSLJIVOST. Koncept projekta Po poteh dediščine lahko prenesemo v druge regije in dežele, kjer imajo dovolj kvalitetno ponudbo naravne in kulturne dediščine, da privabi obiskovalce, in kjer želijo izkoristiti prednosti turizma in obenem ohraniti svojo dediščino. To še posebno velja za predele v srednji in vzhodni Evropi, kjer je bil razvoj uveljavljenih naselbinskih vzorcev in gospodarstva podoben kot v Sloveniji in centralni oziroma vzhodni Evropi nasploh.

TRAJNOSTNI TURIZEM. Poti dediščine so osredotočene na naravno in kulturno bogastvo podeželja. Pri tem tvegamo, da bi bile nekatere od najboljčutljivejših znamenitosti v regiji izpostavljene prevelikemu številu obiskovalcev. Zato mora priprava poti dediščine vključevati tudi "raziskavo o turistični zmogljivosti" vsake od predlaganih turističnih znamenitosti. Če bi nenadno povečanje števila turistov lahko kakorkoli škodilo naravnim značilnostim znamenitosti ali če bi zahtevalo preveliko strpnost lokalnega prebivalstva, potem te znamenitosti ne bi smeli vključiti v projekt, dokler ne bi bilo mogoče izvesti preventivnih ukrepov. Ti postopki oz. analize zmogljivosti so bile opravljene skupaj z domačimi strokovnjaki in lokalnim prebivalstvom.

Oblikovanje Poti dediščine

Postopek oblikovanja te poti obsega naslednje dejavnosti (nekatero od njih lahko potekajo hkrati):

- **VREDNOTENJE KVALITET POKRAJINE, NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE.** Katere turistično zanimive objekte in območja lahko regija ponudi? Ta dejavnost obsega tako delo za "pisalno mizo" kot tudi obiskovanje in vrednotenje znamenitosti - terensko delo, s čimer odkrijemo primerne lokacije, ki so normalno dostopne za obiskovalce. Vrednotenje dediščine pri tem projektu smo izvedli skupaj z interdisciplinarnim mednarodnoskupino strokovnjakov. Upoštevali smo njihove ugotovitve, izbrali primerne objekte in območja in predloge posredovali v oceno lokalni skupnosti.

- **ZMOGLJIVOST.** Potem ko izberemo možne objekte in območja kot elemente vsebine poti, moramo izračunati njihovo zmogljivost v sprejemanju obiskovalcev z vidika varovanja okolja in družbenih pogojev. Bo prihod ali porast gostov ogrozil rastlinstvo, živalstvo, otežil preskrbo z vodo ali preobremenil kanalizacijo? Kako bodo prizadeti domačini? Bodo morali svoje dejavnosti prilagoditi obiskovalcem in ali je to za njih sploh sprejemljivo? Potem ko pretehtamo tovrstna vprašanja, vidimo, da nekatera območja in objekti niso primerni, da bi jih vključili v poti dediščine.

- **FIZIČNO NAČRTOVANJE.** Na tej stopnji je treba izbrane lokacije - objekte in območja fizično in tematsko povezati ter pri tem upoštevati prometne povezave in poti.

- **ANALIZA TRGA.** Analiza sedanjih in možnih turističnih trgov je potrebna zato, da bi raziskali in evidentirali ciljne trge, kar bi nam pomagalo določiti in doseči tiste značilnosti poti dediščine, ki bodo privlačne za te trge. Potem ko je vsebina poti dediščine določena in izdelana, jo je treba vključiti v marketing in promocijo. Analiza trga nam kaže, kako jih lahko najboljše tržišimo.

- **OBLIKOVANJE LOKALNEGA INTERESNEGA ZDRUŽENJA.** Najboljši način, da zagotovimo neprekinjeno nadzorovanje in trženje poti dediščine, je, da ustanovimo turistično interesno združenje, ki bo zanje odgovorno. To združenje lahko vključuje upravljalce posameznih objektov in območij, ponudnike turističnih uslug, predstavnike lokalne

oblasti in druge zainteresirane, skratka vse, ki jih neposredno zanima uspeh poti.

- **PROMOCIJA IN INTERPRETACIJA.** Za uspešno trženje regionalnega turističnega proizvoda - v našem primeru Poti dediščine, smo pripravili promocijsko gradivo in ga "ponudili" na ciljna tržišča, ki smo jih določili v analizi trga. Interpretacije znamenitosti moramo posredovati na več različnih načinov, tako s promocijskim gradivom in storitvami, preko turistično-informacijskih centrov, vodičev in kažipotov.

- **NORMATIVI.** Na področjih, kjer je turizem še relativno nova "dejavnost", je priporočljivo posredovati navodila o tem, kaj turisti pričakujejo od namestitve, hrane itd. Dodan je tudi seznam drobnih stvari, na katere moramo biti pri ponudbi še posebej pozorni.

Ščasoma se bo projekt Po poteh dediščine širil in vključeval nove znamenitosti, nove trge, nove interpretacije itd. Z drugimi besedami, razvojni proces projekta se bo nadaljeval. Njegov uspeh pa bo v glavnem odvisen od tega, kolikšna bo stopnja zanimanja in odgovornosti na lokalni ravni.

Načrtovanje regijskega turističnega razvoja

Naloga načrtovanja regijskega turističnega proizvoda Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine je združiti vse različne pobude za razvoj trajnostnega turizma in njegovo povezavo v fizično in operativno celoto. Za to je potrebno timsko delo različnih strokovnjakov in tesna povezava med ljudmi, ki pripravljajo poti dediščine, in med tistimi, ki so odgovorni za urejanje krajine, varstvo dediščine in promoviranje turizma v regiji. Glavni poudarek je torej na poteh - območjih in objektih dediščine in njenih tipičnih prvinah, vendar se mora projekt celovito vklapljati v regijo, ker se obiskovalci ne zadovoljijo samo z "omejenim" turističnim proizvodom. Prav tako bodo na vedenje turistov in na njihovo dejavnost znotraj regije vplivale tudi tiste značilnosti, ki niso vključene v poti dediščine. Posebno pomembno pa je dejstvo, da lahko turisti "koristijo" ali pa "škodijo" kulturni krajini načrtovanega razvojnega območja.

Načrtovalec turističnega proizvoda mora torej osvetliti obseg, znotraj katerega bodo oblikovane poti dediščine, pa tudi ostale sestavine ob njej. Ta obseg vsebuje v prvi vrsti POKRAJINO - njen značaj, lastnosti, privlačnost za turiste pa tudi vse elemente, ki lahko zmanjšajo privlačnost le-te (npr. degradirana območja v okolju, ki kazijo njeno podobo). Drugi element tega obsega je STRUKTURA NASELIJ - zlasti mest in letovišč, ki so središča prometnih poti (letalskih, železniških, cestnih itd.) ter trgovskih in ostalih storitev, ki jih bodo turisti med svojim bivanjem v regiji potrebovali. Naslednji element so PROMETNE ZVEZE - ceste, železniški potniški promet, javni avtobusni prevoz - znotraj regije in v povezavi z ostalimi regijami (pri tem moramo upoštevati, iz katerih krajev bodo obiskovalci najverjetneje prispeili). Prav tako pomemben element so ŽE OBSTOJEČI VZORCI TURIZMA - vključno s središči, ki jih potencialni uporabniki poti dediščine že obiskujejo.

Šele sedaj se lahko načrtovalec turističnega proizvoda, v tesni povezavi z ostalimi člani tima, osredotoči na glavne morebitne sestavine poti dediščine. To so lahko območja z IZREDNO PRIVLAČNO KULTURNO KRAJINO, skupaj s približno oceno, koliko so primerna za panoramske vožnje, sprehode, kolesarjenje, jahanje itd. Nadalje POTI,

ki so že določene in trasirane ali pa še bodo in ki so posebno primerne za turiste in njihovo gibanje po pokrajini, npr. daljše pešpoti, panoramske ceste ali železniške poti, jahalne poti itd. Potem so pomembna sestavina OBMOČJA IN OBJEKTI NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE, ki bi zanimali obiskovalce. To so lahko kraji in objekti, ki so že znani kot del dediščine (npr. zgodovinski spomeniki, mestni parki ali naravni parki) pa tudi veliko drugih posebnosti, kot so romarske cerkve, samostani, ohranjena vaška arhitektura, gradovi, stari mlini, soteske, izviri rek, vrtovi, muzeji, jame ali razgledne točke.

Ko tako povežemo kontekst in morebitne sestavine poti, lahko začnemo snovati možno OBLIKO POTI DEDIŠČINE. Pri oblikovanju njenega modela je dobro izdelati poenostavljen metodološki diagram najverjetnejših vzorcev gibanja turistov. Ti diagrami bodo sprožili vprašanja o možnostih prevoza, o možnih začetnih točkah poti in o tem, kako naj različne znamenitosti "razvrstimo v skupine", ki bodo skupaj tvorile večjo turistično zanimivost. Po izdelavi kartografske dokumentacije in shematičnih diagramov pridemo do naslednjega koraka, to je izdelava enega zemljevida v velikem merilu, ki naj prikaže začasno obliko poti dediščine, in sicer glavne CESTE, po katerih bodo gostje verjetno prispeli v pokrajino in po katerih se bodo po njej gibali, SREDIŠČA, v katerih bodo verjetno iskali prenočišče in druge usluge, ter glavna in najpomembnejša OBMOČJA IN OBJEKTE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE, ki bodo sestavni del objavljenih poti dediščine.

Člani interdisciplinarno sestavljenega strokovnega tima morajo nato o tej karti, ki prikazuje začasno obliko poti, temeljito razpravljati in izpostaviti različna mnenja. Predvsem se morajo prepričati, ali znamenitosti, prikazane na zemljevidu, prenesejo obisk turistov, pri čemer je odločilnega pomena vrednotenje družbene, naravne in okoljevarstvene sprejemljivosti okolja, ki je sestavni del projektnih aktivnosti. Nato lahko karto pokažemo in predstavimo lokalnim oblastem in vsem, ki kakorkoli skrbijo za območja in objekte naravne in kulturne dediščine, prometne zveze (npr. železniški in avtobusni prevoz) ali druge sestavine, vključene v predlagane poti dediščine. To je odločilen korak, kajti uspeh projekta (ki naj bi privabil nove turiste in jim učinkovito služil) je predvsem odvisen od tega, koliko se vsak od partnerjev strinja z idejo in jo uresničuje.

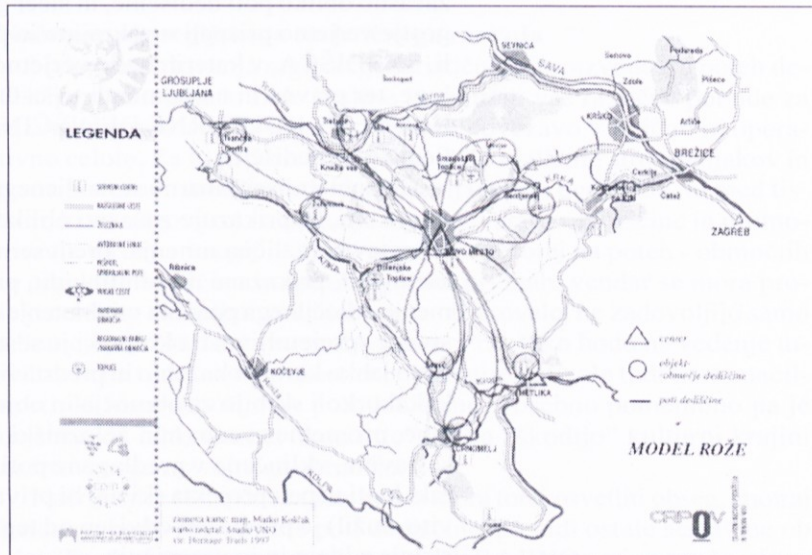
Razprave s temi krajevnimi interesi lahko seveda pripeljejo do spremembe prvotne oblike poti. Šele ko se vse razprave končajo, lahko pričnemo pripravljati promocijsko in drugo gradivo, ki je potrebno za marketing in trženje tako nastalega regijskega turističnega proizvoda, za vodenje gostov ter za predstavitev in interpretacijo objektov in območij, vključenih v projekt.

Primer metodološkega pristopa pri oblikovanju turističnega proizvoda na Dolenjskem in v Beli krajini

Na Dolenjskem in v Beli krajini nas je širok obseg privlačnih krajev in objektov ter vstopnih točk v regijo za turiste spodbudil, da smo si poti dediščine zamislili v obliki dveh "teoretskih modelov" oziroma "metodoloških pristopov", in sicer modela "venca" in modela "rože".

MODEL VENCA temelji na hipotezi, da bodo nekateri gostje prispeli z avtomobilom ali kolesom (ali drugo obliko prevoznega sredstva) in bodo želeli potovati po regiji od ene znamenitosti do druge in verjetno prenočevali vsakič v drugem kraju.

MODEL ROŽE pa temelji na ideji, da bodo nekateri obiskovalci hoteli bivati v enem kraju, od tam pa v obliki enodnevnih izletov obiskovali posamezne objekte in območja naravne in kulturne dediščine. Na te izlete bodo šli lahko peš, z avtomobilom, javnimi prevoznimi sredstvi, s kolesom ali pa v katerikoli drugi kombinaciji naštetih ali ostalih možnosti. (Glej prilogo za oba modela!)

Ta modela sta nam pomagala oblikovati poti dediščine. Po mnogih razpravah smo se odločili, da bomo kot metodološki pristop v konkretnem primeru projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine uporabili KOMBINACIJO MODELA VENCA IN ROŽE. Glavni razlog za to odločitev je bila ugotovitev, da so zanimivosti regije in tipi gostov tako raznovrstni, da ena sama ali preprosta pot, oblikovana na osnovi enega od modelov, ne bi bila primerna. Zato poti dediščine obsegajo številne važnejše razgledne ceste, po katerih lahko turisti potujejo od ene do druge znamenitosti po modelu venca, kakor tudi lokalne ceste, ki jih lahko turisti uporabljajo za enodnevnne izlete v mesta, kakršna sta npr. Trebnje, Novo mesto itd.

Po dolgi razpravi smo se odločili, katere znamenitosti bomo vključili v poti dediščine. Začetno vrednotenje objektov in območij smo opravili po vzoru vodnikov "Michelin", kjer *** (tri zvezde) pomeni "vredno posebnega potovanja", ** (dve zvezdi) pomeni "vredno zaviti s poti", * (ena zvezda) pomeni "vredno postanka na poti".

S pomočjo raziskovalnega dela in usklajevanja med člani tima in lokalnimi predstavniki smo na ta način razvrstili več kot sto objektov in območij in se odločili, da bomo v prvi osnutek poti vključili samo tiste s ***. Pri tem smo morali upoštevati tudi predloge lokalnih organizacij in institucij, ki so želele, da v turistični proizvod, ki ga imenujemo poti dediščine, vključimo določene druge objekte in območja (lokacije) in naselja. Prav tako smo upoštevali kakovost, dostopnost in zmogljivost različnih lokacij, kot so jih ocenili člani tima, ter značilnosti posameznih lokacij: na primer neposredna bližina več manj kvalitetnih lokacij je določenim krajem dala enako vrednost kot eni lokaciji s ***.

Vse to je vplivalo na končno podobo poti in na končni izbor vsebine poti dediščine. Uporabili smo preprostejši dvostopenjski sistem ter objekte in območja razdelili na "glavne" lokacije (ali njihove skupine), ki si zaslužijo, da jih vključimo v poti in jih promoviramo, ter na ostale lokacije, ki naj jih ne bi vključili, čeprav nekatere od njih priporočajo turistom v lokalnih turistično-informacijskih centrih, in ki bi se čez čas lahko toliko razvile, da bi jih vključili v ponudbo poti dediščine.

Na tej osnovi je nato načrtovalec regijskega turističnega proizvoda izdelal popravljeno verzijo zemljevida in na njem določil poti dediščine. Zemljevid je vseboval naslednje glavne elemente, in sicer glavne objekte in območja, ki si zaslužijo, da jih vključimo v mednarodno promovirane poti dediščine, glavne servisne centre, kjer lahko gostje najdejo nastanitev, trgovine itd., razgledne ceste, ki povezujejo vse glavne znamenitosti in središča, železniške poti in glavne avtobusne linije, ki naj morebitnim turistom pokažejo, na kakšen način se lahko gibljejo po regiji z javnimi prevoznimi sredstvi, glavne pešpoti skozi regijo in znotraj nje ter regionalne parke in naravna območja, ki še dodatno privabijo turiste.

V zemljevid smo vključili tudi nekaj turističnih zanimivosti, ki so že znane v regiji, kot sta dve že dolgo znani in visoko kakovostni zdravilišči, Dolenjske in Šmarješke Toplice, postavljeni v privlačno okolje, ter štiri območja vinsko-turističnih cest, ki jih je pred nekaj časa zasnoval projekt Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije - sektor Celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV) kot spodbudo obiskovalcem, da si pridejo ogledat vinograde in pokusit nekatere vrste odličnih vin iz tega okoliša. Tako dokončana in dopolnjena oblika poti je nato služila kot izhodišče za izdelavo promocijskega gradiva, ki bo promoviralo regijski turistični proizvod.

Izkušnja z Dolenjske in iz Bele krajine kaže, da sta pri izbiri območij in objektov naravne in kulturne dediščine, ki jih bomo vključili v poti dediščine, potrebna velika pazljivost in natančno timsko delo. Površna raziskava ali pa lokalni interesi lahko privedejo do tega, da so v poti vključene lokacije, ki niso dovolj kakovostne, dostopne ali zmogljive. Po drugi strani pa se lahko zgodi, da nekatere zelo zanimive lokacije niso vključene v poti zaradi naglice ali neupoštevanja lokalnih interesov.

VIRI IN LITERATURA:

DOWER, M., PAPAGEORGIOU, F., TZIALLAS, G.: Tourism Planning, Heritage Trails Project in Bulgaria & Slovenia - Dolenjska & Bela krajina, 1996 - 1997

SELL, J., WADE, J.: Assessing Cultural Assets, Heritage Trails Project in Slovenia, 1996 - 1997

GOODWIN, DR. H.: Assessing Social, Physical & Environmental Carrying Capacity, Heritage Trails Project in Slovenia, 1996 - 1997

NIZETTE, P.: Marketing the Heritage Trail & Creating a Tourism Association, Heritage Trails Project in Slovenia, 1996 - 1997

BINKS, G.: Providing Information and Interpretation for Visitors, Heritage Trails Project in Slovenia, 1996 - 1997

GRESSHOFF, M., M.: Standards and Accommodation, Heritage Trails Project in Slovenia, 1996 - 1997

Foto: M. Markelj

Ne vem, če je že v rabi izraz gozdni turizem. Prepričan pa sem, da to, kar jaz pojmem pod tem izrazom, lahko razširi sloves Slovenije po vsej Evropi.

Slovenija je poleg nekaj skandinavskih držav edina evropska država, ki ima več od polovice površine pokrite z gozdovi. Gotovo je edina od evropskih držav, ki ima toliko gozdov in leži ob Sredozemskem morju.

Ko so me pred časom vprašali, kot Slovenca, ki je državljan države, ki je že v Evropski zvezi, kako bi bilo mogoče promovirati Slovenijo v Evropi, sem odgovoril približno takole. Precej nesmiselno bi bilo, ko bi se naša država hotela uveljaviti na področju gospodarskih dejavnosti, ki so že drugod visoko razvite. Ni izključen uspeh tudi na takih področjih, toda večje možnosti so tam, kjer Slovenija nima konkurence. Ste pomislili na gozdni turizem?

Prebivalec velemest, mest in dežel brez gozda ali s sorazmerno majhnimi gozdnatimi površinami lahko nudi Slovenija nepozabna doživetja. Kdor pride iz burnega velemesta, bo gotovo znal ceniti življenje v tihih gozdovih, daleč od cest s hrumečimi avtomobili, mogoče za ves teden ali deset dni brez telefona, brez radia in televizije. Bivanje v slovenskih gozdovih bi bilo verjetno mogoče organizirati vsaj na dva načina: statično in dinamično. Statično bi bilo bivanje v lovski koči, v bivaku, v zidnici na robu gozda z možnostjo sprehodov po gozdu, opazovanja velikih in malih živali ali pastirjev, gozdarjev, lovcev in nabiralcev gozdnih sadežev. Dinamično bi bilo potovanje, peš ali jež, skozi gozdove, recimo pod geslom "En teden v gozdu". Predvidevam, da bi lahko zagotovili enotedensko potovanje po gozdu, ne da bi hodili ali jezdili več kot petsto metrov izven gozda. Od Sv. Gore nad Solkanom skozi Trnovski gozd in preko Hrušice do Javornika in Snežnika ter dalje v gozdove na Kočevskem, po Gorjancih do Save in preko nje do Maclja bi lahko bilo s postanki tudi teden dni ježe.

Gibanje, sprehodi pri statičnem bivanju, hoja ali ježa pri dinamičnem bivanju bi bili za človeka, ki je mesece in mesece delal pri pisalni mizi, verjetno prvovrstno razvedrilo in v bistvu počitek, saj ni utrujen od fizičnega napora.

Pri bivanju v gozdu, tako statičnem kot dinamičnem, bi bilo opazovanje narave prvo razvedrilo. Prvenstveno opazovanje živali, ki je verjetno bolj privlačno kot opazovanje rastlin. Poleg medvedov, volkov, lisic, jazbecov, dihurjev, srn, jelenov in polhov so za mestnega človeka zanimivi tudi polži, žabe, močeradi, krti in vse naprej do mravelj. Ko sem pred več leti uspel prepričati ves razred, da gremo na tridnevni izlet peš po tržaški pokrajini, je bilo eno najlepših doživetij "odkritje" sedmih ali osmih močeradov, ki jih nobena od dijakinj še živ dan ni videla. Kako zagotoviti, da bo meščan dejansko lahko opazoval večje ali manjše živali, ne bi smelo biti težko. Če vodi steza mimo stalnih nahajališč živali tako, da veter ne nosi šumov in vonja ravno proti živali, verjetno ni težko voditi posameznika ali manjše skupinice ljudi sorazmerno blizu teh živali. Pri celi vrsti manjših živali pa se verjetno sploh ne postavlja vprašanje, kako se približati.

Glede rastlin je mogoče reči, da je za mestnega človeka lahko prijetno doživetje nabiranje robidnic, borovnic, malin in drugih drobnih

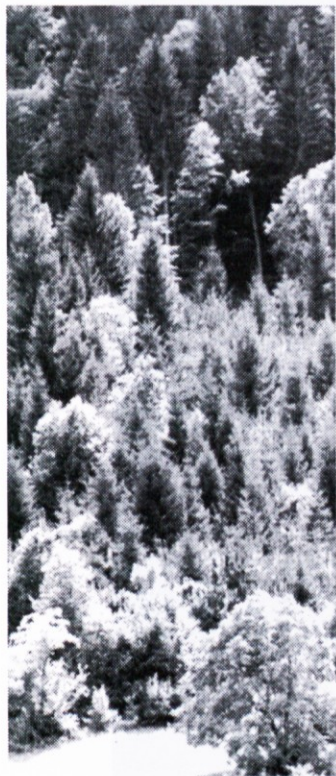

Foto: M. Markelj

gozdnih sadežev. Ob uveljavljanju alternativne medicine lahko dobimo ljudi, ki jih pritegne nabiranje zdravilnih rastlin.

Predvsem ob daljših poteh pridejo v poštev kot zanimivosti, ki popestrijo bivanje v gozdu, ogledi podzemskih jam, brezen (npr.: "ledene jame" v Trnovskem gozdu), gradov (npr.: Snežnik z lovskim muzejem) in grajskih razvalin, starih cerkva ipd. V jamah je zanimiva tudi človeška ribica. Pri Cerkniškem jezeru, ob Kolpi in še kje bi verjetno prišel v poštev tudi postanek z ribolovom, ne vem pa, če je še mogoče loviti rake v kakem potoku, reki ali jezeru.

Opazovanje človeških dejavnosti je tudi eno od možnih razvedril. Opazovanje dela gozdarjev ali oglarjev (možno bi bilo organizirati oglarjenje samo v turistične namene in seveda za ohranjanje izročila) se lahko popestri na izredno privlačen način z gozdarsko ali oglarsko malico ali kosilom. Pri tem je treba upoštevati, da so lahko tudi zelo skromne jedi kar privlačne (npr.: pečen krompir, kot so ga nekoč pripravljali pastirji). V spremstvu lovcev lahko turist doživi marsikaj vznemirljivega. Verjetno bi bila zelo zanimiva tudi udeležba pri lovu na polhe.

Kako doseči kupca tovrstnih turističnih storitev?

Ko sem julija 1997 potoval z vlakom iz Barcelone v Huesco in se vozil nekaj ur skozi pokrajino, ki je bila skoraj brez dreves, sem naletel na revijo španskih železnic, v kateri je bila bogato ilustrirana reportaža o Češki. Moralo bi biti možno prodreti v tako revijo. Obstajajo pa tudi revije za potovanja in počitnice. Omogočiti časnikarju take revije, da vidi našo gozdnato deželo in njene zanimivosti ter napiše bogato ilustrirano reportažo o tem, kar je videl in okusil, je že dober korak naprej. Tretja pot je selekcionirana turistična propaganda: univerzitetnim profesorjem, vodilnim kadrom v industriji in drugim podobnim poklicem. Najboljšo propagando pa opravljajo ljudje, ki so bili zadovoljni s ponujenimi storitvami.

Pa smo pri najtežjem vprašanju: kako zadovoljiti gosta?

Potrebna je dvojna investicija: v opremo poti po gozdovih in v osebe, ki naj gosta vodi.

Del poti po gozdovih še obstaja. Razne markirane poti, deli transverzale, mogoče kos evropske pešpoti itd. Nekatero vmesne dele bo verjetno potrebno urediti povsem na novo, na raznih krajih postaviti še razne objekte za prenočevanje, opazovanje živali itd.

Osebe, ki naj vodi gosta, je posebno vprašanje. Specializirani vodiči z znanjem več jezikov bi bili samo sezonsko zaposleni, kar ni spodbudno, da se človek odloči za tak poklic. Sezonska zaposlitev študentov ustreznih fakultet bi bila ustrežnejša, vendar je potrebno tudi stalno zaposleno vodstvo, ki bi v sezoni koordiniralo delo s posameznimi gosti ali skupinicami, izven sezone pa skrbelo prvenstveno za iskanje novih gostov.

Pri tem pa je potrebno sodelovanje strokovnjakov najrazličnejših strok, da bi pripravili načrte posameznih poti, ki naj bi gosta čim intenzivneje "zaposlile", da bi mu bivanje v slovenskih gozdovih minilo ne samo nadvse prijetno, temveč tudi tako bliskovito, da bi si ob odhodu še želel vrniti se.

Janez Zorko: DRUŽINA, 1988
portugalski roza marmor, 309 x 125 x 125 cm

Zdenko Picelj

ARHEOLOŠKA RAZSTAVA KAPITELJSKA NJIVA NOVO MESTO

Slika levo: predsednik Republike Slovenije Milan Kučan v spremstvu direktorja Dolenjskega muzeja Zdenka Picelja med otvoritvijo razstave; foto: Mitja Pelko

Slika desno: razstavne vitrine; foto: Borut Križ

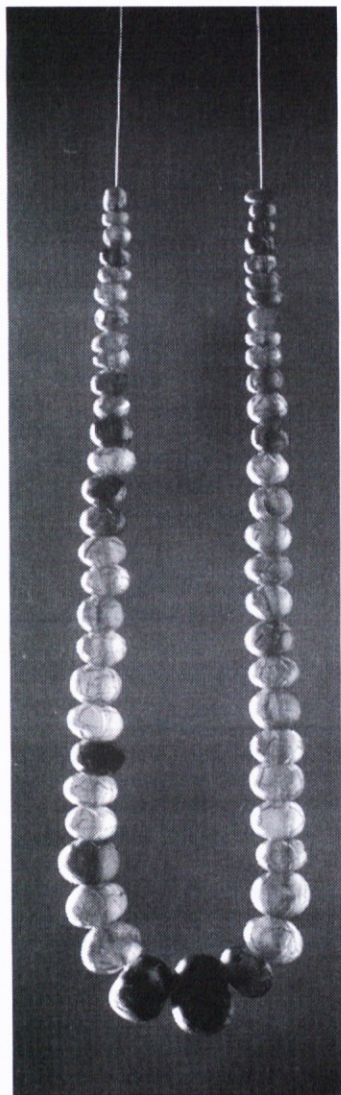
Po dobrem letu priprav in najav smo 28. novembra 1997 v galeriji Dolenjskega muzeja, ki smo jo za to priložnost dodobra predelali, odprli arheološko razstavo Kapitelska njiva Novo mesto, ki je hkrati tudi ena največjih po pomenu, vrednosti, promociji ter spremljajočem materialu, ki razstavo spremlja in opozarja nanjo, pa zagotovo daleč največja občasna razstava, ki smo jo pripravili v Dolenjskem muzeju v vsej njegovi zgodovini.

Razstavo smo strokovno in organizacijsko temeljito pripravljali kar precej časa in je sestavni del vseslovenskega večletnega projekta Železna doba na Slovenskem, ki ga pripravljamo skupaj s kolegi iz Narodnega muzeja iz Ljubljane. Razstava v Dolenjskem muzeju prikazuje rezultate desetletnih arheoloških izkopavanj na Kapitelski njivi na Marofu v Novem mestu, ki je eno največjih arheoloških najdišč v Sloveniji, po pomembnosti posameznih najdb iz halštatskega obdobja, poimenovanega tudi cvetoči halstat Dolenjske, kar ta razstava prikazuje, pa daleč presega meje naše države in Novo mesto uvršča v sam

evropski in svetovni arheološki vrh. Izkopavanja na Kapitelski njivi vodi v sodelovanju z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto Dolenjski muzej, z njimi pa je prvi pričel že pokojni kustos arheolog Dolenjskega muzeja Tone Knez, nadaljuje pa jih njegov naslednik in tudi avtor te razstave ter spremljajočega kataloga, Borut Križ.

Na razstavi je predstavljenih več kot petsto predmetov, ki prikazujejo bogato življenje halštatskodobnih prebivalcev Novega mesta in po svoji pomembnosti, redkosti in vrednosti za to obdobje še posebej izstopajo. Razstava predstavlja vrhunsko oblikovane izdelke iz 1. tisočletja pr. n. š., najdene v grobovih, ki zgovorno prikazujejo življenje tedanjega časa. Predmeti sodijo tudi med našo nacionalno najpomembnejšo kulturno dediščino, neredki pa so unikat v slovenskem ali pa celo v evropskem in svetovnem merilu. S tem smo tudi prvič predstavili javnosti izbor predmetov, najdenih ob arheoloških izkopavanjih na Kapitelski njivi v zadnjih desetih letih in restavriranih v skupni restavratorski delavnici Zavo-

Ogrlica iz jantarnih jagod

da za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in Dolenjskega muzeja ter drugih restavratorskih delavnic v Sloveniji. Kar četrtna predmetov pa je takšnih, ki so jih restavrirali v eni najbolj priznanih in največjih restavratorskih delavnic na svetu, to je v Rimsko-nemškem centralnem muzeju v Mainzu v Nemčiji, kar daje tem predmetom in razstavi še posebno vrednost in pomen. Zato razstava ni izjemno pomembna samo za Dolenjski muzej, ampak in predvsem za Novo mesto in celotno našo državo, saj je razstava tudi pomemben mednarodni dogodek. V našem muzeju zato upamo, da se bodo s to razstavo Novo mesto in njegovi prebivalci končno in lažje zavedli, spoznali in priznali vrednost in pomembnost novomeških arheoloških odkritij iz halštatskega obdobja, ostali obiskovalci pa se seznani z izredno pomembnim in bogatim delom novomeške zgodovine oz. prazgodovine, ko sta Novo mesto in z njim Dolenjska do sedaj edinokrat resnično nekaj pomenila v evropski zgodovini.

Prav zaradi izrednega pomena posameznih najdb smo se tudi odločili za zelo široko promocijo razstave, kar si le-ta in novomeška arheologija po svoji pomembnosti in mestu v svetu nedvomno zasluži. Tako smo pripravili veliko spremljajočega gradiva, kar do sedaj ravno ni bilo v navadi. Še pred otvoritvijo smo izdali štiri plakate, dva prospekta v petih jezikih, štiri nove kopije arheoloških predmetov - nakita s certifikati, tri grafične upodobitve prizorov s situle, ki je vodilni motiv razstave, osem novih razglednic, voščilnico z emblemom razstave, ki je upodobljen še na vsem ostalem spremljajočem gradivu, majice, dežnike in pet vrst posebnih vstopnic za to razstavo (običajno, skupinsko, polovično, družinsko in prost vstop). Ob sami otvoritvi pa smo izdali še nov, večji prospekt, ki na kratko predstavlja samo razstavo in katerega dobi vsak obiskovalec skupaj z vstopnico, ter spremljajoči katalog razstave. V njem je predstavljena železna doba na splošno, železna doba Evrope, Slovenija v halštatskem obdobju in Dolenjska ter Novo mesto v starejši železni dobi. Temu sledi opis prazgodovinskega grobišča Kapiteljska njiva in zgodovina arheoloških izkopavanj na tem najdišču. V drugem delu so predstavljeni še vsi grobni pridatki, knežji grobovi, situl-

ska umetnost in mlajša železna doba. Na koncu pa so v katalogu predmetov opisani vsi razstavljeni predmeti. Oboje, tako katalog kot prospekt, je tudi v celoti prevedeno v angleški jezik. Poleg tega pa je ob razstavi v organizaciji novomeških filatelistov izšla tudi spominska ovojnica s spominskim žigom.

Da pa smo celotni projekt pripegljali po našem mnenju do uspešne realizacije, je nedvomno zaslužen tudi oblikovalec razstave, kataloga in vsega ostalega spremljajočega gradiva, vezanega na razstavo, arhitekt Jovo Grobovšek, ki je že večletni zunanji sodelavec Dolenjskega muzeja pri večjih in zahtevnejših projektih.

Celoten projekt Kapiteljska njiva Novo mesto je potekal pod pokroviteljstvom predsednika Republike Slovenije Milana Kučana, ki je razstavo tudi uradno odprl in v svojem nagovoru med drugim poudaril: »Novomeščani ste tudi s to razstavo pokazali pot, muzealstvo in turizem, arheologija in uspešna podjetja skupaj predstavljajo, kar je nastalo na slovenskih tleh in sega v evropski in svetovni arheološki vrh. Slovenija in z njo Evropa sta s tem dobili priložnost, da se prepričata o enkratni ustvarjalnosti ljudi, ki so živeli na tem prostoru. Tudi za današnji ustvarjalni rod Slovencev cvetoči halštati naše Dolenjske ni zgolj naključna preteklost, neponovljiva civilizacijska in kulturna enkratnost, ampak eden od temeljev naše ustvarjalne biti. Je res nekaj, kar je bilo, vendar je obenem nekaj, kar Dolenjska zmore tudi danes. V sožitju različnosti je strpno in ustvarjalno strnila svoje znanje in energijo in nam danes razgrnila spoznanje, kakršno je le redkokdaj in redkokje mogoče doživeti. To je kulturno in civilizacijsko, mecensko in gospodarsko dejanje na evropski ravni. Zato mi je še v posebno veselje, da lahko danes odprem razstavo, ki je v ponos Sloveniji«.

Razstavo so finančno podprli Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije skupaj z Upravo za kulturno dediščino Republike Slovenije in Mestna občina Novo mesto ter številni sponzorji (kar dvaindvajset, v veliki večini iz Novega mesta), ki so se odločili podpreti to razstavo in so prispevali svoj delež pri realizaciji celotnega projekta, med katerimi še posebej velja omeniti Dolenjsko banko Novo mesto, Krko - tovarno

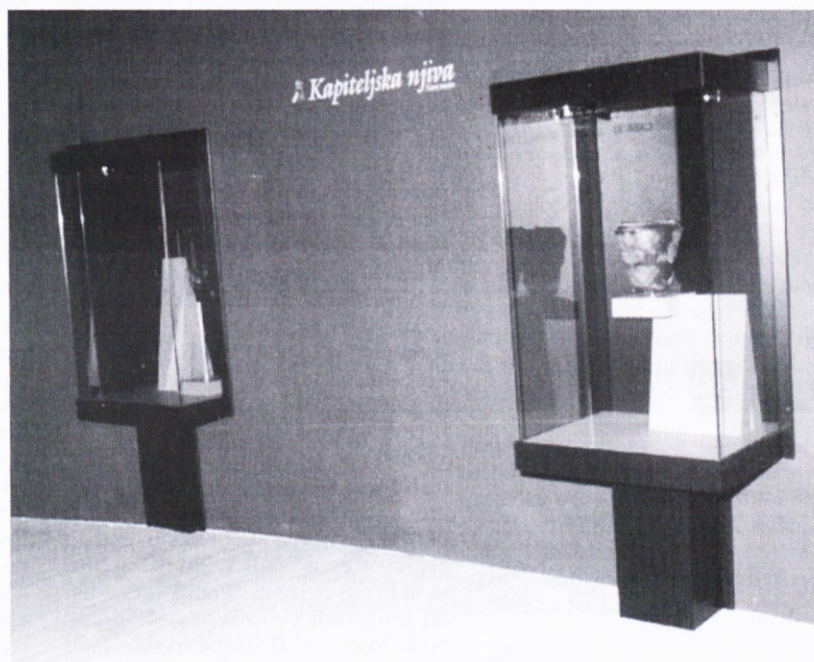
zdravil Novo mesto, Obrtno zadrugo Hrast Novo mesto, Telekom Slovenije in Krko Zdravilišča Novo mesto. Tako nam je tudi z njihovo pomočjo uspelo realizirati celoten zastavljen projekt, vključno z vsemi izhodiščnimi zamislimi in idejami, ki smo si jih zastavili še v pripravljalnem obdobju avtor Borut Križ, oblikovalec Jovo Grobovšek in vodja projekta Zdenko Picelj in katerih realizacija je bila seveda odvisna od obsega razpoložljivih finančnih sredstev.

Z otvoritvijo razstave smo zaključili prvi in najzahtevnejši del zelo obsežnega projekta, s katerim smo lahko končno na dostojen način predstavili resnično pravo bogastvo, ki ga premore Dolenjski muzej oziroma Novo mesto. Drugi del pa bo sledil ves čas odprtja razstave, to je do 30. septembra 1998, ko bodo od februarja dalje potekala različna predavanja domačih in tujih strokovnjakov, od januarja dalje vsako zadnjo soboto v mesecu javna vodstva po razstavi z avtorjem razstave, različne delavnice v okviru pedagoškega oddelka, ki bo pripravil tudi manjšo spremljajočo razstavo Oblačilna kultura v halštatskem obdobju, možen pa bo tudi ogled arheoloških izkopavanj na Kapiteljski njivi od aprila do julija.

Odziv na razstavo je bil že v prvem mesecu kar presenetljivo ve-

lik glede na to, da je v decembru ponavadi v muzeju bolj malo obiskovalcev, saj imajo ljudje v tem času veliko drugih opravkov v zvezi z božično-novoletnimi prazniki. Tokrat pa smo od otvoritve do konca leta zabeležili že kar 1089 obiskovalcev razstave. Še posebej veseli pa smo bili dobrega odziva imetnikov muzejskih izkaznic Dolenjskega muzeja, ko smo izključno za njih organizirali prvo prednovoletno srečanje, ki bo postalo tradicionalno, in jim pripravili predavanje in vodstvo po razstavi z avtorjem Borutom Križem.

Prepričan sem, da bosta razstava in celotni projekt umestila novomeško arheološko preteklost v svetovno merilo, obenem pa vsi - ki smo sodelovali pri tem projektu in se dobro zavedali pomembnosti in razsežnosti te razstave ter delali v želji, da jo izpeljemo na kar se da najvišjem možnem nivoju in s tem muzej in Novo mesto na najboljši možni način predstavimo domači in tuji javnosti - upamo, da ves vložen napor ni bil zaman, tako da bo Novo mesto tudi po zaprtju razstave zmoglo bolje ceniti svojo arheološko preteklost in ji s tem nameniti tudi svetlejšo prihodnost, ko bi prišli tudi do nove, večje in samemu pomenu primernejše stalne zbirke.

SVETOVNI PIANISTIČNI KONGRES

Klavirska glasba v tretjem tisočletju

Lansko pomlad nas je v Ljubljani na povabilo višje svetovalke Zavoda za šolstvo Republike Slovenije Milke Ajtnik obiskal v Ameriki živeči slovenski pianist Benjamin Šaver. Prišel je z namenom, da nam predstavi Prvi nacionalni ameriški pianistični kongres, ki je bil v Chicagu leta 1996.

Opremljen z video kasetami in številnimi izvodi revije *Piano life*, katere urednik je, nam je predstavil nekatere zanimive pristope h klavirski igri. Kongres v Chicagu je označil kot nacionalni pianistični praznik. Ob tej priložnosti nas je povabil na drugi pianistični kongres v Philadelphijo.

In kaj ima Benjamin Šaver z vsem tem oziroma kdo sploh je?

Otroška leta je preživel v Novi Gorici, kjer se je sprva učil klavir pri svoji mami. Pianistično šolanje je nadaljeval vse do Akademije za glasbo v Ljubljani in diplomiral pri naši znani pianistki Dubravki Tomšič. V ta čas je sanjal o Ameriki in študiju v tej deželi. Med iskanjem poti do svojega izobraževanja v ZDA je prišel do Damjane Bratuž, slovenske pianistke in profesorice v Kanadi, ki mu je predstavila Johna Perryja, iskarnega in spoštovanega profesorja iz ZDA. Njegove sanje so se uresničile in leta 1989 je pri Perryju začel študirati. Med študijem je spoznal, da tako ameriški kakor tuji študentje ne poznajo svojih profesorjev. V pomoč študentom je Šaver napisal knjigo *Najbolj iskani profesorji klavirja v ZDA*. Med pisanjem knjige in zbiranjem podatkov zanj je Šaver prepoštoval ZDA po dolgem in počez in stkal vezi med tamkajšnjimi pianisti. Porodila se je ideja in nastal je prvi pianistični kongres, izhajati je začela revija *Piano life*.

Želja po udeležbi na drugem pianističnem kongresu se nam je s pomočjo sponzorjev uresničila. 14. oktobra lani smo skupina slovenskih profesorjev pristali v Philadelphiji, ki ni le industrijski, ampak tudi eden od kulturnih centrov, saj se poleg New Yorka in Bostona uvršča med

najstarejša kulturna središča v ZDA. Pennsylvania Academy of Fine Arts je najstarejša takšna ustanova v Ameriki, philadelphijski simfonični orkester pa je eden najbolj znanih svetovnih orkestrrov. Zgodovinski pomen daje Philadelphiji tudi dogodek 4. julija 1776, ko je bila tam podpisana deklaracija o neodvisnosti in ustava ZDA. Pot nas je iz tega mesta peljala v hotel Hilton na Cherry Hillu v New Jerseyu, prijaznem mestecu ob reki Delaware.

Naslednji dan so se odprla vrata Drugega svetovnega pianističnega kongresa. Udeleženci smo lahko izbirali med tremi vzporednimi predavanji in si zagotovili vstopnice za udeležbo na njih. Glasba in gibanje ter Osvoboditev telesa sta bili vodilni temi tega kongresa in o tem sta najprej spregovorili Ilana Vered in Rosita Kerr Mang. Prva pripada pianistični eliti v ZDA. Rojena Izraelka ruskih staršev je začela spoznavati klavir s tremi leti. Pot jo je vodila od pariškega konzervatorija do New York's Yuilliard School, kjer je nadaljevala študij pri Rosini Lhevinne, Nadil Reisenberg in Aube Tzerko. Igrala je z newyorško in losangeleško filharmonijo, chikaškim in bostonskim simfoničnim orkestrom ter sodelovala z različnimi dirigenti, kot so Stokovski, Mehta, Rostropovich, Solti in drugi. Njena biografija nam pove, da so ameriški pianisti močno povezani z evropsko in rusko pianistično šolo.

"Kaj bomo počeli po letu 2000?" se je vprašala Ilana Vered in zatrdila, da je klavirska glasba v procesu umiranja. Če hočemo, da bo resna glasba živela tudi v tretjem tisočletju, v dobi vizualnih stimulacij, jo moramo narediti atraktivno. Mi smo ustvarjalci in ne reproduktivci, brez nas glasba sploh ne bi živela. Poudarila je pomen drugačnosti in različnosti. Vsak pianist je samosvoj, drugačen po mišljenju, vsak se giblje na svoj način, zato je vsaka izvedba po svoje zanimiva. Včasih je boljša živa izvedba, pa čeprav ni "stoprocentna" in

četudi ni vseh nekaterim kritikom, kajti glasba mora seči iz okvirov elitizma. Sem spada tudi izbor programa, mesta, kjer naj bi se koncerti izvajali, način pristopa do poslušalcev, vizualna privlačnost in podobno. To pa so že ideje Rosite Kerr Mang, izvrstne ameriške pedagoginje. Rosita je mnenja, da moramo biti, če hočemo biti dobri učitelji, bolj družinski in se približati učencu. Tako kot do učencev pa bo potrebno spremeniti odnos do občinstva. Glasbeniki bodo morali biti zanimivejši ne le po glasbeni plati, temveč tudi vizualno in scensko. Mangova je predstavila primer svoje učenke Vivian, ki je hotela pridobiti poslušalce z atraktivnim programom, zapeljivo obleko in svetlobno scenskimi efekti na nastopu. Podoben pristop do poslušalcev (gledalcev) uporablja tudi Cronos Quartet. Prebuditi je potrebno emocije v ljudeh, kar jih bo pripeljalo na koncerte, kajti ljudje hočejo biti del dogajanja. Predolgi in premalo zanimivi koncerti in vedno enaki scenski pristopi množice odbijajo, ostaja pa samo elita. Ravno takšen odnos moramo učitelji vzbuditi pri učencih, navdušiti jih moramo za obiskovanje koncertov. Temu pravimo motivacija in ta je pomembna pri samem učnem procesu, igrala pa bo veliko vlogo ob vzgoji novih glasbenih generacij in tako tudi ob razvoju glasbe v tretjem tisočletju.

Glavnim temam so se na konferenci pridružile interaktivne delavnice z različnimi vsebinami, kot je raba prisposodob in gibanje v glasbi, odkrivanje tehnik in kreiranje večje svobode v umetnosti nastopanja, gibi kot metafore in pianistične parabole, notranje doživljanje in vloga kretenj v glasbenem gibanju in barvi tona, kako ustrezno prilagoditi jezik telesa glasbenemu razpoloženju in osnovna načela primarnega gibanja v klavirski tehniki.

Predstavljale so se različne glasbene založbe, veliko jih je predstavilo začetne klavirske šole, ki so večinoma bolj podobne pobarvankam kakor notnim zapisom. Novi so pristopi istočasnega spoznavanja not in intervalov ter projekcija le-teh na klaviaturi. Zanimiva je francoska šola Charles et Jacqueline in Bastienova šola, ki ponujata poleg pianističnega tudi teoretična znanja. Seveda pa sta

s ponudbo izstopali založbi Henle in Peters.

Ob založbah so se na konferenci predstavljali tudi svetovni proizvajalci klavirjev, kot so Steinway, Kawai, Baldwin, Yamaha, Samick, Boston in Young Chang, ki so bili sicer sponzorji večernih koncertov. Na teh so se zvrstili številni znani pianisti. Močan vtis na nas je naredil Richard Mayson, ki je svoje izredno pianistično znanje sposoben uporabiti za izvedbo show programa. Poslušalci smo mu sugerirali temo in stil, v katerem naj bi jo zaigral. Po pregovarjanju je izvedel skladbo Don't cry for me Argentina v stilu Bacha in iz nje izpeljal celo fugo. Seveda pa ne smemo zamolčati nastopov študentov naših predavateljev, ki so navdušili z virtuosno in vratolomno izpeljanim klavirskim programom, ki je sicer želja in cilj slehernega mladega pianista. Impresional nas je mehak izenačen ton, širok dinamičen razpon in tehnična dovršenost nastopajočih.

Da so ameriški pedagogi resnično manj "zapeti" kot evropski, nam je dokazal nastop profesorjev na banketu, kjer so osemročno zaigrali Peto Beethovnov simfonijo. Morda izvedba res ni bila najboljša, osvežila pa nas je vseeno, kar o hrani in pijači na banketu ravno ne bi mogli reči.

Z banketom se je konferenca končala, mi pa smo nadaljevali pot v New York. Uživanje v glasbi smo nadaljevali v Lincoln centru v mestni operi z ogledom operne predstave Don Pasquale. Igrali so jo v italijanščini, mi pa smo lahko sledili prevedenemu besedilu na telopu. V Lincoln centru smo obiskali še Metropolitan, Newyorško filharmonijo in Yuilliard. Sprehodili smo se po Broadwayu in skozi Rockefeller center, si ogledovali izložbe na 5. aveniji in se peljali preko Brooklinskega mosta. Med pohajkovanjem po ulicah nas je na eni izmed njih presenetil temnopolti poulični glasbenik, ko nam je na violino zaigral Zdravljico. Glasba res ne pozna meja.

Po vseh teh glasbenih, umetniških in kulturnih doživetjih in spoznanjih v Ameriki ne morem mimo misli ruskega baletnika Mihaila Barišnikova, da je bistvo vse umetnosti omogočiti ljudem zadovoljstvo in ob tem uživati.

Drago Gradišek

INSTRUMENTALNO GLASBENO ŽIVLJENJE V OBČINI KRŠKO

Instrumentalno glasbeno življenje v našem okolju je lepo razvito. Ko naštevamo amaterske glasbene skupine, to dejstvo samo potrjuje. Če začnemo s pihalnimi orkestri, delujejo na tako majhnem področju trije:

- Najmlajši je v Kostanjevici in že dosega lepe rezultate, saj je na svojem prvem državnem tekmovanju v tretji kategoriji prejel zlato plaketo in se že uvrstil v drugo kategorijo.

- Najstarejši orkester deluje na Senovem in je v vseh kategorijah dobival najvišja odličja in priznanja.

- V Krškem je pihalni orkester prava organizacija amaterizma, saj pod okriljem orkestra delujeta še Big band in 40 X band. Prvi igra jazzovsko glasbo in ima za seboj že lepo število uspešnih nastopov in je tudi organizator republiškega srečanja amaterskih bandov. 40 X band pa igra melodije starejšega datuma in je tudi zanimiv ob določenih priložnostih. Orkester pa je na državnih in mednarodnih tekmovanjih v najvišji kategoriji dosegal zlata priznanja.

Razen kostanjeviškega orkestra sta senovski in krški orkester sama skrbela za članstvo do leta 1992. Glasbena šola do takrat ni imela kadrovske možnosti. Od leta 1992 pa za podmladek skrbi izključno glasbena šola, saj je to tudi eno njenih važnih poslanstev. Glasbena šola je torej osrednji spodbujevalec glasbenega življenja v naši sredini.

Poučujemo vse klasične instrumente, razen harfe. Učenci dosegajo na vseh tekmovanjih zavidljive rezultate. Prirejamo lepo število nastopov in sodelujemo na mnogih prireditvah. Na šoli delujejo pihalni, harmonikarski, godalni in simfonični orkester. Najbolj odziven je seveda simfonični, ki je že posnel dve radijski oddaji, zgoščenko in je organizator državnih revij simfoničnih orkestrów slovenskih glasbenih šol.

Žal se šola ubada z velikimi prostorski problemi. Že skoraj polovica učiteljev poučuje individualni pouk izven matične šole (Kulturni dom Krško, osnovne šole). Sploh pa imajo slabe pogoje za delo večje skupine, kot sta simfonični in pihalni orkester in skupina tolkal.

Nerešeni so tudi prostorski problemi nekaterih skupin alternativne smeri, ki ta čas vadijo po zakloniščih. Zanje bo tudi potrebno poskrbeti, pa čeprav ne delujejo v okviru šole, so pa nekateri njihovi člani naši bivši učenci.

S tem ko nudimo mladim možnosti za kakršnokoli udejstvovanje, jih lahko odvrčamo od stranpoti. Prepričani smo, da je ukvarjanje z glasbo lahko ena od teh dejavnosti, zato tudi deluje večje število skupin, v katere se lahko vključi kar največje število mladih. To dejstvo se nam zdi še posebej pomembno. Pričakujemo, da bodo tudi sami lahko nekoč vse vloženo tudi vračali družbi.

Pihalni orkester Videm Krško

Trdinova pot - to zanimivo planinsko turistično pot sta Planinsko društvo Novo mesto in Turistično društvo Novo mesto odprla sredi leta 1967. Hkrati sta izdala tudi Vodnik po Trdinovi poti, ki je nudil le osnovne podatke o poteku poti, imel pa je obilo podatkov o kulturnozgodovinskih znamenitostih na poti. Ker pohodniki potrebujejo izčrpnije podatke, saj je na več kot 150 km dolgi poti, ki poteka po obsežnih roških in gorjanskih gozdovih, skoraj nemogoče sproti vzdrževati vse markacije in druge oznake, smo leta 1975 pripravili nov vodnik, ki daje poseben poudarek opisu poti, tako da se popotnik lažje znajde na križiščih in razpotjih tudi tedaj, če so markacije na križpotjih uničene. Dopolnjen vodnik ima tudi karto.

Trdinova pot poteka po najlepših predelih Dolenjske, vodi od Kočevskega Roga mimo opuščenih kočevskih vasi na Gače in Mirno goro ter nudi obiskovalcu edinstven pogled na Belo krajino. Precejšen del poti je speljan po Gorjancih (Maličev krč, Trdinov vrh, planinski dom pri studencu Gospodična, Miklavž, grebeni Penderjevke in Kobile, Špilerjeva špica ali Pirčev hrib, Opatova gora). Prav ta del poti je še posebno mikaven, saj poteka čez obsežne gorjanske košenice, ki so zlasti v pomladnih in poletnih mesecih polne pisane cvetja, med katerimi so nekatere rastline zelo redke in zato posebej zavarovane.

Najvzhodnejša točka Trdinove poti je Kostanjevica s slovito Formo vivo, marsikoga pa bo zanimala tudi edinstvena Kostanjeviška kraška jama. Na poti obiščemo številne gradove: Prežek, Gracarjev turn, Struga, Otočec, Stari grad in Hmeljnik. Med največje kulturne spomenike Dolenjske uvrščajo samostan Pleterje.

Zakaj Trdinova pot? Najbrž ga ni več Novomeščana, ki bi se še v živo spominjal drobnega moža, ki je pogosto stal pod arkadami na novomeškem trgu s popotno palico v rokah in širokokrajnim klobukom na glavi, se oziral po nebu, potem pa krenil čez Kandijski most v smeri proti Gorjancem, včasih pa se je napotil proti vzhodu na Gracarjev turn k prijatelju,

graščaku Rudežu. Mož z znamenitim klobukom in popotno palico je bil upokojeni profesor Janez Trdina. Po rodu Gorenjec iz Mengša se je vživel v dolenjske razmere, prepotoval to mehko, valovito pokrajino po dolgem in počez, opazoval življenje dolenjskega kmeta, njegove šege in navade, prisluhnil njegovi govorici. Posebno so ga zanimali Gorjanci s svojo tiho lepoto. Posedal je s Podgorci pred njihovimi domovi ali zidanicami, poslušal zgodbe o temnih gozdovih, vilah in škrtih, grajskih gospodih in gospeh, čarovnicah, pa tudi o resničnih ljudeh. Vse, kar je slišal, je nato umetniško oblikoval in tako ustvaril čudovite bajke o tem lepem kosčku dolenjske zemlje. Po Trdini so povsem upravičeno imenovali dolenjsko pešpot.

Trdinovo pot prehodi vsako leto kar precej planincev, med njimi pa niso le Dolenjci, saj je zadnja leta na poti več Ljubljčanov in Štajercev.

V sodelovanju s Planinsko zvezo Slovenije smo lani jeseni izdali novo planinsko karto Dolenjske v merilu 1 : 50.000. Na karti je zajeta celotna Trdinova pot, pa tudi ostale, že znane planinske poti, dodali pa smo še nekaj novih. Opozoril bi na novo pot iz Metlike oz. Grabrova in Jugorja na Trdinov vrh po slovenskem ozemlju, na povezavo Trdinove poti med Smukom in Osojnikom, ki v nekaterih kartah ni bila vrisana, na podaljšek planinske poti od gradu v Kostanjevici do Kostanjeviške jame. Na novo pa je vrisana tudi pot iz Lašč in Podgozda na Sv. Peter nad Sotesko (888 metrov). V karti so na novo vrisane še tri planinske postojanke: zavetišče na Sv. Petru in Malem Lipovcu ter nov planinski dom Dom na Vrhtribnem. Karta vsebuje še vrsto drugih podatkov, pomembnih za planinca ali popotnika in turista. Na njej lahko najdemo podzemne jame, grobišča, pomembna drevesa, npr. rajhenavsko jelko in podobno.

Krona praznovanja tridesetletnice Trdinove poti je v decembru končan dokumentarni film Trdinova pot. Snemanje so omogočili Mestna občina Novo mesto, Komunala Novo mesto, Krka Zdravilišča in Krka - tovarna zdravil.

Franci Šali

NOVOSTI DOLENJSKE ZALOŽBE

Boris Višnovec
NOVELE O LJUBEZNI
Utva, 27. knjiga

Boris Višnovec (1936), pisatelj in režiser, se v navedeni knjigi *Novele o ljubezni* bralcu predstavi z izbranimi zgodbami, katerih lok je ujet v strune najzlahtnejših čustvenih vzgibov, kar jih premore človek doživljati in izražati do sočloveka in življenja sploh. To so občutja ljubezni, lepote in spoštovanja, s katerimi se tenkočutno in razkrito - življenjsko in metafizično - zažema v bralčevo zavest, v njegov etični in estetski izkustveni in vrednostni svet.

V osmih novelah: Prva knjiga - prva ljubezen / Dekle v belih škorenjcih / Kupčija s smrtjo / Prerokba / Razblinjanje / Čarati v ljubezni / Glas v močvirju, ki so bile v glavnem že objavljene v raznih revijah in nato odbrane za knjižno objavo, pisatelj pokaže na ljubezen kot temeljno čustvo, s katerim človek šele zmore osmisлити svoje življenje in življenje drugih. Pod zgodbično plastjo teh pripovedi, ki se rojevajo na osončenih tleh Primorja, kjer je vse kot nalašč za to, da se v kaj zaljubiš, da dojameš in užiješ ljubezen, ali na barjanskem območju Ljubljane, le ena se dogaja v samem mestu in druga poleg tega še v Zagrebu, ki zmore, to barje namreč, v svoji zimski ledeni lepoti biti tudi nevarna sila - pogubnica ljubezni, se avtor izredno pretanjeno in z nesporno umetniško močjo bliža pomenskim razsežnostim ljubezni za človekovo življenje.

Res je, da takrat, ko jo kdo nosi v sebi in jo daje drugemu/drugim, jo deli s kom, stoji na glavi. Toda brez nje bi bilo življenje prazno, saj prav ta ga zmore in zna osmisлити. Z njo se človekovo življenje preliva v mavrico, v lepoto in postaja osmišljeno/smiselno. Še več, ljubezen preživi smrt. Ta loči le tiste, ki se niso nikoli zares ljubili. Vse, kar je spočeto v ljubezni in lepoti, je nesmrtno, prehaja v nadčasnost, v večnost, je sposobno oplajati nova in nova srca, kot, recimo, drevak že zdavnaj preminulega mostiščarja, kot ples ciganke v razgreti poletni mediteranski noči, kot ženska, ki nudi človeku zatočišče svoje duše, kot list v obljubi sonca - od rojstva do vrnitve k svoji zemlji.

Ljubezen je hip, ki nikdar ne ugasne, v spominu svetli kot večna lučka enkratnega, neponovljivega življenja.

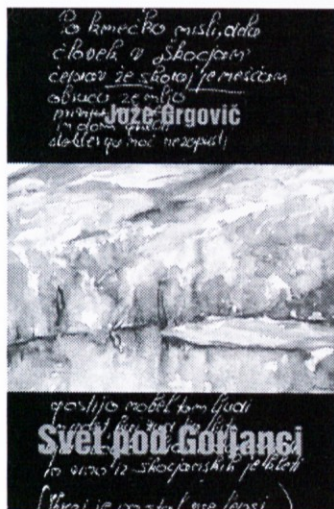
Zaman torej vsa sprenevedanja, vse teorije, vsi naslovi, vse hlastanje za močjo in obvladovanjem sočloveka, če se kdaj ne izpolni vsaj slutnja tega sna, iz katerega je zraslo vse lepo, kar je ustvaril človek. Iz ljubezni se poraja vse lepo, dobro... več kot hiša je vredno, da se starši razumejo, pravi pisatelj. In še. Ljubezen se nam zdi kot nevidna vez, ki spaja kot podvodni preliv dva otoka, dve bitji... Med milijardami svetov na samotnem planetu jo je srečal, hodila sta skupaj v zimski noči... Lepota je v listu, lepota je v ljubezni, a človek, kaj počenja človek, se sprašuje Višnovec. Kliče nadse gobasti oblak, kataklizmo samouničenja, ko drži prst na sprožilcu. Hoče se mu usodo časa, usodo planeta, usodo vsega življenja na njej vzeti v svoje roke. Postaja ubijalec, je morilec! Spravil se je nad Zemljo. Kroji ji usodo po svoji izprijeni podobi. Kliče nad vse gobasti oblak smrti. Ljubezen pa je tista, ki bi ga lahko zaustavila, ki edina lahko premaga odhajanje, odhajanje iz življenja, iz časa v večnost. Samo ljubezen nas zmore obvarovati pred temo in uničenjem. Ta osmišlja trenutke človekovega bivanja, ta daje smisel njegovemu življenju.

Kdor torej stoji na glavi, stoji prav, rešuje človeka, rešuje svet, daje vsemu smisel in lepoto.

Novele Borisa Višnoveca so zanimive kot zgodbe, so lepe kot literatura, so globoke po svojem duhovnem sporočilu. Lepi so njegovi opisi narave, polni prisposodob, in pronicljivo je njegovo zrenje v sočloveka, v njegov duševni svet ali v življenje sploh, v katerem je že tako malo prave, resnične ljubezni. In prav slednja, ta skorajšnja izgubljenka, ta zavrženka, ta odrinjenka, ta prevaranka, poteptanka, bi zmogla življenju vrniti globlji smisel, pravo vrednost, in ga obvarovati pred najhujšim - izničenjem in samouničenjem, zakaj ljubezen ne pritiska na petelina smrti, ljubezen trga človeka iz njenega objema in mu daje možnost za večno - srečno navzočnost v času in prostoru vesoljne neskončnosti.

Jože Grgovič SVET POD GORJANCI

Jože Grgovič (1939), doma iz Dolenjega Maharovca blizu Šentjerneja, izhaja iz podeželske delavsko-kmečke družine. Njegov oče je bil cestar, čeprav izučen kovač, mati pa šivilja. Sam se je izučil za mizarja in je lesu ostal zvest skoraj vso svojo zaposlitev. Le nekaj let pred upokojitvijo je opravljal delo varnostnika, in sicer v Dolenjskih pekarnah.

Morda je bilo prav to usodno za nastanek njegove prve pesniške zbirke. Namreč, tamkajšnji direktor Lojze Muhič je opazil njegovo pesniško žilico in ga nagovoril, da bi pesmi izdal, pri čemer bi mu pomagal. Tako so rokopisi Grgovičevih pesmi priromali k Dolenjski založbi, ki jih je tiskala.

V srčki Grgovičeve ljudske lirske duše je življenje v njegovi fari. Še kot bosopetnega fantiča ga je vleklo k zapisovanju lastnih doživljajskih utrinkov. Tudi strešna opeka mu je prišla prav kot otroku, če je bilo treba kaj uritmeno zapisati, kasneje je izlival iz sebe kjer koli, tudi ob svojem mizarskem ali kmečkem delu, in kadar koli, če so ga prigode, doživetja v to silila, primorala.

Grgovič je dobesedno zagledan v svojo šentjernejsko dolino, začaran od njenih Gorjancev, njene Krke in potokov, njenih vasi, polj in vinogradov, njenih gričev, cerkvic, njenih ljudi in njihovih običajev, šeg, navad, opravi ter društvenega in družabnega življenja. V vsem, o čemer piše, je ljubezen in globoka, skoraj strastna, nerazdružljiva navezanost na zemljo, človeka in njegovo življenje.

Fara, kjer so njegovi ljudje in prelepa narava, vas, kjer je živel, rasel in doživljal utrip življenja, kakršno se je narajevalo skozi veko ve in ohranjalo kot neuničljiva tradicija, in dom, ki ga je vzgojil in mu ostaja hvaležen, kamor se je vselej zatekal v žalosti, stiski ali radosti in veselju, je troje jeder za njegovo pesem. Iz njih črpa navdihe, iz njih se mu narojeva snov, ki jo preprosto ubeseduje in uzveneva. Kar tako nastaja je najbližje ljudskemu sluhu in izročilu. Zato lahko njegove pesmi upravičeno uvrstimo v zdajšnjo ljudsko pesniško žilo, katere izvor in vir je ruralno kmečko-delavsko šentjernejsko okolje.

Njegove pesmi pod naslovom Svet pod Gorjanci so razvrščene v tri razdelke: Fara, Vas, Dom. V zbirki

so torej pesmi, s katerimi se Grgovič predstavi kot izrazit ljudski pesniški tvorec. Fara/šentjernejska dolina mu nudi neskončno priložnosti, da jo upesnjuje. Očaran je od njene lepote, zagledan v običaje, društveno in družabno življenje, kakršno je, recimo, štefanovo, žegnanje, pustovanje, martinovanje, konjske dirke, kmečki sejem in podobno.

Vas, kjer se je rodil in živel, ga čustveno vrača v lepa doživetja. To so spomini na lojtrnike, s katerimi so bili prepleteni vsi važni dogodki v življenju vasi, recimo, odhajanje fantov k vojakom, poroke in razna praznovanja, večkrat z vesellicami. To so tudi večeri, ko se je oglasilo vaško petje, ko so tu in tam doma zaigrali na citre ali harmoniko. Vaško življenje vidi Grgovič trpko, boleče, ker je zdaj marsikaj od tega, kar je bilo še nedavno živo, trdno prisotno in ukoreninjeno, že skoraj izruvano, odrinjeno in potisnjeno na raven etnološke folklore. Vznemirjajo pa ga tudi sodobni procesi socialnega razslojevanja, da se revnost ali bogatost nekaterih vse bolj kažeta. Vendar vas mu je še zmeraj drugo pribežališče - njegov širši duhovni hram.

Ožji in globlji navez in privez pa mu je seveda dom. Dom, to je mati, to je oče, to so njegovi najbližji, to je njegova mladost, ko je ljubil, snubil, sanjal kot mladenič svoje mladenke, to je njegova zrelost, ko si je že sam ustvaril družino in ognjišče, kamor se je vselej zatekalo njegovo srce, ko je bilo veselo ali pa potrto, žalostno, to so naposled njegovi zdajšnji časi, ko ga že razveseljujejo vnuki, hkrati pa ga že nekaj kliče Onkraj, o čemer premišlja ter dela nekakšne obračune s svojo vestjo, ko tehta in vrednoti vse, kar je v življenju počel. Modro se mu zdi iz vsega tega povleči tudi kakšen nauk.

Grgovičeve pesmi so tudi zanimivo etnološko gradivo, saj so živ poetski zapis pretežno kmetijske duhovne stvarnosti - nekoč in danes - v šentjernejski dolini, ki jo v marsičem seveda presega ali zbližuje z duhovnostjo kmetijskega podeželja drugod na Slovenskem, še zlasti na Dolenjskem.

Kot take bodo pesmi še posebej lepo sprejete pri ljudeh, med katerimi je živel in od katerih je črpal/črpa navdihe za svoje rime.

Janez Zorko: ZMAGA, 1989
lava, 40 x 42 x 17 cm

Karel Bačer

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (50)

Čas je veter, ki pleve razpihava, le seme pusti.

Fr. Levstik

Jože Šeško

ŠEŠKO JOŽE narodni heroj

R. 4. dec. 1908 v Stari Cerkvi pri Kočevju, ustreljen 11. maja 1942 v Gramozni jami v Ljubljani. Po osnovni šoli in gimnazijski maturi na kočevski gimnaziji je študiral slavistiko na ljubljanski univerzi in po diplomi nastopil profsorsko službo na klasični gimnaziji v Mariboru, vendar je bil zaradi komunizma po treh mesecih odpuščen in 1933 pred novomeškim okrožnim sodiščem obsojen na šest mesecev zapora. Nato se je preživljal z inštrukcijami, pisal o družbenih krivicah in se potegoval za pravice delavskega razreda, organiziral delavske štrajke, po zlomu Jugoslavije pa vstajo zoper okupatorja na Kočevskem in narodnoosvobodilni tisk. 27. apr. 1942 je bil izdan, aretiran in kmalu zatem kot talec ustreljen. L. 1953 je bil proglašen za heroja. – Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, str. 771. Dolenjski list 29. jan. 1954 št. 4, str. 3 – slika. L. Menaše: Svetovni biografski leksikon, str. 940.

ŠETINA FRANC šolnik in pisatelj

R. 11. sept. 1853 v Mokronogu, u. 16. febr. 1916 v Črnomlju. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, učiteljišče pa v Ljubljani in 1874 maturiral. Od 1875 do smrti je bil učitelj v Črnomlju, nazadnje nadučitelj. Bil je član okrajnega šolskega sveta, soustanovitelj črnomaljske posojilnice in Narodne čitalnice ter močno vplival na razvoj kmetijstva v okraju. V šolskih poročilih je objavljala članke o domači vzgoji, sadjarstvu in živinoreji, sodeloval v Učiteljskem tovarišu in s pesmimi in prozo v mladinskem listu Vrtec. – SBL III, str. 610.

ŠETINC FRANC politični delavec, novinar, urednik in pisatelj

R. 29. jan. 1929 v Mihalovcu pri Dobovi. Med vojno je bil s starši izgnan v Nemčijo, bil po vojni trgovec, se ob delu šolal in končal visoko šolo za politične vede v Ljubljani. Od 1959 do 1968 je bil novinar pri Dolenjskem listu, nato odgovorni urednik Dela in slovenske izdaje Komunista. Za novinarstvo je prejel Tomšičevo nagrado. V političnem življenju je zavzemal vidnejša mesta, med drugim bil član CK KPS, Republiške konference Socialistične zveze Slovenije, CK KPJ, vendar je zaradi nastalih razmer odstopil in se umaknil iz političnega življenja. Obsežno je njegovo književno delo, saj obsega publicistiko (Aktivist, Pričevanje o nekem času; Misel in delo Edvarda Kardelja; Zbogom Jugoslavija), lovstvo (Lovec, divjad in naš čas), avtobiografska in mladinska dela (Aktivisti, Adam Gabriel, Maničine lovske dogodivščine, Ukradena mladost, Vzpon in sestop) itd. – Ko je ko 1970, str. 1026. Slovenska književnost (CZ 1996), str. 447.

ŠILC JAKOB kritik in prevajalec

R. 9. jul. 1886 v Vel. Poljanah pri Ribnici, u. 2. dec. 1961 v Ljubljani. V Ljubljani je študiral klasično gimnazijo, na Dunaju pa slavistiko in germanistiko in 1912 promoviral. Med prvo svetovno vojno je bil hudo ranjen, po vojni pa je bil vzgojitelj v Marijanišču in kot invalidski upokojenec med drugim korektor. S široko razgledanostjo in estetskim čutom je obravnaval tuje in domače književnike (Tolstoj, Kette, Murn, Župančič) in pisal prodorne knjižne ocene v Domu in svetu. – SBL III, str. 616.

ŠILC MARIJA – MAJDA pesnica, narodna herojinja

R. 17. marca 1923 v Kržetih pri Sodražici, padla v borbi 14. jul. 1944 pri Gorenji Težki Vodi, pok. na Podgradu. Osnovno šolo je končala na Gori, dva razreda meščanske šole pa v Ribnici in se izučila za trgovko. Julija 1942 je

Franc Šetinc

odšla v partizane, bila hrabra borka, bolničarka in politična delavka. Je avtorica pesmi Vstani mladina, ki je postala mladinska himna. Takoj po osvoboditvi (19. jun. 1945) je bila proglašena za narodno herojinjo. – Ribnica skozi stoletja, str. 61 – s sliko.

ŠILIH NIKO politični delavec, spomeničar

R. 8. dec. 1919 v Starem trgu pri Trebnjem, u. 23. sept. 1984 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, maturiral 1940. Kot dijak se je uveljavljal v naprednih organizacijah in bil 1939 sprejet v SKOJ. V NOB je sodeloval od 1941 in bil oktobra 1941 pri Bučki nevarno ranjen. Bil je komisar Tomšičeve in Gubčeve brigade in od 1944 načelnik oddelka Ozne za Slovenijo. Po vojni: pomočnik ministra za notranje zadeve LRS, državni sekretar za notranje zadeve, član Izvršnega sveta, ambasador FLRJ v Tunisu, član CK ZKS itd. Prejel je visoka državna odlikovanja. – Dodič: 225 let, str. 388 (napačno leto rojstva), 445. Delo 26. sept. 1984 št. 225, str. 3 – s sliko.

ŠIMENEC ANDREJ nabožni pisatelj

R. 21. nov. 1849 na Zg. Brniku, u. 19. dec. 1919 v Dolu pri Ljubljani. Gimnazijo in bogoslovje je dovršil v Ljubljani in kaplanoval na Bučki, v Šentrupertu, Šentjurju pri Šmarju in do 1903 v Šentlovrencu ob Temenici. Uredil je molitvenik »Šmarnice. Marija, Devica najmodrejša«, ki je veljal za zglednega, bil priljubljen cerkveni govornik in je z govori sodeloval v Duhovnem pastirju. – SBL III, str. 619.

ŠINKOVEC IVAN novinar

R. 4. maja 1921 v Zagorju ob Savi, u. 23. maja 1974 v San Franciscu. V NOB je sodeloval od 1941, opravil v Beli krajini tečaj za partizanske novinarje, sodeloval v Ljudski pravici in bil kasneje njen glavni urednik. Po vojni je končal ekonomsko fakulteto v Ljubljani, bil od 1951 glavni urednik Ljubljanskega dnevnika, od 1959 odgovorni urednik Slovenskega poročevalca, nato glavni urednik Tovariša. L. 1964 je postal sekretar za informacije v skupščini LRS. – Ko je ko 1970, str. 1030. Delo 24. maja 1974 št. 120, str. 2 – s sliko.

Pavel Šivic

ŠIVIC PAVEL komponist in pianist

R. 2. febr. 1908 v Radovljici, u. 31. maja 1995 v Ljubljani. Po gimnazijski maturi je študiral glasbo na Konservatoriju v Ljubljani in diplomiral, se izpopolnjeval v Pragi in bil docent na državnem konservatoriju, nato na glasbeni akademiji v Ljubljani. L. 1944 je odšel v partizane in januarja 1945 prevzel vodstvo Invalidskega pevskega zbora v Vojni vasi v Beli krajini ter z njim nastopil v Črnomlju, v Bariju v Italiji in Biogradu na moru. Od 1962 je bil redni profesor na akademiji za glasbo v Ljubljani. Kot pedagog je vzgojil vrsto obetajočih talentov. Že od študijskih let se je ukvarjal tudi s komponiranjem vokalnih, klavirskih, orkestralnih in komornih del ter opere Cortesova vrnitev, Svitanje, Samorog. Nagrade: red zaslug za narod III. stopnje, Prešernova nagrada (1975). – SBL III, str. 625. K. Kovačević: Glasbeniki (CZ 1988), str. 385.

Stanko Škaler

ŠKALER STANKO zgodovinar in muzealec, Valvasorjev nagradenec

R. 1. dec. 1928 na Velikem Obrežu, u. 29. maja 1973 v Brežicah. Gimnazijo je študiral v Brežicah in 1955 diplomiral iz zgodovine na ljubljanski univerzi. Nato je bil kustos v Posavskem muzeju v Brežicah, od 1962 do smrti pa ravnatelj. Po njegovi zaslugi je muzej postal sodobno urejena ustanova s pomembnimi zbirkami in stalno razstavo o NOB v Posavju ter o slovensko-hrvaškem uporu 1573. Poleg tega je pisal razprave v Zborniku Posavje I ter Videm-Krško nekdanj in sedaj, v Varstvu spomenikov ter napisal vodnika: Brežice in Po poteh slovensko-hrvaškega kmečkega upora 1573. – Časopis za narodopisje, Nova vrsta 10 (XLV)/1974 št. 2, str. 215. Jarčev zbornik, str. 298 – slika.

ŠKARJA IVAN pravnik

R. 10. maja 1879 na Mirni, u. 29. jun. 1941 v Beogradu. Po maturi na novome-

ški gimnaziji 1898 je študiral pravo na Dunaju in 1903 diplomiral. Med prvo svetovno vojno je bil v italijanskem ujetništvu, se 1919 vrnil, bil vodja pravnega oddelka pri Poverjeništvu za javna dela in dve leti predaval upravno pravo na tehnični fakulteti. L. 1924 je bil imenovan za člana Državnega sveta v Beogradu. S članki je sodeloval tudi v Slovenskem pravniku. – SBL III, str. 628.

ŠKERL FRANCE – BREGAR zgodovinar, bibliograf in urednik, spomeničar R. 14. marca 1909 na Ježici, u. 19. okt. 1985 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani je študiral zgodovino in zemljepis, 1934 diplomiral, 1939 pa promoviral. L. 1942 je odšel v partizane, bil poslan na Primorsko, se vrnil na Dolenjsko in postal urednik Slovenskega poročevalca, 1944 pa član Znanstvenega inštituta. Po vojni je služboval v Muzeju NOB, v Državnem arhivu Slovenije in v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (kot znanstveni svetnik). Je avtor številnih člankov, razprav in knjig o NOB: Boj Primorcev za ljudsko oblast; Ljubljana v borbi; 15 let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev, 1945-1959. – SBL III, str. 631. Koledar Mohorjeve družbe 1987, str. 167. – slika.

Amat Škerlj

ŠKERLAVAJ MILAN – PETRAČ organizator partizanskih tiskarn, spomeničar

R. 1. maja 1910 v Krškem, u. 1. febr. 1980 v Ljubljani. Kot trgovski pomočnik se je udeleževal v sindikatih in bil 1939 sprejet v KPS. 1942 je prevzel vodstvo Centralne tehnike KPS in ta posel opravljal do 1943, ko je odšel v partizane in organiziral tiskarne na Dolenjskem. Po vojni je bil predsednik Komisije za turizem in vodja Založbe Borec. Odlikovan je bil z redom zaslug za narod z zlato zvezdo in je častni član občine Kočevje. – TV 15 25. okt. 1973 št. 43, str. 13 – s sliko. Delo 5. febr. 1980 št. 29, str. 2. Delo 22. okt. 1985 št. 246, str. 13 (osmrtnica).

ŠKERLAVAJ PETER arhitekt in projektant

R. 22. okt. 1944 v Črmošnjicah. Diplomiral 1969 na fakulteti za arhitekturo, gradbeništvo in arhitekturo. Prejel je številne nagrade za dela na področju notranjega in grafičnega oblikovanja, tako 1988 Župančičevo nagrado (oblikovanje interierja). Dela na področju arhitekture: Tovarna slaščic Mercator Konditor, Svečarna na Starem trgu, Modni center, Modni bar (vse v Ljubljani). – Kdo je kdo za Slovence 1991, str. 256.

ŠKERLJ AMAT (LJUBIVOJ) šolnik in prevajalec

R. 28. apr. 1878 (sin pravnik Ivana), u. 10. febr. 1927 v Gotni vasi, pok. v Šmihelu pri Novem mestu. Po maturi na novomeški gimnaziji (1896) je študiral klasično jezikoslovje na Dunaju in v Gradcu ter od 1901 do smrti služboval na novomeški gimnaziji kot profesor do 1921, nato kot ravnatelj. Bil je priznan pedagog, organiziral je dijaške dramske in glasbene prireditve, pisal o reformi srednje šole, si prizadeval za napredek kmetijstva v novomeški okolici in bil vrsto let občinski odbornik v Šmihelu. Njegove izvrstne prevode Horacijevih satir in pisem je izdal po Škerljevi smrti Anton Sovre. Po mnenju dr. Kajetana Gantarja so ti prevodi ena najbolj uspešnih prepesnitev iz antike v slovenščino. – SBL III, str. 633. Jarčev zbornik, str. 246 – slika.

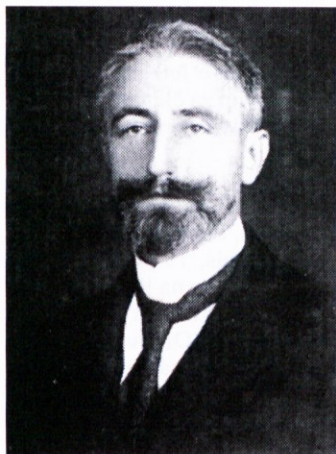
ŠKERLJ ANTON pravnik

R. 3. nov. 1935 (vnuk Amata) v Gotni vasi. Po osnovni šoli je obiskoval novomeško gimnazijo (matura 1953), diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani, stopil v sodno službo, se nato posvetil odvetništvu in 1966 odprl lastno pisarno. Bil je med vodilnimi novomeškimi šahisti. Čeprav je že v pokoju, je občinski svetnik in od ustanovitve Društva Novo mesto (1993), ki z javnimi tribunami in pismi pristojnim skrbi za njegovo kulturno podobo, njegov predsednik. Je velik ljubitelj Novega mesta, naravnih lepot in planincev. – Dolenjski list 17. okt. 1996 št. 42, str. 12 – s sliko. Novi Medij 1997 št. 10, str. 27.

ŠKERLJ IVAN pravnik

R. 1848 v Vrhpolju pri Vipavi (oče Amata, Ivana, Milana in Stanka), u. 27.

Milan Škerlj

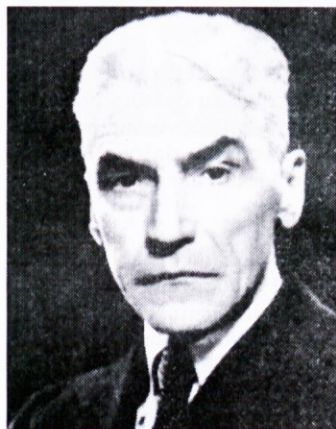
sept. 1932 v Novem mestu. Kot pravnik je služboval v Škofji Loki, Črnomlju, Žužemberku, Kranju in Novem mestu pri državnem pravdništvu in okrožnem sodišču, kjer je postal 1905 sodni svetnik. L. 1910 je stopil v pokoj. V Kranju in Novem mestu je bil predsednik Čitalnice, tu pa tudi predsednik Družbe sv. Cirila in Metoda. Bil je med ustanovitelji društva Pravniki. – Pol stoletja društva »Pravniki«, str. 53. Koledar Ciril-Metodove družbe 1933, str. 69 – slika.

ŠKERLJ IVAN šolnik in bibliofil

R. 8. apr. 1884 v Kranju (sin pravnika Ivana), u. 3. dec. 1956 v Ljubljani. Po maturi na novomeški gimnaziji (1902) je študiral klasično jezikoslovje v Gradcu in bil profesor na II. drž. gimnaziji v Ljubljani od 1910 do 1945, nato pa tri leta njen ravnatelj. Bil je kakor njegov brat Amat izvrsten pedagog in vrh tega velik zbiralec knjig, še posebej starih slovenskih tiskov, unikatov, knjig s posvetili, priložnostnih tiskov itd. Ostanke knjižnice je odkupila tudi Študijska knjižnica M. Jarca v Novem mestu. – SBL III, str. 635.

ŠKERLJ MILAN pravnik, akademik

R. 4. sept. 1875 v Ljubljani (sin pravnika Ivana), u. 8. dec. 1947 prav tam. Po maturi na novomeški gimnaziji 1893 in enoletni vojaški službi je na dunajski univerzi študiral pravo in 1899 promoviral. Služboval je v Novem mestu, Mokronogu, Gradcu in 1908 postal namestnik državnega pravdnika v Ljubljani, 1917 pa sekcijski svetnik in si pridobil veliko zaslug za pravice slovenske pri sodiščih na Primorskem. L. 1920 je postal dvorni svetnik, 1924 redni profesor na pravni fakulteti v Ljubljani, 1940 pa redni član Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Bil je velik strokovnjak za trgovinsko ali prometno pravo in je prejel visoka državna odlikovanja. – SBL III, str. 635 (z napačnim dnem smrti: 10. december). Letopis AZU II/1947, str. 106.

Stanko Škerlj

ŠKERLJ STANKO lingvist, akademik

R. 7. febr. 1893 v Novem mestu (sin pravnika Ivana), u. 21. jul. 1975 v Ljubljani. Po maturi na novomeški gimnaziji 1911 je študiral romanistiko in germanistiko na Dunaju ter 1916 promoviral, star 23 let. Izpopolnjeval se je na Sorboni in drugih visokih šolah v Parizu, bil 1930-34 docent na beograjski univerzi, nato izredni profesor za italijanski jezik in književnost, od 1946 pa redni profesor na ljubljanski univerzi, dekan filozofske fakultete in od 1969 redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Raziskoval je sintakso romanskih jezikov, zgodovino književnih in splošnokulturnih odnosov med Slovenci, južnimi Slovani in Italijani. Med številnimi domačimi in tujimi odlikovanji je prejel tudi francosko priznanje Légion d'honneur. – SBL III, str. 637.

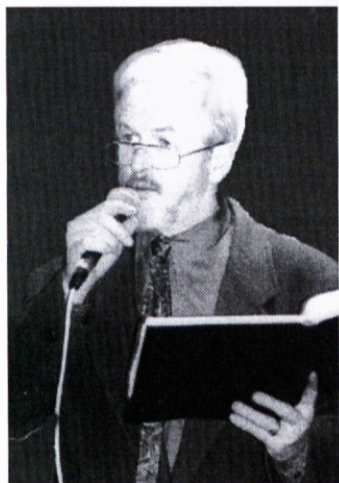
ŠKODA IGNAC teolog in publicist

R. 1. febr. 1909 na Zaplazu pri Čatežu na Dolenjskem, u. 17. sept. 1982 prav tam. Po maturi na novomeški gimnaziji in končanem bogoslovju je kot kaplan služboval v Škocjanu in na Krki, 1937 pa je postal župnik v Škocjanu (najmlajši župnik v Sloveniji). Po vojni je bil 10 let v zaporu, nato je dobil župnijo Šmartno v Tuhinju, tu sezidal novo cerkev, 1962 pa je bil premeščen na Bled, kjer je lahko pridigal tudi tujim turistom, ker je obvladal več jezikov. Bil je član komisije za turizem pri Jugoslovanski škofovski konferenci in mnogo potoval po Evropi, bil v Angliji, Ameriki, Argentini in Zambiji. Obnovil je župno cerkev in župnijo na Bledu in sodeloval s članki v Družini in reviji Nova pot. – Glasnik Slovenskega duhovniškega društva XII/1982 št. 4, str. 181 – s sliko.

ŠKODLAR (FRANC) ČORO slikar, restavrator in časnikar

R. 2. nov. 1902 v Ljubljani, u. 19. maja 1996 prav tam. Po osnovni šoli je obiskoval realko in bil v petem razredu izključen. Slikarstva se je učil v raznih ateljejih na Dunaju v Muenchnu in po vrnitvi pri časopisu Jutro sodeloval kot novinar, ilustrator in umetnostni kritik. L. 1941 se je vključil v OF in sept. 1943 odšel v partizane. Po osvoboditvi je bil član komisije za ugotavljanje kulturne škode, ki jo je povzročil okupator, in vodja Federalnega

Rudi Škof

zbirnega centra. Od 1948 je živel kot svoboden umetnik. Že v srednji šoli je rad risal, se po vrnitvi iz tujine učil slikanja al fresco ter s slikarjem Ferdom Veselom upodabljal dolensko pokrajino, portrete in akte ter naslikal tudi pisatelja dr. Slavka Gruma. Opravil je več restavracijskih del za Narodno galerijo v Ljubljani, Novo mesto, Koper in Piran. Zelo vneto je nastopal v polemikah o avtentičnosti Prešernove podobe, ki jo je pred leti odkril na Dunaju dr. Marko Marin. – SBL III, str. 638. Slovenski almanah 1979, str. 81 – slika.

ŠKOF RUDI kulturni delavec

R. 17. apr. 1943 v Dragomlji vasi. Osnovno šolo je obiskoval v Suhorju, nižjo gimnazijo v Metliki, srednjo zdravstveno šolo pa v Ljubljani. Živi v Novem mestu in je zdravstveni inšpektor. Kot ljubitelj kulture je v Novem mestu razvil živahno kulturno dejavnost, organizira razne prireditve, predavanja, razstave, je konferansje in pobudnik kulturnih akcij. Pomagal je Študijski knjižnici nabaviti dragoceno izdajo Gutenbergove Biblije, dal pobudo za obnovev nagrobnika Julije Primčeve in njene matere na šmihelskem pokopališču, ima v načrtu obnovev Julijine sobe v nekdanjem Novem dvoru, spominske zbirke Janeza Trdine itd. – Dolenjski list 30. januarja 1979 št. 4, str. 19 – s sliko.

ŠKOFIC JANEZ nabožni pisatelj in sadjar

R. 22. dec. 1821 na Brdu pri Lukovici, u. 30. apr. 1871 v Suhorju pri Metliki. V Ljubljani je končal gimnazijo, filozofijo in bogoslovje in bil kaplan v Hrenovicah, Črmošnjicah in Dolenjskih Toplicah, od 1858 do smrti pa župnik v Suhorju v Beli krajini. Izdal je knjižico Sv. Jožef, naš varh in pomočnik v življenju in ob smrti, sodeloval v Novicah, Zgodnji danici in Slovenskem prijatelju s pridigami in bil dober sadjar, vinogradnik in sviloprejec: kot takega ga večkrat omenja Trdina. – SBL III, str. 640.

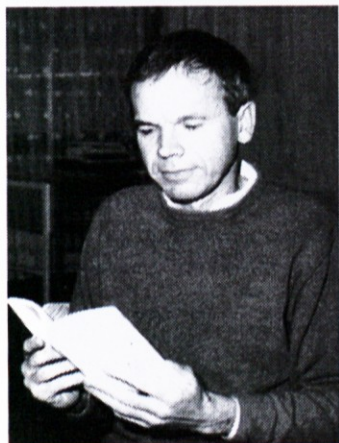
ŠKOFIC JOŽEF pisatelj

R. 16. marca 1858 v Ljubljani (bratranec Franca Skofiča), u. 18. maja 1896 prav tam. Po maturi na ljubljanski gimnaziji je študiral pravo na Dunaju in bil nazadnje sodni pristav v Vel. Laščah. L. 1879 je bil med ustanovitelji Literarnega društva na Dunaju ter bral v njem in v društvu Slovenija prozo in pesmi. V Stritarjevem Zvonu je bil l. 1880 med glavnimi sodrujnikmi. Pisal je tudi podlistke v Slovenskem narodu. – SBL III, str. 640.

ŠKOFIČ FRANC gl. SKOFIČ FRANC!

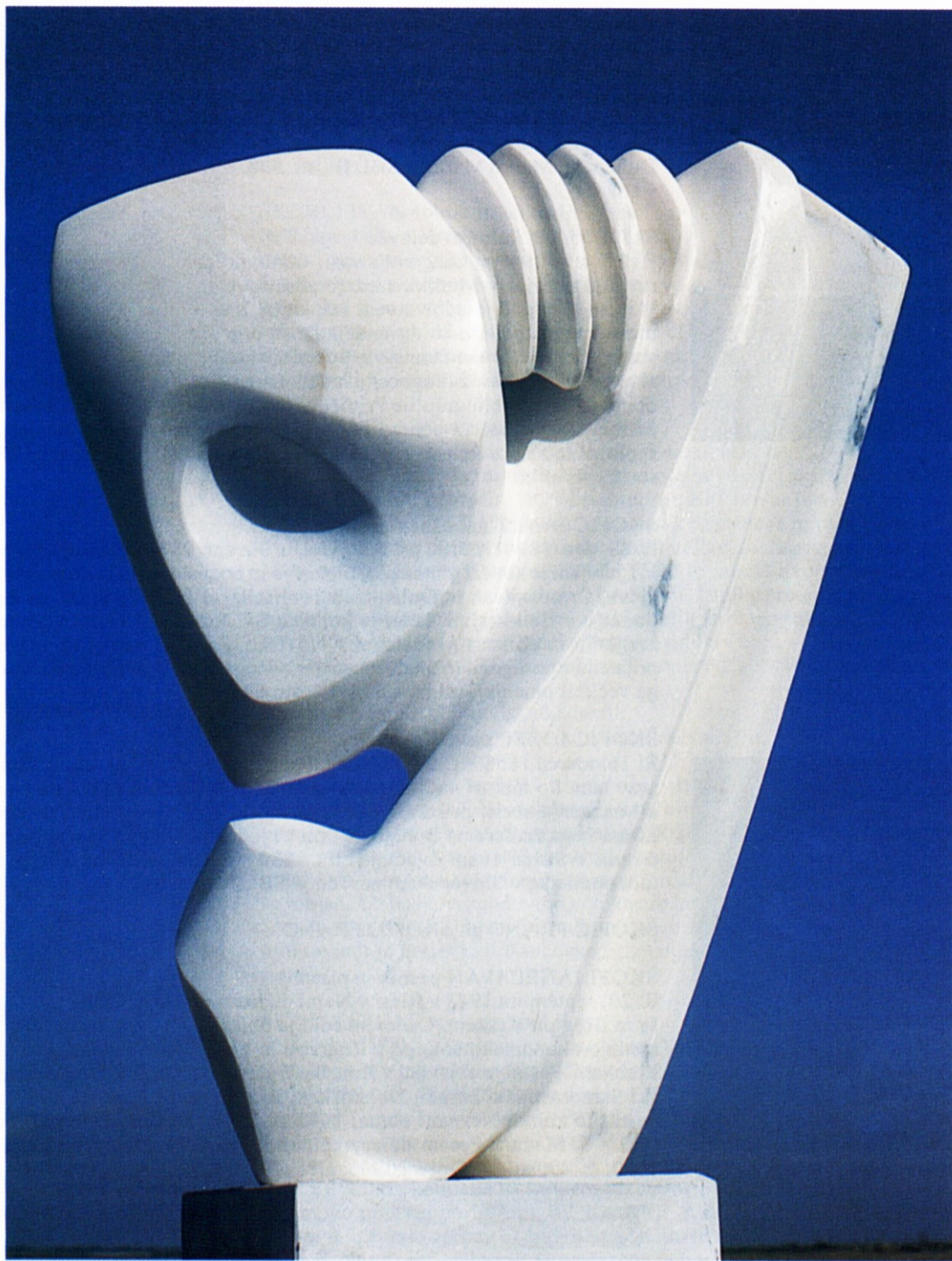
ŠKOFLJANEC IVAN pesnik in pisatelj

R. 29. septembra 1943 v Riesi v Nemčiji, kamor so bili Nemci pregnali starše iz Breg pri Krškem. Osnovno šolo je obiskoval v Leskovcu pri Krškem, srednjo ekonomsko šolo pa v Zagrebu in postal ekonomski tehnik. Živi v Ljubljani. Pesmi je objavljaj v Kmečkem glasu, Dolenjskih razgledih, trebanjski Samorastniški besedi, Dolenjskem listu in reviji Rast. L. 1989 je izdal pesniško zbirko Neznani obraz, 1997 pa Rojstvo cveta. Piše tudi prozo in igre. – J. Menart: Pesem dolensjske dežele, str. 394. Dolenjski list 11. dec. 1997, št. 49, str. 10. Dolenjski razgledi 19. dec. 1974 št. 7, str. 130 – slika.

Ivan Škofljanec

Janez Zorko: SKULPTURA 90, 1990
marmor, 70 x 62 x 40 cm

NOVEMBER

Umetnik Janez Boljka; foto: Milan Markelj

LJUBLJANA, 4. - 8. novembra - Na 13. slovenskem knjižnem sejmu v Cankarjevem domu je knjižni ilustrator Lucijan Reščič iz Trebnjega prejel priznanje za ilustracije knjige *Legende Indijancev Tupi*.

NOVO MESTO, 5. novembra - KUD Krka je v galerijskih prostorih v Ločni pripravilo razstavo del akademskega slikarja Jožeta Marinča iz Kostanjevice na Krki. Umetnika je predstavil umetnostni likovni kritik Iztok Premrov, za prijeten glasbeni del pa je poskrbela vokalna skupina Katice.

NOVO MESTO, 5. novembra - Na seji uredništva Rasti je novomeški župan Franci Koncilijs kot predstavnik izdajateljice revije, Mestne občine Novo mesto, podelil grafike Rudija Stoparja Janezu Komelju, Franciju Šaliju in Jožetu Škufci za njihov prispevek pri nastanku in razvoju revije.

MOKRICE, 6. novembra - Društvo likovnikov Oko je na gradu organiziralo javno dražbo 43-ih likovnih del 34-ih likovnih ustvarjalcev. Denar so namenili društvu Sonček - Posavje.

NOVO MESTO, 6. novembra - V galeriji Luna so odprli fotografsko razstavo koprskega ustvarjalca Maria Gregoriča.

SEVNICA, 6. novembra - ZKD Sevnica je v likovni galeriji gradu organizirala razstavo del slikarke Jerce Šantej. Otvoritev se je pričela s koncertom Vlada Kreslina v Lutrovski kleti.

KOČEVJE, VELIKE LAŠČE, 7. novembra - V Pokrajinskem muzeju so odprli razstavo Jama in jamarstvo na Kočevskem, v Levstikovem domu v Velikih Laščah pa razstavo Večer o Jožetu Javoršku.

OSILNICA, 7. novembra - V gostišču Kovač so odprli razstavo slik 1. likovne delavnice Petra Klepca. Govoril je umetnostni zgodovinar Janez Mesesnel, nastopili pa so učenci tamkajšnje osnovne šole.

SEVNICA, 7. novembra - V kulturni dvorani so uprizorili komedijo Mira Gavrana Iščem moža s kulturo srca.

NOVO MESTO, 9. novembra - V veliki dvorani KC Janeza Trdine je gostovalo lutkovno gledališče Minor iz Prage z igrico Miško Kroglica.

NOVO MESTO, 9. novembra - Minilo je sto let od rojstva slovenskega slikarja in grafika Janeza Mežana z Gorenjske, ki je enega izmed svojih ustvarjalnih obdobj preživel v Novem mestu.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 11. novembra - V Galeriji Božidarja Jakca so predstavili monografsko oblikovan katalog Radost ustvarjanja umetniških stvaritev Janeza Boljke, ki jih je pred tremi leti podaril galeriji.

BREŽICE, 13. novembra - Posavski muzej je v galeriji enote Dolenjske banke pripravil razstavo del domačega akademskega slikarja Alojza Konca. Za predstavitev avtorja in njegovih del je poskrbela kustodinja Jožica Vratačnik, večer pa so z glasbo popestrili učenci glasbene šole.

ČRNOMELJ, 13. novembra - V novi dvorani glasbene šole so pripravili recital kontrabasista Ivana Jakoba iz Ljubljane.

DOLENJSKE TOPLICE, 13. novembra - V razstaviščnem prostoru zdravilišča so pripravili razstavo slikarja Kostje Viranta z naslovom Slovenska pokrajina. V kulturnem programu so nastopili: igralec Aleksander Valič, pisatelj Vasilij Polič in kitarist Dušan Pavlenič.

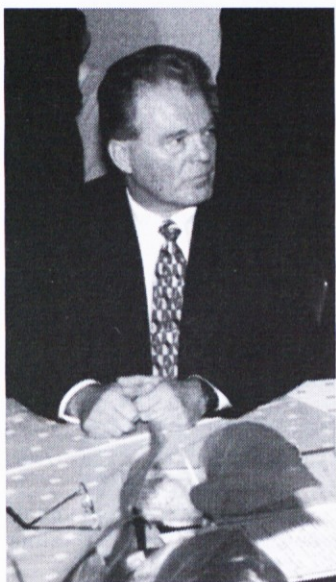
NOVO MESTO, 13. novembra - Ljubljanski pisatelj Igor Škamperle je v Knjižnici Mirana Jarca predstavil svoj roman Kraljeva hči.

NOVO MESTO, 13. novembra - ZKD in Literarni klub Dragotina Ketteja sta pripravila literarni večer v KC Janeza Trdine; gost je bil Andrej Žigon.

NOVO MESTO, 13. novembra - V hotelu Krka so predstavili mojstrovine iz etnološke zakladnice Dolenjske in Bele krajine, ki sta jih po lastnih zamislih oblikovali Jelka Kupec in Jožica Škof. Na otvoritvi je govorila kustodinja Dolenjskega muzeja Ivica Križ, za kulturni program pa so poskrbeli člani Vinogradniškega okteta iz Šentjerneja in plesalke skupine Kres.

NOVO MESTO, 14. novembra - V KC Janeza Trdine je bila premiera filma Milice, ki je nastal v produkciji Studia Vrtnec. Avtorji akcijske ko-

Avtor knjige *Vino in zdravje* na predstavitvi svojega dela; foto: Milan Markelj

Pisatelj in publicist Drago Jančar na prireditvi v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu; foto: Milan Markelj

medije so: Sašo Đukič, Franci Kek, Jani Muhič, Petra Škerl in Rok Jožef.

NOVO MESTO, 14. novembra - V gostilni Na hribu je bila predstavitev knjižne novosti dr. Petra Kapša *Vino in zdravje*, ki je izšla pri novomeški založbi Erro. Na prireditvi, na kateri sta poleg avtorja spregovorila založnik in oblikovalec knjige Toni Vovko ter enolog dr. Julij Nemanič, so nastopili tudi recitator Smiljan Trobiš, citrar Rudi Mlinarič, kvartet Amulet in oktet Adoramus.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 15. novembra - S slavnostno akademijo so proslavili 70-letnico uprizarjanja gledaliških iger in 60-letnico tamkajšnjega kulturnega doma. Slovesnosti, na kateri je bil slavnostni govornik rojak dr. Janko Prunk, so se udeležili skladatelj Jakob Jež, pianist Bojan Goršek, pisatelj dr. Alojz Rebula in publicistka Zora Tavčar - Rebula. Ločani so predstavili prizor iz Partljičeve komedije Štajerc v Ljubljani, tajnik ZKD Sevnica Albert Felicijan pa je Kulturnemu društvu Primož Trubar podelil posebno priznanje.

NOVO MESTO, 15. novembra - Na jazzovskem večeru v lokalu Pri slonu je nastopil kitarist Primož Grašič s svojim triom.

VIDEM, 15. novembra - V Jakličevem domu je bila 2. medobmočna revija manjših vokalnih skupin, ki sta jo pripravila ZKD občin Dobrepolje, Grosuplje in Ivančna Gorica ter Kulturno društvo Dobrepolje.

GLOBODOL, 18. novembra - V vrsti Koncertov ob svečah v Domu glasbene dediščine je bil v organizaciji Edition Bizjak deseti koncert, na katerem sta nastopila flavtistka Jurka Zoroja in kitarist Andrej Grafenauer.

ZAGREB, 18. novembra - V galeriji Forum so odprli razstavo del brežiškega akademskega slikarja Dušana Filipčiča. Avtorja je predstavil Bojan Božič.

NOVO MESTO, 20. novembra - V Knjižnici Mirana Jarca je avtorica Helena Bizjak iz Ljubljane s svojimi učenci predstavila strokovno knjižno novost *Ustvarjalna pedagogika za tretje tisočletje*.

NOVO MESTO, 21. novembra - Alenka Pirjevec in Jernej Slapernik sta z lutkovno predstavo Hopa hop nastopila v Knjižnici Mirana Jarca.

RAŠICA, 21. novembra - Na Trubarjevi domačiji so odprli razstavo del domačega akademskega slikarja Sama Kovača.

ARTIČE, 22. novembra - V organizaciji ZKD Slovenije, občinske zveze in KUD Oton Župančič je v kulturnem domu na republiškem srečanju ljudskih pevcev in godcev nastopilo 13 skupin iz vse države.

GROSUPLJE, 22. novembra - V organizaciji ZKD občin Dobrepolje, Grosuplje in Ivančna Gorica je bila 2. medobmočna revija odraslih pevskih zborov.

JANKOVIČI PRI ADLEŠIČIH, 22. novembra - Na domačiji Raztresen so predstavili pesniško zbirko Neve Malek iz Maribora *Od tu in tam* ter odprli razstavo risb slikarja Vojka Pogačarja, ki je likovno opremil zbirko. Večer so popestrile Kresnice iz Adlešičev ter Uroš Raztresen s harmoniko.

KRŠKO, 22. novembra - V kulturnem domu se je s slavnostnim koncertom končalo praznovanje 40-letnice delovanja Pihalnega orkestra Videm, ki ga že 22 let vodi prof. Drago Gradišek. Glasbenikom, ki v orkestru igrajo že 30 in 40 let, so podelili priznanja in Gallusove značke. V počastitev jubileja je orkester izdal zgoščenko.

NOVO MESTO, 23. novembra - Televizijski napovedovalec in voditelj Tilen Skubic je z recitalom Slomšek med nami gostoval v frančiškanski cerkvi.

NOVO MESTO, 26. novembra - V Knjižnici Mirana Jarca je Jadranka Matić Zupančič vodila pogovor s pisateljem Dragom Jančarjem. Predstavila sta knjigo *Ko se nasanjamo*, bomo spali naprej, ki je izšla pri Mohorjevi družbi.

BREŽICE, 27. novembra - V knjižnici je avtor Ivan Mohorič predstavil svojo knjigo *Firbec* pa tak.

KRŠKO, 27. novembra - Valvasorjeva knjižnica je pripravila okroglo mizo z naslovom *Kakšna bo vaša knjižnica v 21. stoletju*.

NOVO MESTO, 27. novembra - V restavraciji Splošne bolnišnice je bila otvoritev del slikarke Milene Pavlin - Houška iz Maribora.

DUNAJ, 28. novembra - V galeriji Kluba slovenskih študentk in študentov se je z najnovejšimi stvaritvami predstavila šentjernejska slikarka Jožica Medle.

NOVEMBER

DVOR, 28. novembra - V kulturnem domu je domače kulturno društvo skupaj s Turističnim društvom Suha krajina in Dolenjskim listom pripravilo predstavitev knjige Toneta Jakšeta Dolenjski obrazi.

KRŠKO, 28. novembra - V avli kulturnega doma sta se s prvo samostojno likovno razstavo predstavila člana društva likovnikov Oko Blandina Markovič iz Krškega in Tone Kastelic iz Kostanjevice.

NOVO MESTO, 28. novembra - V Dolenjskem muzeju je predsednik Milan Kučan kot pokrovitelj odprl razstavo Železna doba na Slovenskem - Kapitelska njiva, ki je ena najpomembnejših arheoloških razstav v Sloveniji. Avtor razstave je arheolog Borut Križ, ki že vrsto let vodi izkopavanja na Kapitelski njivi, umetniški vodja postavitve pa arhitekt Jovo Grobovšek. Ob tej priložnosti je izšel tudi katalog.

NOVO MESTO, 28., 29. novembra - Literarni klub Dragotina Ketteja je v KC Janeza Trdine pripravil mednarodni literarni večer. Poleg 17-ih domačih literarnih ustvarjalcev se ga je udeležilo tudi šest literatov iz Bosne in Hercegovine. Pozdravni nagovor je imel novomeški župan Franci Koncilija. Izšel je tudi katalog pesniških listov Iz vode, iz sebe.

ČATEŽ OB SAVI, 29. novembra - Ob sprejetju Rotary kluba Čatež v Rotary International so v hotelu odprli likovno razstavo dveh članov: Rudija Stoparja in Petra Krivca.

KRKA, 29. novembra - Društvo harmonikarjev Krka s predsednikom Stanetom Černetom je v tamkajšnjem družbenem centru pripravilo revijo ljubiteljskih harmonikarjev.

KRŠKO, 29. novembra - V kulturnem domu je nastopil sloviti ljubljanski Trio Lorenz, ki letos praznuje 40 let umetniškega delovanja.

SEVNICA, 29. novembra - ZKD Sevnica je v jedilnici Lisce pripravil 8. srečanje ljudskih pevcev Je hramček odprt, na katerem se je predstavilo 18 pevskih skupin iz Bele krajine, Dolenjske, Posavja in Štajerske.

STRAŽA, 29. novembra - Ob 40-letnici delovanja je Pihalni orkester Krka Zdravilišča, ki ga vodi Miro Saje, v kulturnem domu pripravil slavnostni koncert.

ŠENTLOVRENC, 29. novembra - V kulturnem domu je s koncertom S pesmijo po Sloveniji nastopil pevski zbor Zagriški fantje.

BREŽICE, 30. novembra - V okviru prireditev ob tednu Karitasa je domača organizacija Karitas v prosvetnem domu organizirala dobrodelni koncert z mnogimi domačimi glasbeniki in gosti.

MIRNA PEČ, 30. novembra - S prireditvijo Dolenjska v plesu in pesmi je v kulturnem domu ob 15-letnici delovanja nastopila folklorna skupina Račna. Predstavili sta se tudi trebanjska skupina Pušelje in družina Mežan z ljudskimi pesmimi.

TREBNJE, 30. novembra - V kulturnem domu se je s slovensko ljudsko pesmijo predstavila domača skupina Raglje.

BREŽICE, november - Festival stare glasbe Brežice 1997 in glavni organizator te prireditve Zavod Ars Ramovš sta prejela občinsko priznanje za izjemno uspešno organizacijo in kakovostno izvedbo festivala.

LJUBLJANA, november - Pri založbi Nova revija je izšla knjiga o slovenskem slikarstvu 20. stoletja Poteze novomeškega rojaka dr. Milčka Komelja.

LJUBLJANA, november - Na občnem zboru Slovenskega etnološkega društva je Iva Stiplovšek prejela Murkovo listino za etnološko delo v Posavskem muzeju Brežice.

NOVO MESTO, november - Ob 50-letnici delovanja Dijaškega doma je izšel zbornik Dijaški dom Novo mesto - 50 let, ki ga je uredila Ivanka Mestnik.

DECEMBER

NOVO MESTO, 2. decembra - V Galeriji Krka so odprli razstavo del 18. Krkinega srečanja slikarjev na Otočcu z naslovom Polja neskončnih možnosti. Sodelovalo je osem slikarjev. V kulturnem programu je nastopil kitarist Tomaž Rajterič. Razstavo je pospremil tudi izid kataloga.

ŠENTJERNEJ, 3. do 5. decembra - Mladinska knjiga - Knjigarna Novo mesto in tamkajšnja osnovna šola sta v avli šole pripravili 17. Miklavžev knjižni sejem. Gost prireditve je bil pisatelj Ivan Sivec.

Miklavžev knjižni sejem v Šentjerneju je pritegnil veliko mladih; foto: Milan Makelj

Anica Zaletel med svojimi slikami na steklu na razstavi v frančiškanskem samostanu v Novem mestu; foto: Milan Markelj

BREŽICE, 4. decembra - Društvo ljubiteljev fotografije Krško je v Posavskem muzeju pripravilo fotografsko razstavo svojih članov.

METLIKA, 4. decembra - Ljudska knjižnica in Dolenjski list sta v čitalnici pripravila predstavitev knjige prof. Jožeta Dularja Mesto nad Bojico.

NOVO MESTO, 4. decembra - V Galeriji Luna so odprli fotografsko razstavo Stražana Boruta Peterlina. Na ogled so bile fotografije s prireditve Rock Otočec 1997.

GLOBODOL, 5. decembra - V Domu glasbene dediščine je bil koncert za dvoje orgel. Igrala sta Milko Bizjak in Angela Tomanič.

KRONOVO, 5. decembra - Podjetje Arhitekton je v gostilni Prešeren pripravilo slikarsko razstavo Milene Stepančič iz Nove Gorice.

ŠENTJERNEJ, 5. decembra - V šoli je bila predstavitev pesniške zbirke Jožeta Grgoviča Svet pod Gorjanci, ki je izšla pri Dolenjski založbi. Na prireditvi so nastopili recitatorka Marina Jordan, šentjernejska godba, ansambel Vrisk in Vinogradniški oktet.

DRAGATUŠ, 6. decembra - V okviru praznovanja 40. rojstnega dne dragatuških folkloristov je v kulturnem domu nastopila folklorna skupina.

NOVO MESTO, 6. decembra - V razstavnih prostorih frančiškanskega samostana so odprli razstavo Družinska pratika na steklu Anice Zaletel iz Radovljice. Slikarko je predstavil dr. Cene Avguštin, nastopili pa so še recitator Tomaž Koncilija in pevci frančiškanskega komornega zbora.

ZAGREB, 9. decembra - S posredovanjem Galerije Božidarja Jakca iz Kostanjevice na Krki so v Muzeju za umetnost in obrt odprli veliko razstavo novomeškega akademskega slikarja Branka Suhyja. Razstavo slik, grafik in risb obsežnega cikla Španska palma je odprl slovenski veleposlanik na Hrvaškem Matija Malešič, umetnika pa je predstavil direktor Moderne galerije Zagreb Igor Zidič.

NOVO MESTO, 10. decembra - V Knjigarni Mladinske knjige se je z več knjižnimi novostmi predstavila založba Domus.

BREŽICE, 11. decembra - V prostorih knjižnice so člani literarne in citrarske sekcije domačega kulturno-umetniškega društva skupaj z zunanji sodelavci ob 197. obletnici rojstva Franceta Prešerna pripravili večer njegove poezije.

BRUSNICE, 12. decembra - V prostorih osnovne šole je bil letni koncert ženskega pevskega zbora Turističnega društva Ratež, ki ga vodi Romana Križman. Gost večera je bil moški pevski zbor Ruperčevrh.

GRADAC, 12. decembra - V tamkajšnjem gradu je metliška Ljudska knjižnica odprla novo izposojevališče, ki ga bo vodila Breda Trinko.

NOVO MESTO, 12. decembra - V čitalnici Študijskega oddelka Knjižnice Mirana Jarca je bila predstavitev najnovejšega romana Vladarka pisatelja Andreja Moroviča.

ŠENTJERNEJ, ŠKOCJAN, 12. decembra - Alenka Pirjevec in Jernej Slapernik sta s predstavo Hopa hop gledalcem predstavila svet lutk.

DOBREPOLJE, 13. decembra - V počastitev 60. obletnice smrti rojaka Frana Jakliča, pisatelja in gospodarstvenika, so na prireditvi v Jakličevem domu predstavili njegovo ponatisnjeno knjigo.

IVANČNA GORICA, 13. decembra - V kulturnem domu je mlada gledališka skupina domačega kulturnega društva pod vodstvom Uroša Hočevarja uprizorila mladinsko igrico Ferija Lainščka Škratje, bratje, tatje. Odprli so tudi razstavo del enajstih članov Kulturnega društva likovnikov Ferda Vesele iz Šentvida pri Stični.

KOČEVSKÉ POLJANE, 13. decembra - V župnijski cerkvi so pevci iz Celovca pripravili koncert božičnih pesmi. Na ogled je bila razstava adventnih vencev.

ŠKOCJAN, 14. decembra - V dvorani gostilne Luzar je nastopila vokalna skupina Akapelca iz Ljubljane.

NOVO MESTO, 16. decembra - V veliki dvorani KC Janeza Trdine je bil koncert priznanega ljubljanskega komornega zbora Ave.

TREBNJE, 16. decembra - Z božičnim koncertom so se v predavalnici osnovne šole predstavile komorne skupine domače glasbene šole.

DOLENJSKE TOPLICE, 17. decembra - V restavraciji zdravilišča so predstavili knjigi: Dolenjski obrazi Toneta Jakšeta in Smeh na prepihu Jožeta

Dularja. Nastopil je gasilski pevski zbor iz Šmihela.

NOVO MESTO, 17. decembra - Rudi Škof je v avli upravne poslovne enote BTC pripravil tretji letošnji Rudijev večer, na katerem so nastopili pesnik Smiljan Trobiš, oktet Adoramus in citrar Rudi Mlinarič.

OTOČEC, 18. decembra - V prostorih gradu so odprli razstavo umetniških del kiparja Petra Veneta iz Sevnice z naslovom Ljubezen v lesu.

KOČEVJE, 19. decembra - V Šeškovem domu je kostelska tamburaška skupina Prifarski muzikanti na koncertu predstavila pesmi s svoje tretje kasete in zgoščenke z naslovom Obzeranje pri Slovencih.

MIRNA PEČ, 19. decembra - V kulturnem domu je nastopil tamburaški orkester Glasbene šole Črnomelj.

NOVO MESTO, 19. decembra - V dvorani KC Janeza Trdine je malo mestno gledališče iz Kostanjevice na Krki uprizorilo gledališki projekt Obljubiti, ki so ga pripravili ob 750-letnici mesta.

NOVO MESTO, 19. decembra - V proštijijski dvorani je z božičnimi in črnskim duhovnimi pesmimi nastopil kvartet Big Ben.

OTOČEC, 19. decembra - Novomeški godalni orkester pod vodstvom Zdravka Hribarja je v župnijski cerkvi izvedel božični koncert.

PODBOČJE, 19. decembra - Harmonikarska skupina Mladi veseljaki je v kulturnem domu priredila samostojen koncert.

SEVNICA, 19. decembra - ZKO je v kulturni dvorani pripravil gostovanje ansambla Pro Musica Tibcinia, ki je izvedel odlomke komične Rossinijeve opere Seviljski brivec.

TREBNJE, 19. decembra - V čitalnici Knjižnice Pavla Golie je Marjetka Jeršek pripravila literarni večer.

GLOBODOL, 20. decembra - V Domu glasbene dediščine se je s koncertom božičnih arij in pastoral zaključil program letošnjih Koncertov ob svečah. Nastopili so: vokalna solista Olga Gracelj in Zdravko Perger ter organist Milko Bizjak.

Vrsta koncertov ob svečah v Domu glasbene dediščine v Globodolu se je zaključila s pevskim koncertom Olge Gracelj (na sliki) in Zdravka Pergerja ob orgelski spremljavi Milka Bizjaka; foto: Milan Markelj

KOČEVJE, 20. decembra - Na tradicionalnem božično-novoletnem koncertu je v Šeškovem domu nastopil pihalni orkester Delavske godbe pod vodstvom Matevža Novaka.

NOVO MESTO, 20. decembra - Mešani pevski zbor Pomlad je v evangelijski cerkvi priredil božični koncert.

NOVO MESTO, 20. decembra - Minilo je 160 let od rojstva skladatelja, organista in pianista Antona Foersterja, ki je skoraj desetletje živel v dolnjski prestolnici.

SEVNICA, 20. decembra - V kulturni dvorani je vokalna skupina Corona ponovila koncert ob desetletnici svojega delovanja.

TREBNJE, 20. decembra - V športni dvorani je občinski pihalni orkester pod vodstvom Igorja Teršarja pripravil tradicionalni novoletni koncert, na katerem so nastopile tudi mažoretke. Predstavili so se še na novo ustanovljen mladinski pihalni orkester, igralca Andrej Rozman-Roza in Primož Ekart ter harfistka Mojca Zlobko.

TURJAK, 20. decembra - V kulturnem domu je bil božično-novoletni koncert Dobropoljske godbe.

DOBREPOLJE, 21. decembra - Moški pevski zbor Rafko Fabiani je ob 90-letnici delovanja pripravil koncert.

KRKA, 21. decembra - Društvo harmonikarjev je v Krški jami priredilo prvi božično-novoletni koncert.

ŠKOCJAN, 21. decembra - V Luzarjevi gostilni je nastopil Šentjernejski oktet. Gost je bil oktet Valvasor iz Litije.

NOVO MESTO, 22. decembra - Pred Knjižnico Mirana Jarca je inscenator Matjaž Berger izvedel umetniško akcijo Varuh interpretacije.

BOŠTANJ, 25. decembra - Mešani pevski zbor tamkajšnje župnije je v cerkvi priredil tradicionalni koncert božičnih in drugih pesmi.

ČRNOMELJ, 26. decembra - Program Novoletnega diredajda so v kulturnem domu zaključili z novoletnim koncertom domačih pevcev in glasbenikov.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 26. decembra - Domači pihalni orkester pod vodstvom Tonija Homana je v Domu kulture pripravil tradicionalni božično-novoletni koncert.

NOVO MESTO, 26. decembra - V dvorani KC Janeza Trdine je Pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže z dirigentom Mirom Sajem priredil pred-novoletni koncert.

PODBOČJE, 26. decembra - Gledališka skupina KD Stane Kerin je uprizorila igro Antona Tomaža Linhartarja Županova Micka.

RIBNICA, 26. decembra - V Miklovi hiši so pripravili tradicionalni božično-novoletni koncert.

SEVNICA, 26. decembra - V župnijski cerkvi sv. Miklavža je ZKD priredil koncert okteta Jurij Dalmatin. Nastopil je tudi trio flautistov Amadeus.

SROMLJE, 26. decembra - Domači pevski zbor je s koncertom proslavil 20-letnico delovanja.

ČRNOMELJ, 27. decembra - Folklorna skupina Dragatuš je ob 4. obletnici delovanja v kulturnem domu priredila praznični večer.

DRAGATUŠ, 27. decembra - Folklorna skupina je svoj 40. jubilej proslavila s celovečernim nastopom. Slavnostni govornik je bil prof. Janez Mušič, eden od ustanoviteljev skupine.

NOVO MESTO, 27. decembra - V lokalu Pri slonu je na prednovoletnem jazzovskem koncertu nastopila skupina Miha Jazbinšek in njegove legende.

SEVNICA, 27. decembra - ZKD je v kulturni dvorani pripravil tradicionalni božično-novoletni koncert domače godbe na pihala.

LOŠKI POTOK, 28. decembra - V osnovni šoli dr. Antona Debeljaka se je z novoletnim koncertom predstavila ribniška pihalna godba.

ŠENTJERNEJ, 30. decembra - V osnovni šoli je na božično-novoletnem koncertu nastopil domači pihalni orkester pod vodstvom Sandija Franka.

BREŽICE, december - Društvo likovnikov Oko je v kavarni Amarcord ob koncu leta pripravilo likovno razstavo del svojih članov.

ČATEŽ OB SAVI, december - V avli zdraviliškega hotela je razstavljal slikar Zdravko Patty.

NOVO MESTO, december - Pri založbi Erro je upokojeni novinar in publicist Slavko Dokl izdal četrto knjižico anekdot in šaljivih prigod dolnjskih ljudi z naslovom Nasvidenje, smeh.

Prizor z Bergerjeve umetniške akcije z zanjo značilnim dekorjem - norveško zastavo; foto: Milan Markelj

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik IX., leto 1998, št 1 (55)
ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Koncilija
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnika (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Alenka Ilovar in Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Tomaž Koncilija in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, tiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapis na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext (ascii).
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto in občine soizdajateljice

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Felipe ALFAU, španski pesnik in pisatelj, Španija
Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju,
lektor, leksikograf, Novo mesto
Monique CAZEAUX, konzervatorica v Nacionalni knjižnici v Parizu, Pariz
Helena CRČEK, študentka Veterinarske fakultete v Ljubljani, Ljubljana
Drago GRADIŠEK, akademski glasbenik – hornist, ravnatelj Glasbene šole Krško, Dolenja vas, Krško
Stane GRANDA, dr. zgodovinskih znanosti, zgodovinar ZRC SAZU, Ljubljana
Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna, Rakovnik pri Šentrupertu
Urška HENIGMAN, študentka Filozofske fakultete v Ljubljani, Črnomelj
Miloš JAKOPEC, časnikar, upokojenec, Novo mesto
Marjanca KOČEVAR, učiteljica na Osnovni šoli Bršljin, Novo mesto
Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika in književnosti, upokojenec, Novo mesto
Marko KOŠČAK, mag., dipl. inž. gradbeništva, Trebnje
Ivica KRIŽ, kustosinja in etnologinja v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Novo mesto
Andrej LUTMAN, samostojni kulturni ustvarjalec, Idrija
Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto
Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč
Samo PAHOR, prof. slovenskega jezika in zgodovine, publicist, v.d. ravnatelja učiteljskega v Trstu, Trst
Jože PERŠE, prof. biologije in kemije na Srednji ekonomski šoli Novo mesto, Gorenja vas, Šmarješke Toplice
Natalija PETAKOVIČ, prof. slovenskega jezika na Gimnaziji Novo mesto, Novo mesto
Zdenko PICELJ, prof. zgodovine in sociologije, direktor Dolenjskega muzeja Novo mesto, Novo mesto
Irma PLAJNŠEK, absolventka primerjalne književnosti in slovenskega jezika na Filozofski fakulteti, Ljubljana
Mitja SIMIČ, dipl. inž. krajinske arhitekture, višji konzervator, Novo mesto
Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Grič, Sevnica
Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas
Artur ŠTERN, dr. znanosti, znanstveni sodelavec inštituta Bion, Ljubljana
Franc TRČEK, mag. sociologije, dipl. sociolog, raziskovalec, Fakulteta za družbene vede v Ljubljani, Škofja Loka
Karolina VEGELJ STOPAR, akademska glasbenica, prof. klavirja na Glasbeni šoli Krško, Krško
Anica ZIDAR, razredna učiteljica, upokojenka, Mokronog
Oton ŽUPANČIČ, slovenski pesnik in prevajalec (1878-1949)

82
RAST 1998

200701942,1

COBISS ☉

KUJENICA M. JARCA
Domoznanski oddelček

RAST – FEBRUAR 1998

MESTNA OBČINA NOVO MESTO